

KATEDARA HISTÓRIE

**Studia Historica Tyrnaviensia
XXII**

**Dejiny v pohybe – pohyb v dejinách
History in Motion – Motion in History
1/2022**

REDAKČNÁ RADA / EDITORIAL BOARD

prof. PhDr. Vladimír Rábik, PhD.,

Trnavská univerzita v Trnave, SK

doc. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD.,

Trnavská univerzita v Trnave, SK

doc. Mgr. Miloš Marek, PhD.,

Trnavská univerzita v Trnave, SK

Mgr. Michal Franko, PhD.,

Trnavská univerzita v Trnave, SK

doc. Mgr. Ingrid Halászová, PhD.,

Trnavská univerzita v Trnave, SK

doc. Mgr. Lucia Nováková, PhD.,

Trnavská univerzita v Trnave, SK

prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.,

Slavistický ústav SAV, SK

Prof. Dr. Vincenzo Ruggieri,

Pontificio Istituto Orientale, Roma, IT

Conf. dr. Adinel C. Dincă,

Romanian Academy of sciences, Cluj-Napoca, RO

PhDr. Blanka Kubíková, Ph.D.,

Národní galerie Praha, CZ

Prof. Dr. Andreas Külzer,

Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, AT

doc. PhDr. Eduard Droberjar, Ph.D.,

Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra, SK

Prof. Péter Kovács, DSc.,

Péter Pázmány Catholic University, Budapest, HUN

Prof. Dr. Ergün Lafli,

Dokuz Eylül university, Izmir, TUR

© Autori / Authors:

Adam Bieleš, Iva Paštrnáková Dejová, Mária Letzová, Adinel C. Dincă

Každá štúdia prešla anonymným recenzným konaním.

© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2022

© Katedra histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, 2022

ISSN 2729-8760

OBSAH / CONTENTS

ŠTÚDIE / STUDIES

Adam Bielez

Ozbrojené zložky nacistického Nemecka v kontexte ich perzekúcie židovského obyvateľstva do vypuknutia SNP.....5

Iva Paštrnáková Dejóvá

František Nekvasil – neznámy člen známej rodiny stavebníkov.....23

Mária Letzová

Svadba Mikuláša Esterháziho a Kristíny Ňáriovej.....72

Adinel C. Dincă

A Biographical Sketch of an Itinerant Notary Public: Valentinus Demetrii de Tirnauia (active 1425-1465).....104

RECENZIE / REVIEWS

MAREK, Miloš. (ed.). In honorem et memoriam viri doctissimi. Zborník k nedožitým deväťdesiatinám prof. Vincenta Sedláka (Michal Franko).....134

HRUBOŇ, Anton et al. Fašizmus náš slovenský (Adam Bielez).....141

FRANKO, Michal. Vznik a pôsobenie Slovenského vinohradníckeho družstva. (Mária Letzová).....147

FRANKO, Michal. Malokarpatské vinohradnícke poriadky. (Alena Macková).....150

HENISCH, Bridget Ann. Kuchár v stredoveku. (Alena Macková).....155

ANOTÁCIE / ANNOTATIONS

Slovenská archivistika, 2021, roč. 51, č. 1, 252 s. (Ivana Červenková).....163

TURIK, Radoslav. Zoznam padlých vojakov rakúsko-uhorského pešieho pluku č. 67. Humenné : Klub vojenskej histórie Beskydy 2021, 240 s. (Juraj Červenka).....167

ŠTÚDIE / STUDIES

Ozbrojené zložky nacistického Nemecka v kontexte ich perzekúcie židovského obyvateľstva do vypuknutia SNP

ADAM BIELESZ

Armed groups of nazi Germany in aspect of persecution of Jews till Slovak National Uprising

Abstract: The aim of the article is to analyze the behavior of various armed forces of Nazi Germany in relation to Slovak Jews in the time horizon from March 1939 to August 1944. The information comes to a greater extent from documents, also data from previously published works or memories written by Jewish people. Jews in Slovakia were already interested in German forces during the occupation of western Slovakia in March 1939. They were arrested by the Gestapo, their shops were labeled, and violent incidents took place. Later, during German war operations, Slovakia was used as a transit country. Especially during the German fight against Poland, conflicts arose between German soldiers and Slovak Jews. The aspect of the Jewish population was also present within the existence of the Protection Zone in western Slovakia.

Keywords: Jews, gestapo, Wehrmacht, Poland, Protection zone

Osudy židovského obyvateľstva na Slovensku v rokoch druhej svetovej vojny sú najväčšou tragédiou moderných slovenských dejín. Tragédia sa však nezačala deportáciou Židov do koncentračných táborov v roku 1942, prípadne po vypuknutí Slovenského národného povstania. K týmto udalostiam viedol dlhodobý proces spojený s masívnou propagandistickou kampaňou doplnený čoraz prísnejšími perzekučnými opatreniami štátnych orgánov v oblasti voľného pohybu či hospodárskych slobôd zasiahnutého obyvateľstva. Zo židovskej populácie sa tak stala masa ľudí úplne závislých na vôli štátnych orgánov. Odtiaľ viedla už len krátka cesta k deportáciám do koncentračných či vyhladzovacích táborov.

Vzhľadom na geografickú a politickú orientáciu Slovenskej republiky počas druhej svetovej vojny sa civilné obyvateľstvo pravidelne dostávalo do spojenia s príslušníkmi Wehrmachtu

a inými ozbrojenými zložkami nacistického Nemecka. Nemeckí vojaci sa počas pobytu na slovenskom území dostávali i do styku s lokálnymi židovskými komunitami. Ich správanie voči tunajším Židom formovalo zaobchádzanie so Židmi v ich domovskej krajine.

Tzv. riešenie židovskej otázky sa v časoch pomníčovského Česko-Slovenska nachádzalo ešte len v počiatkoch. Vykonané boli opatrenia lokálneho charakteru ako napríklad prepúšťania niektorých štátnych a verejných zamestnancov, obmedzenia možností na podnikanie či praktizovanie náboženskej viery¹. V januári 1939 vznikla pri autonómnej vláde Slovenskej krajiny komisia na riešenie židovskej otázky. V náznakoch sa o postojoch novej vládnej moci mohli Slováci presvedčiť pri odsune Židov na územie obsadené Maďarskom po prvej Viedenskej arbitráži v novembri 1938. Len o niekoľko mesiacov neskôr, po vzniku Slovenského štátu pristúpila štátna moc k prvým konkrétnym podobám protižidovskej perzekúcie².

Okupácia západného Slovenska

Ráno 15. marca 1939, len niekoľko hodín po vzniku Slovenského štátu nemecké vojská vstúpili na územie západného Slovenska. Obsadené boli vojenské objekty ešte stále obývané vojakmi už v zániku sa nachádzajúcej československej armády, záujmu nemeckých jednotiek neunikli priemyselné podniky nachádzajúce sa na Považí. Dianím na fakticky okupovanom územím sa ešte v marci 1939 zaoberali i rokovania slovenských a nemeckých politikov. Nemecká armáda na Slovensku napokon ostala a to bez priameho pričlenenia už okupovanej oblasti k nacistickému Nemecku. Vznikla Ochranná zóna, priestor, kde nemecké jednotky mohli vykonávať vojenskú činnosť pri zachovaní obmedzenej

¹ NIŽŇANSKÝ, Eduard. Židovská komunita medzi československou parlamentnou demokraciou a Slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte. Prešov : Universum, 1999, s. 102 – 119. ISBN 80-967753-3-2.

² FIAMOVÁ, Martina – LÓNČIKOVÁ, Míchala. Autonómia Slovenska 1938 – 1939 : Počiatková fáza holokaustu a perzekúcií (Úvod). In *Forum Historiae*, 2019, roč. 13, č. 1, s. 4-5. ISSN 1337-6861. NIŽŇANSKÝ, Eduard – KAMENEC, Ivan. *Holokaust na Slovensku 2*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku / Židovská náboženská obec, 2003, s. 26-27. ISBN 80-968662-2-2.

suverenity orgánov Slovenského štátu³. Obsadené územie na západe tvorila hranica medzi Moravou a Slovenskom respektíve medzi okupovaným Rakúskom a Slovenskom. Na východe sa po všetkých rokovaníach hranica zóny stanovila tak, že od Bratislavy po Nové Mesto Nad Váhom sa tiahla východným úpäťm Malých Karpát. Odtiaľ až po Žilinu tvorila hranicu rieka Váh. Od Žiliny po Čadcu tvorila hranicu rieka Kysuca a od Čadce sa východná hranica Ochranej zóny odvíjala až k Jablunkovu⁴.

V okupovanom priestore žilo i židovské obyvateľstvo, ktoré sa takmer okamžite stalo terčom širokého spektra perzekučných opatrení. Významným vykonávateľom perzekúcie sa stali zložky tajnej štátnej polície čiže gestapa. Správy zo Skalice⁵, Nového Mesta nad Váhom či Malaciek⁶ uvádzajú zatýkanie, domové prehliadky a následné výsluchy zaistených predstaviteľov židovskej komunity. Predstaviteľov gestapa zaujímal najčastejšie dovtedajší život vypočúvaného, jeho finančná situácia či akákoľvek spojitost s hnutiami čo i len trochu blízkymi socialistickým či komunistickým myšlienkam. Pre uvedené účely gestapo v Malackách zaistilo dňa 18. marca dovedna 12 osôb väčšinou židovského pôvodu⁷. Okrem zmieňovanej činnosti gestapo vyvíjalo v Skalici, Myjave či Piešťanoch snahu o konfiškáciu hotovosti, vkladných knižiek ale aj hmotného majetku ako rádia či písacie stroje. V Piešťanoch sa gestapo pokúsilo vymôcť označenie židovských obchodov nápisom

³ Oficiálny názov štátu do prijatia Ústavy zo dňa 21. júla 1939, odkedy môžeme už hovoriť o Slovenskej republike. ; HRNKO, Anton. *Rokovanie o ochrannom pásme a zatiahnutie slovenského štátu do vojny s Poľskom* [online]. 2008 [cit. 2021-29-10]. Dostupné na internete: <<https://www.hrnko.sk/2008/03/22/rokovanie-o-ochrannom-pasme-a-zatiahnutie-slovenskeho-statu-do-vojny-s-polskom/>>. ; PEJS, Oldřich. Osud slovenských posádek v okupovaném západoslovenském území. In *Vojenská historie*, roč. 22, č. 2, s. 45. ISSN 1335-3314

⁴ Žilina ani Nové Mesto nad Váhom sa napokon súčasťou Ochranej zóny nestali. ; TULKISOVÁ, Jana. Činnosť nemeckej vojenskej komisie na Slovensku a ohraničenie ochranného pásma. In PEKÁR, Martin (ed). *Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami*. Prešov : Universum, 2007, s. 419 – 433. ISBN 978-80-8068-669-7.

⁵ HUBENÁK, Ladislav. Politika nemeckej ochranej zóny na Slovensku v roku 1939. In *Sborník archivních prací*, 1967, roč. 17, č.1, s. 359. ISSN 0036-5246.

⁶ Štátny archív Bratislava (ŠA BA) – pracovisko Modra (p. Modra), fond Okresný úrad 1923-1945 (f. OÚ 23-45), kartón (k.) 27, č.j. 311/1939.

⁷ ŠA BA – p. Modra, f. OÚ 23-45, k. 27, č.j. 311/1939.

Žid – Jud, v Novom Meste nad Váhom sa za rovnaký nápis dokonca vymáhal poplatok vo výške 5 Ks⁸. Mierne pozmenenú podobu zvolilo gestapo situované v Malackách. Na jeho žiadosť dal okresný úrad u malackej tlačiarenskej firmy Wiesnerovcov vyťačiť plagáty o veľkosti 50 x 75 cm s nápisom *Židovský obchod – Jüdisches Geschäft*. Následne týmito plagátmi označovali prevádzky židovských vlastníkov⁹. Do konca marca úradovne gestapa v obsadenej oblasti ukončili svoju činnosť a územie Slovenska opustili. Zaistené osoby boli prepustené či ešte príslušníkmi gestapa alebo slovenskými orgánmi, ktoré zaistencov prevzali¹⁰.

Aktivitu však vyvíjala i samotná nemecká armáda. Banky situované v Myjave či Senici mali predložiť zoznam účtov patriacich Židom¹¹. V Novom Meste nad Váhom si nemecký veliteľ žiadal predložiť zoznam daňových dlžníkov s informáciami o náboženstve a národnosti uvedených dlžníkov. Dlžoby Židov vyberalo gestapo¹². Dňa 17. apríla 1939 požiadalo veliteľstvo nemeckej armády okresný úrad v Novom Meste nad Váhom o okamžité dodanie jedného osobného motorového vozidla spolu s rezerváciou ďalšieho osobného a nákladného automobilu pre armádu. Rovnako jednotka poľného četníctva mala dostať jeden osobný automobil. Okresný náčelník Schnabel po komunikácii s ministerstvom vnútra vyžiadané vozidlá dodal zatiaľ bez zákonného podkladu zdôvodňujúc to udržaním harmonických vzťahov s nemeckou stranou. Štátne orgány automobily zhabali pôvodným židovským majiteľom. V nasledujúcich dňoch a týždňoch sa nemecké miesta úradne i neúradne dožadovali

⁸ HUBENÁK, Ladislav. Nacistické výboje a nemecká ochranná zóna na Slovensku. In *Právnické štúdié*, 1971, roč. 19, č. 1, s. 175. ISSN 0051-9039. ; HUBENÁK, Politika nemeckej ochrannej zóny, s. 346, 355. ; Slovenský národný archív (SNA), fond Ministerstvo zahraničných vecí (f. MZV), k. 78, č.j. 51 519 Dôv.2.oddel.1939.

⁹ ŠA BA) – p. Modra, f 23-45), k. 27, č.j. 311 /5/1939. ; Podľa správy okresného náčelníka z augusta 1939 náklady na tlač boli majiteľke podniku Amálii Wiesnerovej uhradené.

¹⁰ HUBENÁK, Politika nemeckej ochrannej zóny, s. 364. ; ŠA BA – p.Modra, f. OÚ 23-45), k. 27, č.j. 311 /1939.

¹¹ HUBENÁK, Nacistické výboje, s. 175. ; SNA, f. MZV, k. 78, č.j. 457/1939.

¹² HUBENÁK, Politika nemeckej ochrannej zóny, s. 346. ; SNA, f. MZV, k. 78, č.j. 51 519 Dôv.2.oddel.1939.

poskytnutia ďalších vozidiel argumentujúc poškodením predtým poskytnutých vozidiel či ich nevyhovujúcim stavom na výkon vojenských rozkazov. Celkovo oddiely Hlinkovej gardy zhabali päť osobných a jeden nákladný automobil v prospech nemeckej armády a poľného četníctva. O automobily boli ukrátení Július Fuchs, Alexander Schwitzer, Leopold Wister, Edmund Eisenberg, Louis Goldberger a František Winter. Prví dvaja menovaní museli tie isté automobily odovzdať hneď dvakrát. Ako zákonný podklad k zaisteniu áut sa napokon použil starý československý zákon č. 68/1932 o poskytovaní dopravných prostriedkov na vojenské účely v čase mieru s tým rozdielom, že platil už pre nemeckú armádu¹³. Nemecké orgány žiadali viac vozidiel avšak úrady sa zdráhali zabaviť Židom ďalšie vozidlá odvolávajúc sa na ohrozenie hospodárskeho života nakoľko Židia využívali automobily na podnikateľskú či poľnohospodársku činnosť. Napokon sa situácia vyriešila objednávaním taxíkov pričom časť odmeny a pohonné látky financovala armáda a časť odmeny platila obec Nové Mesto nad Váhom. Najneskôr v septembri sa vojsko z mesta a jeho príľahlého okolia stiahlo¹⁴.

Vrcholom v negatívnom slova zmysle bola séria násilností voči pezienským Židom zo dňa 18. marca. Príslušníci Wehrmachtu a jednotiek SS za búrlivej podpory zradikalizovanej časti nemeckej národnostnej menšiny odvedli niekoľkých Židov do miestnej synagógy. Následne museli odvedenci vynášať z budovy lavice, oltár a ďalšie náboženské predmety. Časť predmetov dokonca museli Židia rozrezávať či rozbíjať sekerou. Neprekvapí, že Židia utŕžili navyše i niekoľko úderov od zhromaždených vojakov. Iná skupina Židov bola prinútená prenášať ťažké kamene z miesta na miesto či vykonávať rôzne fyzické cvičenia. Ani tu sa to nezaobišlo bez bitky. Dochovali sa konkrétne prípady ďalších nepríjemných javov. Nemeckí vojaci chytili rabína Jozefa Schilla, zapálili mu bradu a ostrihali vlasy. Lekár Alfréd Weiss bol prinútený k čisteniu topánok jedného z nemeckých vojakov. Na inom mieste boli

¹³ SNA, f. MZV, k. 22, č.j. 1745/1939 prez.

¹⁴ SNA, fond Ministerstvo vnútra 1938-1945 (f. MV 38-45), k. 22, č.j. 12159/1939, ; SNA, f. MZV, k. 78, č.j. 5217/1939.

židovskí mladíci potápaní do kade s vodou. Reakcie obyvateľstva sa rôznili. Časť populácie cítila skôr zdesenie či odpor. Našli sa i Pezinčania, ktorých celá udalosť vyslovene zabávala. Ako uvádza autor Pamätnej knihy mesta, po nátlaku časti miestnej nemeckej komunity sa násilnosti skončili. Stýraní Židia boli odvedení do domu advokáta Schwarza k umytiu či vydýchnutiu. Zdravotný stav piatich Židov vyžadoval odvoz a ošetrovanie v bratislavskej nemocnici. Zvyšok sa nasledujúci deň vrátil do svojich domovov. Bohoslužobné predmety skončili v úschove pezinského múzea a synagoga do konca vojny slúžila ako sklad nemeckej armády¹⁵.

Počas marcových dní našli vojenské sily dočasné bydlisko v školských budovách pričom jednou z dotknutých bola i židovská škola v Trenčíne. Pobyt nemeckých vojsk prinášal i škody na školskom majetku či už v dôsledky plytvania materiálom alebo obyčajného vandalizmu. Po odchode vojsk z mesta si dotknuté školy nárokovali na Ministerstve školstva a národnej osvety náhradu škôd. Predstavitelia školy židovskej uviedli poškodenie školských múrov a vstupu na školský pozemok žiadajúc odškodné v úhrnej sume 1000 Ks. Správa datovaná na 13. apríla 1939 však uvádza, že v čase jej spísania nemecké vojsko sa stále nachádzalo v interiéri školy. Záverečný účet sa tak v konečnom dôsledku mohol vyšplhať i vyššie¹⁶.

Nemecko-poľská vojna

Po vysporiadaní s Česko-Slovenskom sa pozornosť Nemecka sústredila na nároky voči severnému slovenskému susedovi, voči Poľsku. V blízkosti vtedajších slovensko-poľských hraníc sa počas letných mesiacov hromadilo stále väčšie množstvo nemeckých útvarov. Velenie Wehrmachtu počítalo s územím Slovenskej

¹⁵ HUBENÁK, Nacistické výboje, s. 175. ; SNA, f. MZV, k. 78, č.j. 13/1939. ; ČECHOVÁ, Františka. Rok 1942 – Strata pamäti. In UHRÍN, Marián (ed.). *Slovensko v roku 1942 : politika – armáda – spoločnosť*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2013, s. 10 – 17. ISBN 978-80-89514-24-3. ; Pamätná kniha mesta Pezinok 1939-1942. In MARKEOVÁ, Mária – ŠUŠOL, Ľudovít – WITTGRÜBER, Peter (eds.). *Nezabudnúť : zborník spomienok na druhú svetovú vojnu, SNP a protifašistický odboj*. Pezinok : ZO SZPB, 2008, s. 9-10. ISBN 978-80-969813-9-7.

¹⁶ HUBENÁK, Nacistické výboje, s. 176. ; HUBENÁK, Politika nemeckej ochranej zóny, s. 402. ; SNA, f. MZV, k. 78, č.j. 45/1939.

republiky ako s jedným z nástupných priestorov v rámci útoku na Poľsko. Plány sa vyplnili 1. septembra keď Nemecko útokom na Poľsko rozpútalo konflikt, ktorý neskôr vyústil do druhej svetovej vojny. Počas niekoľkých nasledujúcich týždňov prichádzala slovenská populácia do kontaktu s nemeckou armádou. Nemeckí vojaci počas tranzitu prišli i do kontaktu so židovským obyvateľstvom¹⁷.

Dňa 12. septembra prišlo v Bardejove k sérii incidentov pri ktorých boli ničené židovské obchody. Za hlavného iniciátora boli určení nemeckí vojaci. Na niektorých obchodoch prišlo k rozbitiu sklenených tabúľ, inde si vojaci tovar odnášali bez platenia. Podľa šetrenia žandárskej stanice v Bardejove, spôsobená bola židovským obchodníkom súhrnná škoda v celkovej výške 36 861,95 Ks. V nemeckých rukách skončili rôzne produkty, od potravín či nápojov, cez oblečenie a papierenské potreby až k ďalším predmetom dennej spotreby. Najvyššiu škodu hlásil Benjamin Gross, obchodník so školskými potrebami a oblečením. Úrady informoval o celkovej škode 13 549,90 Ks¹⁸. Incidentom sa zaoberal poľný súd 7. leteckej divízie (7. *Fliegerdivision*). Podľa nemeckých záverov v oblasti sa počas inkriminovaného obdobia mohol nachádzať iba 2. pluk padákových stíhačov (2. *Fallschirmjäger Regiment*). Vojenské vyšetrowanie však nepreukázalo podiel príslušníkov uvedeného pluku na násilnostiach voči židovským obchodníkom. Podľa výpovedí vypočutých vojakov prišla časť pluku zhruba okolo 17:40 na námestie v Bardejove. Na mieste sa ocitla vo výraznom časovom predstihu v porovnaní so zvyškom pluku. Veliteľ časti pluku poručík von Plessen vydal rozkaz zosadnúť z motorových vozidiel a povolil nákup drobného tovaru ako napríklad fajčivo. Najneskôr do pol hodiny mali byť vojaci späť pri automobiloch, ktoré ich do Bardejova priviezli. Obchody na námestí vtedy patrili väčšinou Židom. Nemecké pramene sa v prípade vlastných síl zmieňujú len o jednom incidente, keď sa jeden z vojakov najprv rozčúlil po zistení, že obchodník svoj tovar nemá k dispozícii. Následne

¹⁷ BAKA, Igor. *Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2006, s. 71 – 78. ISBN 80-969375-1-0.

¹⁸ SNA, f. MZV, k. 80, č.j. 21 317/II/1939

obchodník svoj podnik zatvoril avšak i s rozčúleným vojakom. Na to zareagovali iní vojaci snažiac sa vytiahnuť vojaka z uzavretého obchodu. Pri vnikaní do obchodu vojaci rozbili sklené tabule. Vojak sa napokon z priestoru obchodu dostal. Obchody mali uzatvoriť i ďalší obchodníci. Na námestí sa v inkriminovaný moment malo pohybovať i civilné obyvateľstvo či príslušníci Hlinkovej gardy (ďalej len HG). Prišlo k eskalácii napätia, rozbíjaniu sklenených výplní a ďalšiemu vandalizmu. To však už mali byť vojaci nastúpení pri svojich vozidlách. Podľa poručíka von Plessena sa dokonca vojaci pokúšali deeskalovať situáciu. Napokon prišli na miesto slovenské policajné zložky a nepokoje ustali. Už na mieste von Plessen mal vykonať opakovanú kontrolu a šetrenie účasti vojakov na incidentoch so zistením, že vojaci sa násilnosť nezúčastnili. Ani vyšetrowanie žandárskej stanice nedokázalo s istotou určiť zodpovednosť vojakov za násilnosti na námestí. Podľa mienky poľného súdu 7. leteckej divízie možno s určitosťou dokázať iba účasť vojakov na rozbití skla vo vyššie uvedenom uzatvorenom obchode. Tu však súd vojakov bránil poukazom na sebaobranu. Uvedený incident tiež mohol byť vnímaný ako zámienka k rozpútaniu násilností vykonaných civilným obyvateľstvom. K prípadu sa vyjadrili i zástupcovia nemeckej národnostnej menšiny. Najprv prišla správa o vykonaní vyšetrowania so záverom, že k žiadnemu vandalizmu neprišlo. Neskôr predstavitelia nemeckej menšiny oznámili, že vojaci predsa len v obchodoch plienili, ale ulúpený tovar rozdelili medzi chudobných ľudí. Konanie vojakov však podľa dokumentov nemeckej národnostnej menšiny vyvolali samotní obchodníci a to správaním, ktoré zo strany armády bolo vyhodnotené ako provokatívne. Súd 7. leteckej divízie kvôli nedostatku dôkazov ďalšie vyšetrowanie zastavil. O akejkolvek forme odškodnenia pre postihnuté osoby sa nám známe pramene už nezmieňujú¹⁹.

Dňa 13. septembra v Podolínci okolo 22:00 vtrhli šiesti nemeckí vojaci do domu mäsiara Kielara. Hľadali vládneho komisára Jozefa Smreka, ktorý podľa ich informácií pomáha Židom a preto ho treba potrestať. Vojaci si však pomýlili číslo domu a Smreka

¹⁹ SNA, f. MZV, k. 80, č.j. 53 032/II/1940.

nešli. Okrem násilností voči Židom páchaným zo strany nemeckých vojakov mala nemecká vojenská prítomnosť dopady i na správanie už tak zradikalizovanej komunity slovenských Nemcov. Deň po vyššie uvedenom incidente vstúpili príslušníci *Freiwillige Schutzstaffel* (ďalej len FS) Ján Fabián a Štefan Olekšák v prítomnosti poddôstojníka *Wehrmachtu* do kancelárie píly patriacej rodine Müllerovcov vynucujúc si odovzdanie jedného automobilu pre potreby armády. Neskôr sa zistilo, že motorové vozidlo odkúpila od FS nemecká armáda za sumu 700 ríšskych mariek. Situácia v obci sa upokojila až po odchode nemeckých vojsk a prijatí opatrení voči príslušníkom FS²⁰.

Dňa 15. septembra prišlo ku konfliktu i v neďalekom Zborove. Príslušníci HG Pavol Celuch a Pavol Kočan dorazili na miestne armádne obväzisko skontrolovať, prečo nie sú činné orgány Civilnej protileteckej ochrany (ďalej len CPO). Z budovy, kde sa obväzisko nachádzalo sa ozýval krik desiatníka Willyho Otta zo 601. pešieho pluku (*601. Infanterie Regiment*). Nemecký vojak vykrikoval, že keď uvidí na ulici nejakého Žida, tak ho zastrelí. Četnícky desiatnik Ján Hamaj sa vojaka snažil upokojiť, čo sa mu aj podarilo a Ott sa vzdialil. Hamaj, Celuch a Kočan pokračovali v preverovaní činnosti CPO. Pri kontrole Kolomana Grünfelda sa však na mieste opäť objavil Ott, začal po Grünfeldovi kričať, príslušníkov gardy a četníctva odháňal z miesta s tvrdením, že Grünfelda ide zastreliť. Hamaj, keď videl, ako Ott s nabitou puškou mieri na Grünfelda, pokúsil sa vytrhnúť mu zbraň z ruky. Ott uskočil a namieril zbraň priamo na Hamaja so slovami, že chráni Židov a musí byť preto sám zastrelený. Našťastie bol na mieste ďalší nemecký vojak, ktorému sa podarilo vytrhnúť Ottovi pušku z rúk. Hamaj následne putoval na obväzisko za účelom podania vysvetlenia. Tu sa dozvedel tiež meno nemeckého vojaka. Podľa neskoršieho šetrenia Ott síce bol opitý, ale pri plnom uvedomení si situácie. O incidente mal byť informovaný i veliteľ 601. pešieho pluku, ktorý prisľúbil nápravu²¹.

²⁰ SNA, f. MV, k. 23, č.j. 87/1939 ; SNA, f. MV, k. 23, č.j. 12 839/1939 prez.

²¹ SNA, f. MV 1938 – 1945, k. 22, č.j. 384/dôv. 39. ; V nám dostupných slovenských prameňoch sa však o žiadnom disciplinárnom konaní v prípade vojaka Otta nečítame.

Podobne ako na jar, i v septembri 1939 máme zaznamenanú činnosť príslušníkov gestapa zameranú voči Židom. Gestapo operovalo v okolí Bojníc. Hneď 1. septembra príslušníci tajnej štátnej polície zaistili a na obecnom úrade vypočúvali Vojtecha Mährera. Dôvodom pre zaistenie bolo podozrenie, že pokračuje v ilegálnom komunistickom hnutí. Po výsluchu bol Mährer naložený do auta a odvezený na obecný úrad v Prievidzi. Tu si gestapo dalo predviesť ďalšieho Žida, majiteľa firmy Carpatia Júliusa Heumanna. Aj v jeho prípade gestapo hľadalo napojenia na podporu komunistickej strany. Heumanna po výsluchu gestapo odviezlo domov, Mährera si vzalo ešte do Žiliny a až nasledujúci deň ho odviezlo späť do Bojníc²².

V slovenskej armáde na jeseň 1939 ešte stále slúžilo niekoľko Židov najmä na pozíciách lekár či lekárnik. Hodnostne nižší nemeckí vojaci museli zdraviť Židov v slovenskej armáde čo vyvolalo protesty nemeckej strany. Slovenská strana tak prijala kroky, ktoré Židov presunuli z prezenčnej do pracovnej služby. Výnimočne mohli pri vojsku pôsobiť i židovskí lekári avšak jasne označení a v civilnom oblečení²³. Od 19. septembra na základe vládneho nariadenia č. 236/1939 boli Židom odňaté akékoľvek vojenské hodnosti²⁴.

Židia v Ochranej zóne

Po chaotickom čase marca a apríla 1939 sa situácia v Ochranej zóne upokojila napriek tomu, že nemecké vojská v danej oblasti ostali až do konca vojny. Obyvateľstvo sa tak muselo zmieriť s pravidelným stykom s príslušníkmi brannej moci cudzieho štátneho útvaru. Zložky nemeckej brannej moci sa počas pobytu na Slovensku museli riadiť pravidelne aktualizovanými

²² HUBENÁK, Politika nemeckej ochranej zóny, s. 388.

²³ BYSTRICKÝ, Jozef. Niekoľko poznámok k histórii Pracovného zboru MNO. In SCHÖNBRUN-KNEŽO, Bernard (ed.). *Pracovné jednotky a útvary slovenskej armády 1939 – 1945 VI. robotný prápor*. Bratislava : Zing Print, 1995, s. 94. ISBN 80-967629-0-7.

²⁴ BAKA, Slovenská republika, s. 81 – 82. ; ŠIMUNIČ, Pavel. Vznik, organizačný vývoj a činnosť pracovných jednotiek a útvarov slovenskej armády 1939 – 1942. In SCHÖNBRUN-KNEŽO, Bernard (ed.). *Pracovné jednotky a útvary slovenskej armády 1939 – 1945 VI. robotný prápor*. Bratislava : Zing Print, 1995, s. 26. ISBN 80-967629-0-7. ; SNA, f. MV 1938 – 1945, k. 21, č.j. 10 021/39.

smernicami upravujúcimi ako vojenskú stránku ich pôsobenia tak i záležitosti bežného kontaktu s civilným obyvateľstvom. Zo smernice uverejnenej v roku 1941 sa tak dozvedáme že „Židovské obchody sú označené tabuľkou. Vstup do týchto je zakázaný“²⁵. O dva roky neskôr je vojakom sa v usmerneniach píše že „Zakázané sú akékoľvek obchodné vzťahy so Židmi“²⁶. Od roku 1940 každoročnou udalosťou v Malackách pri príležitosti *Dňa nemeckej brannej moci* bola prehliadka vojenskej techniky či kasárenských priestorov sprevádzaná kultúrnym a športovým programom²⁷. Oficiálny program udalosti v marci 1940 sa však o Židoch a Rómoch vyjadruje jasne, keď píše „Židom a cigáňom je prístup zakázaný“ či „Juden und Zigeunern ist der Eintritt verboten“²⁸.

K väčším vzájomným kontaktom však predsa len prišlo. Najmä v Zohore, Lábe ale i ďalších miestach na Záhori vykonávali od 3. marca 1941 pracovnú povinnosť príslušníci VI. robotného práporu Pracovného zboru Ministerstva národnej obrany (ďalej len PZ MNO). Prápor tvorili Židia, Rómovia ale i osoby označované za asociálov²⁹. Od roku 1942 služby príslušníkov práporu začalo využívať i veliteľstvo Ochrannej zóny. Príslušníci VI. práporu pracovali v blízkosti letiska Malacky – Nový Dvor nachádzajúcim sa neďaleko Kuchyne na výstavbe železničnej vlečky, ktorá mala spojiť letisko so slovenskou železničnou sieťou. Dňa 10. februára 1943 sa pracovná aktivita na železničnej vlečke prerušila s ohľadom na chladné počasie³⁰. Do Zohoru k 21. robotnej rote VI. práporu sa vrátilo 14 Židov, do Lábu k 22. robotnej rote putovalo až 100 Židov. Prebytkový materiál ostal uskladnený v priestoroch letiska³¹. Avšak

²⁵ Vojenský historický archív (VHA), fond Ministerstvo národnej obrany (f. MNO) – dôverné (1940), k. 150, č.j. 352 225/1940.

²⁶ SNA, f. MZV, k.134, č.j. 50 003/40.

²⁷ VHA, f. MNO – dôverné (1941), k. 150, č.j. 76/dôv.1941. ; Program dňa nemeckej brannej moci. In *Garďista*, 1942, roč. 4, č. 72, s. 3. ; Deň nemeckej brannej moci v Malackách. In *Slovák*, 1941, roč. 25, č. 73, s. 8.

²⁸ VHA, f. MNO – dôverné (1940), k. 14, č.j. 126.

²⁹ ŠIMUNIČ, Pavel. Vznik, organizačný vývoj, s. 29 – 30. ; KRALČÁK, Peter. *Pracovné jednotky slovenskej armády*. Bratislava : Pro Militaria Historica, 2014, s. 111 – 128. ISBN 978-80-970768-1-8.

³⁰ VHA, f. PZ NO (1943), k. 102, č.j. 460 099/IV/1-prac. 1943

³¹ VHA, f. MNO – dôverné (1943), k. 370, č.j. 33-dôv.1943. VHA, fond Pracovný zbor národnej obrany (f. PZ NO) (1943), k. 102, č.j. 201/43. ; VHA, f. PZ NO (1943),

už ďalší mesiac sa práce obnovili a z pracovného strediska v Lábe odišlo ďalších 60 Židov a spolu s ďalšími robotníkmi pokračovali od 30. marca na dokončení vlečky pod vedením Vojtecha Schultza prichádzajúceho od pracovného oddielu v Liptovskom Sv. Petri³². Nedostatok stavebného materiálu a zmena stavebných plánov na nemeckej strane spôsobili 12. apríla obmedzenie stavebných prác, čo znamenalo ďalší návrat Židov naspäť do Lábu³³, a rovnako Vojtech Schultz sa vrátil do Liptovského Sv. Petra. V blízkosti letiska sa neskôr pohybovalo už len 10 židovských pracovníkov spolu s dozorcami a ďalším personálom nežidovského pôvodu vykonávajúcim drobné práce na koľajniciach v blízkosti letiska³⁴. Zostávajúci Židia v priebehu mája celý priestor definitívne opustili³⁵. Činnosť ďalších pracovných oddielov v oblasti však pokračovala minimálne do polovice októbra 1943. Jediným ostávajúcím Židom spomedzi pracujúcich bol Teodor Neumann pôsobiaci ako lekár pracovného oddielu³⁶. Židia boli v rokoch 1942 a 1943 ubytovaní v provízornom barakovom tábore vybudovanom v blízkosti letiska. Drevené baraky, železné postele ale aj slamníky poskytlo veliteľstvo letiska Malacky – Nový Dvor. Stravu pôvodne privážala z Lábu poľná kuchyňa 22. robotnej roty, napokon však od 24. apríla 1943 poskytovalo velenie letiska pracovným silám všetky formy stravy³⁷. Z pôsobenia Židov v blízkosti letiska sa dochovali spomienky dvoch pamätníkov. Istý Dezider-Knežo

k. 102, č.j. 460 493/IV./I. prez.

³² VHA, f. PZ NO (1943), k. 106, č.j. 202/43. ; VHA, f. PZ NO (1943), k. 106, č.j. 217/43.

³³ VHA, f. PZ NO (1943), k. 106, č.j. 253/43.

³⁴ VHA, f. PZ NO (1943), k. 106, č.j. 462 788/IV/1-prac. 1943.

³⁵ Možno ich odchod dať do súvislosti s organizačnými zmenami súvisiacimi s prechodom zo služieb Ministerstva národnej obrany do služieb Ministerstva vnútra. ; KORČEK, Ján. Vojensky organizované pracovné formácie v pôsobnosti MNO a MV Slovenskej republiky 1942 – 1945. In SCHÖNBRUN-KNEŽO, Bernard (ed.). *Pracovné jednotky a útvary slovenskej armády 1939 – 1945 VI. robotný prápor*. Bratislava : Zing Print, 1995, s. 49. ISBN 80-967629-0-7.

³⁶ VHA, f. MNO – dôverné (1940), k. 370, č.j. 59(dôv)/1943. ; VHA, f. PZ NO (1943), k. 91, č.j. 467 759/IV/I-prac.1943. ; VHA, f. PZ NO (1943), k. 102, č.j. 460 099/IV/1-prac. 1943. ; VHA, f. PZ NO (1943), k. 106, č.j. 464 037/IV/1-prac. 1943.

³⁷ VHA, f. PZ NO (1943), k. 102, č.j. 460 099/IV/1-prac. 1943. ; VHA, f. PZ NO (1943), k. 102, č.j. 462 788/IV/1-prac. 1943. ; VHA, f. PZ NO (1943), k. 102, č.j. 62. ; Stravné však preplácalo pracovné stredisko v Lábe.

Schönbrunn spomína ako „Z Prešova som bol odveľený do Kuchyne pri Malackách, kde sme stavali vlečku na vojenské letisko. Išlo o veľmi vážnu prácu pre Nemcov, ktorí uvedené letisko používali, takže sme podvedome pociťovali strach, aby sa neurobilo niečo zle, čo by mohlo mať nedobrá odozvu“. Ďalej uvádza konkrétnu epizódu viažucu sa k správaniu jedného z príslušníkov Wehrmachtu : „V jedno sobotné popoludnie prišiel po práci na kontrolu pracovišť, práve keď sme boli nastúpení a fasovali večeru (marmeládu a čiernu kávu), vysoký hodnostár nemeckého Wehrmachtu. Vypytoval sa, okrem iného čo máme na večeru a nevedel pochopiť, že iba marmeládu a čiernu kávu. To ho viedlo k tomu, že sa začal vypytovať na rôzne iné veci, na ktoré sme sa veru neodvážili reagovať, až sa predsa našiel jeden odvážlivec - volal sa Fredy Winzer, pochádzal zo Spiša a hovoril perfektne po nemecky. Po určitom nabádaní uvedeným dôstojníkom ukázal Fredy baganče na nohách, ktoré mal zospodu zošíť drátom a miesto podrážky mal ‚papundekel‘, ďalej Fredy povedal, že pracujeme so železnými kolajnicami (bolo to v zime) a nemáme rukavice a podobné veci z neho v našom zúfalstve vyšli. Nepulzovali v nás zvlášť pekné myšlienky v očakávaní, čo bude ďalej, najmä keď sa kontrolujúci dôstojník vyjadril pred Nemcom, ktorý vrchnostensky dozeral na našu prácu, že ak od nás chce prácu, musí nám zabezpečiť, aby sme mali najzákladnejšie podmienky - mali sme veru strach, čo bude ďalej až kontrolujúci Nemeč odíde. Odišiel a ‚náš‘ Nemeč bol zo stavby preložený inam. Aj také veci sa odohrali³⁸. Horšiu skúsenosť zažil Josef Kučera. Spomína si ako: „Raz v noci prišiel k nám na barák jeden opitý nemecký feldwebel³⁹. Chlapci už väčšinou spali. Ja som bol hore - zavelil som pozor a on povedal : ‚Weiter machen.‘ Ja som tomu výrazu nerozumel, tak som povedal : ‚Nerozumiem.‘ On vytiahol pištoľ, položil mi ju na prsia a povedal: ‚Vy rozumiete, ale nechcete rozumieť‘“ Paľo Porges z postele povedal : ‚Pohov‘, tak som to aj ja povedal a on zareagoval : ‚Tak vidíte, keď chcete, rozumiete‘⁴⁰.

³⁸ SCHÖNBRUN-KNEŽO, Bernard. Spomienkové vystúpenia. In SCHÖNBRUN-KNEŽO, Bernard (ed.). *Pracovné jednotky a útvary slovenskej armády 1939 – 1945 VI. robotný prápor*. Bratislava : Zing Print, 1995, s. 172 – 173. ISBN 80-967629-0-7.

³⁹ Poddôstojnícka hodnosť

⁴⁰ KUČERA, Jozef. Spomienkové vystúpenia. In SCHÖNBRUN-KNEŽO, Bernard (ed.). *Pracovné jednotky a útvary slovenskej armády 1939 – 1945 VI. robotný prápor*. Bratislava : Zing Print, 1995, s. 177. ISBN 80-967629-0-7.

Ďalšie vojenské konflikty

Nasledujúce roky priniesli ďalšie vojenské operácie nemeckej armády opäť s transportným využitím slovenského územia nemeckou armádou. Nateraz však v archívoch či dostupnej literatúre nemožno nájsť aspoň také množstvo kontaktov ako tomu bolo pri udalostiach z roku 1939. O dôvodoch možno len uvažovať. Je pravdepodobné, že už pred zahájením prvej fázy deportácií v marci 1942 boli Židia na Slovensku kombináciou rôznych perzekučných opatrení⁴¹ natoľko vytlačení z verejného priestoru, že šanca na vzájomne kontakty sa oproti roku 1939 zmenšila. Na potvrdenie či vyvrátenie danej tézy však bude treba ďalšieho výskumu. Napriek nedostatku dokumentov vyberáme tak aspoň dva v archívoch konkretizované prípady.

V predvečer vypuknutia vojny proti ZSSR sa obzvlášť na východnom Slovensku hromadili nemecké jednotky. V dňoch 5. – 16. júna 1941 boli nemeckí vojaci ubytovaní v obci Kurima. Tu prišlo k niekoľkým krádežiam v židovských obchodoch či k násilnostiam voči miestnej židovskej komunite⁴². O niekoľko rokov neskôr nemecká armáda prechádzala cez Slovensko v rámci vojenskej okupácie Maďarska, ktorá mala južného suseda Slovenska udržať v nemeckej sfére vplyvu. Medzičasom sa v dôsledku deportácií počet slovenských Židov výrazne scvrkol, i tak však prišlo ku kontaktu s predstaviteľom židovskej komunity. Hlásenie žandárskej stanice v obci Sabinov z 24. marca 1944 uvádza niekoľko incidentov násilného charakteru ku ktorým prišlo pri prechode nemeckých vojsk obcou. Vo večerných hodinách 20. marca vtrhli do domu Eduarda Lówyho traja nemeckí vojaci. Doma boli len Lówyho dve deti a tehotná manželka na ktorú traja vojaci po príchode fyzicky zaútočili. Po chvíli sa vzdialili, Lówy sa vrátil domov avšak do domu pokúsila vtrhnúť iná skupina šiestich či siedmich nemeckých vojakov. Cez rozbité okno sa do domu dostali načo Lówy so ženou

⁴¹ KAMENEC, Ivan. *Po stopách tragédie*. Bratislava : Archa, 1991, s. 47 – 139. ISBN 80-7115-015-0. ; Z mnohých opatrení možno uviesť arizáciu židovského majetku, vylučovanie židovských žiakov zo všetkých druhov škôl, obmedzenie pohybu na verejnosti či nútené vystaňovanie z vlastných domov či bytov.

⁴² PEKÁR, Martin. Prípravy Slovenska na vojnu proti ZSSR a ich vplyv na pomery v šarišsko-zemplínskej župe. In *Vojenská história*, 2005, roč. 9, č. 1, s. 105. ISSN 1335-3314

utiekli zanechávajúc však v dome obe ratolesti. Jedno z detí bolo napadnuté a muselo byť prevezené do nemocnice, okrem toho vojaci v dome ukradli niekoľko ďalších predmetov osobnej spotreby⁴³.

Záver

Tragédiu slovenských Židov právom zaraďujeme medzi jedno z najtragickejších období moderných slovenských dejín. Hoci gro zodpovednosti za ich osud padá na ramená slovenských orgánov či politických predstaviteľov, s ohľadom na geografickú polohu Slovenska prichádzalo ešte pred vypuknutím SNP rôznym spôsobom i k interakciám s predstaviteľmi nemeckých ozbrojených zložiek či už na Slovensku priamo pôsobiacich alebo tunajším územím len prechádzajúcich.

Ako nasvedčuje náš doterajší archívny výskum, nemeckí štátni príslušníci pohybujúci sa na Slovensku v rámci vojenských (SS, pozemné vojsko, letectvo) ale aj bezpečnostných orgánov (gestapo) svojou činnosťou boli buď priamo poverení podieľať sa na perzekúcii Židov alebo ich správanie voči židovskej menšine vychádzalo zo spôsobov fungujúcich v nacistickom Nemecku.

Pokiaľ aj nepočítame obdobie od vypuknutia Slovenského národného povstania, nemecké vojenské a bezpečnostné zložky sa so Židmi stretávali pri okupácii západného Slovenska v marci 1939, počas prechodu územím Slovenska v septembri 1939 či v rámci presunu cez Slovensko pred vypuknutím vojny so Sovietskym zväzom na jar roku 1941. Prácu Židov na niekoľko mesiacov využili i nemecké útvary pôsobiace na západnom Slovensku v priestore tzv. Ochranej zóny.

Prezentovanú tému možno do budúcnosti využiť či už ako doplnok prehlbujúci vedomosti o holokauste slovenských Židov ako aj súčasť výskumu zameraného na správanie zložiek Tretej ríše voči slovenskému obyvateľstvu. Bude však potrebný ďalší výskum najmä v archívoch regionálneho charakteru. Vzhľadom na nemecký faktor by prínosom do budúcnosti mohol byť aj výskum v nemeckých archívnych inštitúciách. Pokiaľ to bude možné, nemožno obísť ani spomienky pamätníkov.

⁴³ SNA, f. Úrad predsedníctva vlády, k. 18, č.j. 73/dôv./44.

Archívne zdroje

Slovenský národný archív

- fond Ministerstvo zahraničných vecí

- fond Ministerstvo vnútra 1938-1945

- fond Úrad predsedníctva vlády

Štátny archív Bratislava – pracovisko Modra

- fond Okresný úrad 1923-1945

Vojenský historický archív

- fond Ministerstvo národnej obrany – dôverné (1940)

- fond Ministerstvo národnej obrany – dôverné (1943)

- fond Pracovný zbor národnej obrany (1943)

Literatúra

BAKA, Igor. *Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2006, s. 192. ISBN 80-969375-1-0.

BYSTRICKÝ, Jozef. Niekoľko poznámok k histórii Pracovného zboru MNO. In SCHÖNBRUN-KNEŽO, Bernard (ed.). *Pracovné jednotky a útvary slovenskej armády 1939 – 1945 VI. robotný prápor*. Bratislava : Zing Print, 1995, s. 94. ISBN 80-967629-0-7.

ČECHOVÁ, Františka. Rok 1942 – Strata pamäti. In UHRÍN, Marián (ed.). *Slovensko v roku 1942 : politika – armáda – spoločnosť*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2013, s. 10 – 17. ISBN 978-80-89514-24-3.

FIAMOVIČ, Martina – LONČÍKOVÁ, Michala. Autonomía Slovenska 1938 – 1939 : Počiatková fáza holokaustu a perzekúcií (Úvod). In *Forum Historiae*, 2019, roč. 13, č. 1, s. 4-5. ISSN 1337-6861.

HUBENÁK, Ladislav. Politika nemeckej ochrannej zóny na Slovensku v roku 1939. In *Sborník archivních prací*, 1967, roč. 17, č. 1, s. 359. ISSN 0036-5246.

HUBENÁK, Ladislav. Nacistické výboje a nemecká ochranná zóna na Slovensku. In *Právnické štúdie*, 1971, roč. 19, č. 1, s. 175. ISSN 0051-9039.

KAMENEC, Ivan. *Po stopách tragédie*. Bratislava : Archa, 1991, s. 285. ISBN 80-7115-015-0.

KORČEK, Ján. Vojensky organizované pracovné formácie v pôsobnosti MNO a MV Slovenskej republiky 1942 – 1945. In SCHÖNBRUN-KNEŽO, Bernard (ed.). *Pracovné jednotky a útvary slovenskej armády 1939 – 1945 VI. robotný prápor*. Bratislava : Zing Print, 1995, s. 49. ISBN 80-967629-0-7.

KRALČÁK, Peter. *Pracovné jednotky slovenskej armády*. Bratislava : Pro Militaria Historica, 2014, s. 168. ISBN 978-80-970768-1-8.

KUČERA, Jozef. Spomienkové vystúpenia. In SCHÖNBRUN-KNEŽO, Bernard (ed.). *Pracovné jednotky a útvary slovenskej armády 1939 – 1945 VI. robotný prápor*. Bratislava : Zing Print, 1995, s. 177. ISBN 80-967629-0-7.

MARKEOVÁ, Mária – ŠUŠOL, Ľudovít – WITTGRÜBER, Peter (eds.). *Nezabudnúť : zborník spomienok na druhú svetovú vojnu, SNP a protifašistický odboj*. Pezinok : ZO SZPB, 2008, s. 138. ISBN 978-80-969813-9-7.

NIŽŇANSKÝ, Eduard – KAMENEC, Ivan. *Holokaust na Slovensku 2*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku / Židovská náboženská obec, 2003, s. 364. ISBN 80-968662-2-2.

NIŽŇANSKÝ, Eduard. Židovská komunita medzi československou parlamentnou demokraciou a Slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte. Prešov : Universum, 1999, s. 293. ISBN 80-967753-3-2.

PEJS, Oldřich. Osud slovenských posádek v okupovaném západoslovenském území. In *Vojenská história*, roč. 22, č. 2, s. 195. ISSN 1335-3314

PEKÁR, Martin. Prípravy Slovenska na vojnu proti ZSSR a ich vplyv na pomery v šarišsko-zemplínskej župe. In *Vojenská história*, 2005, roč. 9, č. 1, s. 105. ISSN 1335-3314.

SCHÖNBRUN-KNEŽO, Bernard. Spomienkové vystúpenia. In SCHÖNBRUN-KNEŽO, Bernard (ed.). *Pracovné jednotky a útvary slovenskej armády 1939 – 1945 VI. robotný prápor*. Bratislava : Zing Print, 1995, s. 172 – 173. ISBN 80-967629-0-7.

ŠIMUNIČ, Pavel. Vznik, organizačný vývoj a činnosť pracovných jednotiek a útvarov slovenskej armády 1939 – 1942. In

SCHÖNBRUN-KNEŽO, Bernard (ed.). *Pracovné jednotky a útvary slovenskej armády 1939 – 1945 VI. robotný prápor*. Bratislava : Zing Print, 1995, s. 26. ISBN 80-967629-0-7.

TULKISOVÁ, Jana. Činnosť nemeckej vojenskej komisie na Slovensku a ohraničenie ochranného pásma. In *Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami*. Zost. M. Pekár. Prešov : Universum, 2007, s. 419 – 433. ISBN 978-80-8068-669-7.

UHRÍN, Marián (ed.). *Slovensko v roku 1942 : politika – armáda – spoločnosť*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2013, s. 230. ISBN 978-80-89514-24-3.

Internetové zdroje:

HRNKO, Anton. *Rokovanie o ochrannom pásme a zatiahnutie slovenského štátu do vojny s Poľskom*. [online]. 2008 [cit. 2021-29-10]. Dostupné na internete: <<https://www.hrnko.sk/2008/03/22/rokovanie-o-ochrannom-pasme-a-zatiahnutie-slovenskeho-statu-do-vojny-s-polskom/>>

František Nekvasil – neznámy člen známej rodiny stavebníkov

IVA PAŠTRNÁKOVÁ DEJOVÁ

František Nekvasil – unknown member of a known constructor family

Abstract: The research paper offers so far the most complex summary of projects and construction realizations of Czech engineer and architect František Nekvasil (1843-1913), who was active in Serbia at the turn of 19th and 20th century. The author highlights a family connection to a Prague-based Nekvasil family branch, who were constructors as well. Partially, she also mentions the activities of a compatriot association Lumír and presents preserved photos and movable memorabilia of Nekvasils in Belgrade.

Key words: František Nekvasil, engineers, constructors, architecture, Belgrade, Prag, Smederovo, Josef Zdeněk Raušar, Svetozar Zorić, Václav Nekvasil, turn of 19th and 20th century

Úvod

Každý Belehradčan vám pri návšteve mesta istotne vysvetlí, kde sa nachádza Námestie Slávia (Trg Slavija) s rovnomenným moderným hotelom. Avšak ani domáci bežne nevedia, že k pomenovaniu prispel František Nekvasil (1843 – 1913), český architekt a inžinier pôsobiaci v Srbsku. Ten projektoval v 80-tych rokoch 19. storočia pôvodný hotel Slávia, ktorý bol podľa historičky umenia Divny Djurić-Zamolo:¹ „jednou z významných belehradských stavieb svojej doby“. Djurić-Zamolo poznamenala tiež, že:² „Vnučka F. Nekvasila ale myslí, že hotel bol vlastníctvom³ jej dedka a s istotou

¹ DJURIĆ-ZAMOLO, Divna. *Graditelji Beograda 1815 – 1914*. Beograd : Muzej grada Beograda, 1. vyd., 1981, s. 78. Preklady zo srbčiny v celej štúdii: Iva Paštrnáková Dejová.

² DJURIĆ-ZAMOLO, Divna. *Hoteli i kafane XIX veka u Beogradu*. Beograd : Muzej grada Beograda, 1988, s. 69.

³ Tvrdenie Emilije Savić – vnučky Františka Nekvasila o vlastníctve hotela Slávia súhlasí s vyjadrením Nekvasilovej manželky Anny, ktorá popisovala obavy

vie, že on mu dal názov“, ktorým sa začalo označovať celé centrálné námestie v mestskej časti Vračar.

Divna Djurić-Zamolo konštatovala, že plán poschodia hotela sa nezachoval⁴ a autori starších textov sa nezhodli,⁵ preto výstavbu hotela Slávia mohla zadatovať len rámcovo (1882 – 1888). Prvý údaj pochádzal od známeho architekta Nikolu Nestorovića, posledný zo *Srbských novín*, zmieňujúcich dobročinnú zábavu⁶ v hoteli Slávia 13. novembra 1888. Na základe časopisu *Vlast* dodáme, že k otvoreniu hotela Slávia muselo skutočne dôjsť ku koncu roka 1888, keďže sťahovanie krajanského spolku spomenul aj Josef Zdeněk Raušar:⁷ „Ze Srbského Bělehradu, dne 12. prosince [1888]. Český spolek „Lumír“ odstěhoval se do nově zřízených místností v hotelu „Slavie“ na Vračaru, patřícím našemu snaživému předsedovi, p. Fr. J. Nekvasilovi, jenž se o to všemožně postaral, aby místnosti měly ráz nejen čistě slovanský, ale český zvlášť, což na nástěnných malbách v sále dosti zřejmo jest. Nalézáme zde hezké české krajinky ku př. Krumlov, hrady Žebrák a Točník, Pražský hrad, Karlův Týn, pak některé srbské ruiny, centrum sálu zdobí malba zlaté slovanské Prahy. Zimní saisona zahájena v nových místnostech velikým koncertem, jenž odbýváán dne 2. prosince a jenž jen skladby českých mistrů obsahoval.“ Rušný kultúrny a spoločenský život na Slávii, uviedol v korešpondencii Josefovi Zdeňkovi Raušarovi aj priamo František Nekvasil:⁸ „Teď hraje hudba každý den na Slavii – takže děti mají co poslouchat.“ Čo sa týka datovania dokončenia

ich najmladšej dcéry: „Máme s ní starost [Zdenkou]. Ona je od posledních bělehradských nepokojů velmi rozčilená, strašně se bála a ustavičně chtěla, aby jsme se odstěhovali do Prahy, vždycky říkala jen jestli nám také náš dům a Slávii nerozbijou.“ Památník národního písemnictví Praha, Literární archiv, osobný fond Josef Zdeněk Raušar, inv. č. 1401 (ďalej ako LA PNP), Anna Nekvasilová v liste Josefovi Zdeňkovi Raušarovi, Kamenice, 23. 6. 1889.

⁴ DJURIĆ-ZAMOLO, *Hoteli i kafane*, s. 71.

⁵ DJURIĆ-ZAMOLO, *Hoteli i kafane*, s. 68.

⁶ „Súpis dobrovoľných príspevkov zo zábavy v hoteli „Slávia“ na Vračari 13. novembra 1888. [...] F. Nekvasil, podnikateľ, 10 din. Spolu zo zábavy 156,95 din.“ Javna blagodarnost. In *Srpske novine*, r. LVI, č. 29, Beograd, 8. 2. 1889, s. 124.

⁷ RAUŠAR, Josef Zdeněk. Ze Srbského Bělehradu. In *Vlast. Věstník českoslovanských spolků zahraničních*, r. XII., č. 9, Londýn, 1. 1. 1889, s. 3.

⁸ LA PNP, inv. č. 1401, František Nekvasil v liste Josefovi Zdeňkovi Raušarovi, Bělehrad, 19. 4. / 1. 5. 1889.

*Obr. 1. Hotel Slávia na Vračari v Belehrade, dostavaný 1888.
Pohľadnica, okolo 1910. Národná knižnica Srbska*

výstavby hotela, tiež Vesna Aleksić našla v *Srbských novinách* z roku 1888 inzerát:⁹ „Franjo Nekvasil dá hotel Slávia do nájmu.“ (Obr. 1)

V súvislosti s konštruovaním národnej identity, význam architektonickej realizácie Slávie v urbánnom a spoločenskom kontexte rodiacej sa modernej srbskej metropoly a krajiny popísali Aleksandar Ignjatović a Olga Manojlović Pintar:¹⁰ „Paralelne, v tesnej nadväznosti na proces politickej emancipácie Srbska, práve v priestore okolo námestia Slávia vzniklo experimentálne pole pre uskutočnenie ideí moderného urbanizmu, ktorý jednoznačne odrážal rámce identity štátu a spoločnosti, ako si ich predstavovali

⁹ ALEKSIĆ, Vesna. František Nekvasil, centralna ličnost češke kolonije. In ALEKSIĆ, Vesna. *Beogradski stranci. Priča o kozmopolitizmu i energiji grada koja traje*. Beograd : Turistička organizacija Beograda, 2009, s. 152.

¹⁰ IGNJATOVIĆ, Aleksandar – MANOJLOVIĆ PINTAR, Olga. Preobražaji trga Slavija u Beogradu: istorija, sećanje i konstrukcija identiteta. In DRAŽIĆ, Dušica – RADIŠIĆ, Slavica – SIMU, Marijana (eds.). *Sećanje grada / Memory of the City (Međunarodni simpozijum Sećanje grada / International Symposium Memory of the City, 12.-13. september 2011, Beograd)*. Beograd, 2012, s. 134-135.

vtedajšie srbské politické elity. Tak transformáciu niekdajšieho „Simičovho majera“ z lúk a zarastených ovocných sadov na modernú mestskú štvrť s pravouhlou reguláciou, pravidelnými blokmi a súčasnou komunálnou sieťou – v ohnisku ktorej bolo samotné námestie – je možné chápať ako jeden z pravdepodobne najreprezentatívnejších a najzjavnejších symbolov spoločenskej a kultúrnej tranzície s množstvom konotácií. [...] Celý priestor Englezovca¹¹ bol zaradený do „stavebného rajóna“ Belehradu, pričom sa stal súčasťou hlavného mesta, ako prvá striktna a plánovito vystavaná štvrť. Skupina nadšencov a inžinierov, na čele s Mackenziem a inžinierom Svetolikom Popovičom, za odbornej pomoci architekta Františka Nekvasila, pretvorila tento priestor po vzore vtedajších anglických prímestských sídlisk. Pričom oživovali ani nie tak osobné názory samotného Mackenzieho – ktoré sa pohybovali od kresťanského pietizmu po utopický socializmus – ako potrebu, aby Belehrad potvrdil civilizačnú paradigmu, ktorú si osvojili a pokúšali sa uskutočniť elity.“

Priamu zmienku o škótskom inžinierovi Mackenziem nájdeme aj v Nekvasilovej korešpondencii Raušarovi:¹² „Englész Mackenzie počne v upraveném koncertním svém sále, na jehož průčelí umístnil hodiny, zítra představou svatých obrazů, na které naše děti právě pozval.“ Nekvasil tu spomenul čerstvo dostavanú budovu Sály mieru, realizovanú od júna 1888 do apríla 1889 podľa projektu Svetolika Popoviča.

V mestskej štvrti Vračar sa nachádzali Mackenzieho Sála mieru, Nekvasilov hotel Slávia, ale tiež Nekvasilovský rodinný dom, preto neprekvapí informácia od autorky Vesny Aleksić, že:¹³ „František bol dlhoročný člen Spoločnosti pre zlepšovanie Vračara,

¹¹ „Englezovac“ – priestor dnešného Vračaru, nazývaného svojho času podľa F. H. Mackenzieho ako Englez = Angličan. Mackenzie v roku 1878 kúpil od známeho diplomata a politika Djordja Simiča tzv. „Simičov majer“ – veľký pozemok, rozprestierajúci sa okolo dnešného námestia Slávia. Fransis Harford Mackenzie (1833 – 1895) bol škótsky inžinier, ktorý prišiel z Anglicka do Belehradu na príhovor manželky diplomata, historika a srbského ministra zahraničných vecí Čedomilja Mijatovića (1842 – 1932) Angličanky Elodie Lawton-Mijatović (1825 – 1909), publicistky a prekladateľky zo srbčiny.

¹² LA PNP, inv. č. 1401, F. Nekvasil v liste J. Z. Raušarovi, Bělehrad, 8. / 20. 4. 1889.

¹³ ALEKSIĆ, Beogradski stranci, s. 152.

ktorá existovala od 1884 do roku 1909...“ Považujeme za dôležité poznamenať, že podobne ako Simić a Mackenzie v Belehrade, aj v Prahe predvídave osoby skupovali pozemky na bývalej periférii. Po pričlenení týchto okrajových častí k hlavnému mestu, vlastníci rozparcelované pozemky so ziskom predávali, alebo na nich stavali nájomné domy. Takto vznikla v Prahe napr. mestská štvrť Karlín. K uvedenej pražskej paralele s dianím v Belehrade, sa vrátíme ešte na konci štúdie.

Podnikateľ František Nekvasil

František Nekvasil bol iniciatívny aj v podnikaní, nielen pri stavebných realizáciách. Vesna Aleksić upozornila:¹⁴ „Mnohé inzeráty ukazujú, že pred výstavbou hotela Slávia otvoril v roku 1885 Fabriku na výrobu cementových materiálov a Parnú pílu pod firmou Nekvasil & Doubek, aby zlacnil a urýchlil stavbu hotela.“ Zachovala sa aj firemná obálka podniku:¹⁵ „Nekvasil & Doubek. Parní pila. Továrna cementových výrobků.“ Jaroslav Doubek (1868 – 1895) bol synovec Nekvasilovej manželky Anny, rod. Kunzovej. V Knihe zomrelých v Historickom archíve Belehradu sú poznačené jeho údaje:¹⁶ „23/5 1895 Jaroslav Doubek, absolutus studens academicus, filius defuncti Josephi Doubek Ingeneur et defunctae Mariae Kunz; Praga in Bohemia.“ Podľa *Zápisnej knihy pražských staviteľov* Jaroslavovým otcom bol:¹⁷ „83. Doubek Josef, architekt z Plzně, bytem v Praze. Stavitel dle výnosu c. k. místodržitelství ze dne 20. března 1876 č. 15197 a magistrátního výměru ze dne 29. března 1876 č. 29353 pro Prahu. Čj. 36 spol[ečerství] r[oku] 1876. Spisov[na] I/1. Zemřel dne 30/5 r[oku] 1882 čj. 118 r[oku] 1882.“

¹⁴ ALEKSIĆ, Beogradski stranci, s. 149.

¹⁵ Slovenská národná galéria, Archív výtvarného umenia, Osobný fond Cyril Kutlík, inv. č. 650/1996, firemná obálka Nekvasil & Doubek adresovaná maliarovi Cyrilovi Kutlíkovi.

¹⁶ Istorijski arhiv Beograda, Crkva Krista Kralja, Matriculae defunctorum, Lib. II 1887-1899, kn. č. 3, p. 192/51: „23/5 1895 Jaroslav Doubek...“ Jaromír Linda v e-maile Ive Paštrnákovéj 7. 4. 2013. (Za dohľadanie údajov ďakujem.) Jaroslav Doubek je pochovaný v Nekvasilovskom rodinnom hrobe na Novom cintoríne v Belehrade.

¹⁷ EBELOVÁ, Ivana. *Zápisná kniha pražských stavitelů 1639 – 1903. Edice. Fontes historiae artium*, sv. IV, Praha : Artefactum, 1996, s. 41.

Ohľadom podnikania mladého Doubeka s Nekvasilom, mohlo ísť o dva podniky, ktoré spomína každý samostatne aj Djurić-Zamolo:¹⁸ „Existuje tiež autentický údaj na starom výstrižku z novín, že F. Nekvasil založil Prvú srbskú fabriku na výrobu cementových výrobkov v Belehrade. [...] Keďže vieme, že sa venoval projektovaniu, môžeme uveriť svedectvu inžiniera Raušara,¹⁹ že projektoval aj tri verejné budovy: hotel Slávia na rohu dnešných ulíc Sv. Sávu a Bulváru Juhosl. nár. armády, Fabriku tabaku pri „Mostare“ a pílu na Čukarici. Podľa tvrdenia, jeho vlastníctvom boli hotel Slávia a Fabrika cukru na Čukarici. [...] Pretože sa venoval najmä samostatnému podnikaniu, finančne skrachoval v dobe, keď aj celé Srbsko zapadlo do finančných ťažkostí kvôli dlhom kráľa Milana Obrenovića.“

Z listu J. Z. Raušarovi z roku 1889 sa zdá, že Fabriku tabaku František Nekvasil – ako svoj majetok – najprv odpredal štátu a následne k nej projektoval sklady:²⁰ „S monopolem duvanu jsem konečně došel do koupi, vyrovnal jsem se s nimi na ten způsob, že jsem slevil veškerý úrok, veškeré soudní útraty a podvolil jsem se na oplátku v ceně několika tisíců franků, a oni mi vyplatili plavu sumu 74 tisíc franků. Jsem velmi rád, že se to jednou již ukončilo, neb mě to mnoho času ubíralo i zlosti nadělalo.“

Anna Nekvasilová k tomu dodala:²¹ „Můj muž má nyní zase plné ruce práce, převzal s Jankovičem stavbu pět magazínu při monopolu a za tři měsíce musí to být hotové.“

Múzeum mesta Belehradu (Muzej grada Beograda, ďalej len MGB), ako vydavateľ knihy Divny Djurić-Zamolo *Stavitelia Belehradu 1815 – 1914*, v jej druhom vydaní pri Nekvasilových realizáciách publikovalo aj fotografiu, so zmienkou o skladoch:²² „Fabrika tabaku (sklad cigaretového papiera zhorel v Prvej svetovej vojne)...“ Cigaretový papier bol vynájdený v roku 1880,

¹⁸ DJURIĆ-ZAMOLO, Graditelji Beograda, 1. vyd., s. 77-78.

¹⁹ DJURIĆ-ZAMOLO, Graditelji Beograda, 1. vyd., s. 78 ako prameň uvádza knihu RAUŠAR, Josef Zd. *Vzpomínky na Srbsko z let 1884 – 1897 a na naše krajany v něm.* Praha, 1932.

²⁰ LA PNP, inv. č. 1401, F. Nekvasil v liste J. Z. Raušarovi, Bělehrad, 30. 5. 1889.

²¹ LA PNP, inv. č. 1401, Anna Nekvasilová v liste J. Z. Raušarovi, Bělehrad, 4. 9. 1889.

²² DJURIĆ-ZAMOLO, Divna. *Graditelji Beograda 1815 – 1914*. 2. vyd., Beograd : Muzej grada Beograda, 2011, s. 243, obr. 3.

takže Srbsko jeho výrobou a výstavbou budov na jeho uskladnenie, sledovalo aktuálne podnikateľské novinky. Tiež pri monopolizácii a poštátnení továrne na tabak bola srbská vláda inšpirovaná zahraničnými riešeniami, v tomto prípade krokmi Francúzska.

František Nekvasil, investujúc do podnikania, a s početnou rodinou, si veľkú sumu neužil dlho, upozornila Vesna Aleksić:²³ „Prezretím *Večerných novostí* z roku 1894 prítiahne pozornosť článok v rubrike Belehradské správy: „Nekvasil, tunajší podnikateľ, ktorého vlastníctvom je aj budova pri hoteli Slávia, ohlásil dňom Juraja [23. 4. / 6. 5.] Belehradskému obchodnému súdu, že od toho dňa prestáva zodpovedať za svoje záväzky. Súd potom na Nekvasilov majetok vyhlásil bankrot.“

Na základe spomienok maliara-dekoratéra Jovana Janičijevića Djurić-Zamolo uviedla, že:²⁴ „Hotel Slávia koncom 19. storočia kúpil Ljuba Krsmanović zo známej bohatej belehradskej rodiny Krsmanovićovcov za 80.000 dinárov.“ Jaromír Linda spresnil,²⁵ že predaj hotela Slávia sa uskutočnil v roku 1895 kvôli finančným ťažkostiam Nekvasila.

V roku 1897 v súvislosti s hmotnými statkami, Nekvasil Raušarovi písal:²⁶ „Já bez rodinného života snad bych již ani nebyl na světě. Když i člověk přijde o jmění – aneb v jiném směru strádá – dá mu rodinný život, pakli je šťastně volen, vždy dosti síly proti zlobě osudu.“ A ako technický splnomocnenec vo firme Paligović – Mihailović Nekvasil poznamenal:²⁷ „Tím jsem přišel do služby 900 franků měsíčně – je to jinak pěkná plata, ale s ohledem na to, na jaký způsob jsem o své velké jmění přišel – předce smutné pro mne. Avšak co počít!“ V roku 1899 už na tému straty majetku žartoval:²⁸ „Vzpomeňte si až budete nejveselejší i na nás, ještě neustále v hmotném očistci se nalézající.“ Napriek Nekvasilovmu krachu, bolo v lete 1899 veno jeho dcéry Milady natoľko slušné, že

²³ ALEKSIĆ, Beogradski stranci, s. 152.

²⁴ DJURIĆ-ZAMOLO, Hoteli i kafane, s. 69.

²⁵ LINDA, Jaromír. *Pozorišni voz za Prag. Česko amatersko pozorište u Beogradu do Prvog svetskog rata*. Katalog izložbe. Beograd : Češka beseda, 2013, s. 14.

²⁶ LA PNP, inv. č. 1401, F. Nekvasil v liste J. Z. Raušarovi, Bělehrad, 8. / 20. 10. 1897.

²⁷ Ibidem.

²⁸ LA PNP, inv. č. 1401, F. Nekvasil v liste J. Z. Raušarovi, Bělehrad, 5. 3. 1899.

mohla kúpiť pozemok neďaleko Karadjordjevho parku na Vračari (veľkosti 660 m² za 700 dinárov) a plánovať stavbu domu. Výstavba sa nakoniec neuskutočnila z dôvodu predčasnej smrti jej manžela maliara²⁹ Cyrila Kutlíka (1869 – 1900).

Vesna Aleksić narazila ešte na informáciu o ďalšej Nekvasilovej iniciatíve:³⁰ „Vo *Večerných novostiach* [z roku 1894] čítame článok, z ktorého vidieť, že Nekvasil navrhol založenie Akciovej spoločnosti na spracovanie dreva a výstavbu drevených objektov. Pre jeho skúsenosti, ako niekdajšieho vlastníka pily, bol zvolený za člena správnej rady tejto spoločnosti.“

V Ljubići pri Čačaku mali Nekvasilovci aj majetok, zameraný na progresívne poľnohospodárstvo,³¹ ktorý v neprítomnosti manžela spravovala Anna Nekvasilová, rod. Kunzová (1853 – 1921) samotná. V roku 1902 plánoval František z výnosu z predaja svojich odborných kníh zvelebiť hospodárstvo.³² „Úprimne řečeno, potreboval bych peníze... [...] Jsem úplně odhodlán velikou část mé odborné knihovny prodat – an Otokar vůbec nebude studovat tento odbor – a darmo to pohazovat. Bude toho velmi mnoho, v ceně něk. tisíc franků. [...] Musím ale za obnos těch knih jež prodám – zvelebiti hospodářství“, uviedol, nakoľko Otokar mal ísť študovať na hospodársku školu do Čiech. Napriek tomu, že staviteľské knihy Nekvasil prostredníctvom Raušara antikvárnikom vo Viedni pod cenu nepredal, hospodárstvo zvelebil svojou prítomnosťou – v období, keď bol inžinierom v neďalekom Čačaku.³³ „Hospodářství jsem si dobře zařídil zde – je to asi 40 hektarů a nyní docela jinak to vypadá nežli za těch všech mých bývalých správců – zlodějů

²⁹ Pozri: PAŠTRNÁKOVÁ, Iva. České a slovenské vplyvy na kultúrny vývoj Srbska koncom 19. storočia. In *Slovanský přehled*, vol 94, Praha : Historický ústav Akademie věd České republiky, 2008, č. 2, s. 294-298; PAŠTRNÁKOVÁ, Iva. Kiril Kutlík, osnivač Srpske crtačko-slikarske škole i njegovo delo u Srbiji. In *Godišnjak grada Beograda*, r. LII, Beograd : Muzej grada Beograda, 2005, s. 135-170; PAŠTRNÁKOVÁ, Iva. Cyril Kutlík. Zakladatel Srbskej kresliarsko-maliarskej školy. In *Galéria 2002. Ročenka Slovenskej národnej galérie v Bratislave*. Bratislava : Slovenská národná galéria, 2002, s. 155-170.

³⁰ ALEKSIĆ, Beogradski stranci, s. 152.

³¹ DJURIĆ-ZAMOLO, Graditelji Beograda, 1. vyd., ss. 77.

³² LA PNP, inv. č. 1401, F. Nekvasil v liste J. Z. Raušarovi, Bělehrad, 30. 10. 1902.

³³ LA PNP, inv. č. 1401, F. Nekvasil v liste J. Z. Raušarovi, Bělehrad, 30. 4. / 13. 5. 1905.

– marnotratníků...“ Toto hospodárstvo s domom Nekvasilovci vlastnili do roku 1911 – Anna Nekvasilová J. Z. Raušarovi napísala, že jej dcéra „Miruška Ljubić prodala vloni.“³⁴

Staviteľ železničných tratí a objektov v Srbsku

Hoci František Nekvasil nepatrí medzi tamojších najznámejších architektov, v období modernizácie Srbska realizoval viacero dôležitých projektov. „Keďže prišiel do Srbska v čase stavby prvej trate, iste sú správne informácie, že pracoval na výstavbe trate a jej objektov, mostov, viaduktov a železničných staníc. Potom je možné veriť, že pracoval i na výstavbe Železničnej stanice v Belehrade“, uviedla Djurić-Zamolo.³⁵

Plánovanú participáciu na belehradských železničných stavbách spomenul i sám Nekvasil Raušarovi v liste z roku 1889:³⁶ „Se všemi maličkostmi stavebními jsem v Bělehradu hotov až na budovu pro sklad petroleje na nádraží, což mohu začít až opadne veliká voda, která zde je – chybí jen asi 80 cm do loňské vysoké vody.“ Nekvasil Raušara znalo informoval aj o ďalších krokoch srbskej vlády v súvislosti so železnicou a inými kľúčovými podnikmi, ale aj o osobnom pláne:³⁷ „Železnici, že z nenadání vláda vzala z rukou Francouzů, také Vám bude známo ze Srbských listů. V neděli 21. května to bylo převzato. Tři nejvyšší úředníci general. řed. [nečitateľné] Finet, dopravní ředitel Genova, i stav. řed. Goldberg byli okamžitě propuštěni, ostatní až na dále ostali ve službě – ale právě dnes vyšel zase úkaz, kterým se asi přes 20 dalších úředníků odpouští – během času (několika měsíců) se odpustí [= prepustí] vše cizí a zůstanou jen Srbi. [...] Právě tyto dny převzali i monopol soli. Mají tudíž všechny monopolisované věci ve svých rukou. Vše

³⁴ LA PNP, inv. č. 1401, Anna Nekvasilová v liste J. Z. Raušarovi, Bělehrad, 16. 3. 1912.

³⁵ DJURIC-ZAMOLO, Graditelji Beograda, 1. vyd., str. 78, na základe tvrdenia Nekvasilovej vnučky Emilije Savić (1908 – 1994). Jej matkou bola najstaršia Nekvasilova dcéra Olga (26. 6. 1872, Praha – 1944, Belehrad). Za úradníka Karola Gaudernaka sa vydala 26. 8. 1891 v Prahe – Karlíne. Mali ešte dcéru Oľgu, ktorá umrela ako dieťa v roku 1898 a syna Otokara Gaudernaka (1896 – 1915/16), ktorý zomrel ako srbský vojak v Prvej svetovej vojne pri prechode cez Albánsko.

³⁶ LA PNP, inv. č. 1401, F. Nekvasil v liste J. Z. Raušarovi, Bělehrad, 19. 4. / 1. 5. 1889.

³⁷ LA PNP, inv. č. 1401, F. Nekvasil v liste J. Z. Raušarovi, Bělehrad, 30. 5. 1889.

je dílo geniálního v tom oboru Dr. Vujiće. – za ty 3 věci zaslouží dlouhou paměť co ministr, neb nimi zvýšil příchod zemský o 3 + 3 + 2 = 8 milionů franků ročně a zdá se, že přivede státní příjmy a vydání na pravou přiměřenou zemi míru. [...] Já možno, že se podívám do Carihradu ohledně nějakých staveb železničních.“

Mostné stavby na trase Lapovo – Čuprija

Od mája 1897 do decembra 1898 bol František Nekvasil – pravdepodobne pre Riaditeľstvo Srbských štátnych železníc (direkciu) – technickým splnomocnencom firmy Paligović – Mihailović, ktorá stavala dvanásť veľkých mostov na trati medzi Lapovom a Čuprijou:³⁸ „Byl jsem strašným fabrikováním plánů, kopiemi stavajících plánů, přepisováním rozpočtů, sestavováním ceny a podobných prací do nekonečna tak zaměstnán, že mi teprve teď zbývá času na odpověď [na Raušarov list z 26. marca 1897].“

Priateľa Raušara Nekvasil o okolnostiach svojho zamestnania informoval:³⁹ „Jsem nyní v barace na kilom. 145=⁵⁰⁰ u Čupriji – zastávám místo plnomocníka technického u firmy Paligović – Mihailović – stavíme 12 velikých mostů mezi Lapovem 111=⁴⁰⁰ a Čuprijí km 148 – vzdálenost tedy dosta veliká od sebe, práce mám velmi mnoho. Prvně se událo v Srbsku, kde direkcie žádala, vlastně mně to dala do pravidel, že musí předložit technického inženýra jako plnomocníka – a tu výše navedena firma uvedla přede mnou asi 7 inženýrů – nebyl žádný akceptován, až já – aniž by se byly žádali moje vysvědčení a diplomy. [...] Postavení je příjemné, ale odpovědnost ještě větší. Direkce jenom se mnou jedná – s nikým jiným od podnikatelstva. To připadá zdejším podnikatelům tak nezvykle, že myslí sami, že jsem jaksi orgán vládní, resp. direkcijský a mají i oni respekt přede mnou. [... Osemročného syna] Otokara jsem měl 8 dní zde v Čupriji – dalo mě to muky – aby se mu zde mezi tím vyrvarem vlaků a dresin nic nestalo.“

V januári 1898 Nekvasil detailne pokračoval:⁴⁰ „Dlouho tomu, co Vám neodpovídám – víte ale, jak to při mém nynějším zaměstnání

³⁸ LA PNP, inv. č. 1401, F. Nekvasil v liste J. Z. Raušarovi, Bělehrad, 7. / 19. 5. 1897.

³⁹ LA PNP, inv. č. 1401, F. Nekvasil v liste J. Z. Raušarovi, u Čuprije, 8. / 20. 10. 1897.

⁴⁰ LA PNP, inv. č. 1401, F. Nekvasil v liste J. Z. Raušarovi, Bělehrad, 2. 1. 1898.

ani jinak býti nemůže [...] Více projezdím mezi Bělehradem, Lapovem, Jagodinou a Čuprijí, mezi kterýmiž čtyřmi body se skoro s určitou pravidelností pohybují... [...] Já jsem doposud při stavbě mostů mezi Lapovem a Čuprijí a myslím, že to potrvá aspoň ještě 6 měsíců.“ Z datovania listov vidno, že práce na tých mostoch namiesto pol roka, trvali až do decembra 1898:⁴¹ „Jsem nyní mnoho zaměstnán samými úcty – arciť bohužel ve prospěch druhého a ještě k tomu [nečitateľné] od hlavy do paty. Arciť mám vynikající postavení, nejsem závislý ani od svých pánů šéfů – naopak, jsou to spíše oni – an dírekce s nima ani nejedná, jen se mnou – tak to bylo podmínkama stavebníma ustanoveno – však raději bych jednal vždy pro sebe, než pro cizího. [...] Mosty dodělali jsme a teď pracujeme jen na konečných úctech.“

Obchody Jarathove

Nielen v roku 1889, ale aj po korešpondenčnej prestávke od roku 1897 František Nekvasil mimoriadne informovane oboznamoval Raušara o dôležitých plánoch a obchodoch srbskej vlády, ohľadom rozvoja infraštruktúry:⁴² „Čekáme s toužebností uzavření obchodů Jarathových ohledně drah atd. atd. – od toho závisí obrat v mém působení najisto – avšak kdyby Jarath to neuzavřel – uzavře to někdo jiný, a pak mám zde zajistěnou velikou kompaniji na podniku staveb – jenže by mi bylo milejší s Jarathem – šlo by to hlaději. Teď tou válkou v naději se to málo zdržuje – ale myslím, že z války nebude ničeho. [...] Pan Jarath teď je v Rumě...“ Uvedenou kľúčovou osobou bol s najväčšou pravdepodobnosťou Leopold Jarath, ktorý obdobne so zabezpečením finančného krytia ponúkol mestskému zastupiteľstvu v Rume už v roku 1889 výstavbu kasárne.⁴³ (Uvedme, že na Jubilejnej

⁴¹ LA PNP, inv. č. 1401, F. Nekvasil v liste J. Z. Raušarovi, u Čuprije, 9. / 21. 12. 1898.

⁴² LA PNP, inv. č. 1401, F. Nekvasil v liste J. Z. Raušarovi, Bělehrad, 3. / 15. 3. 1897.

⁴³ „Preto sa 30. marca 1889 ozval aj staviteľ Leopold Jarath, v mene jednej „finančnej skupiny“, s ponukou na výstavbu vojenskej kasárne pre potreby dvoch, eventuálne štyroch eskadrón. Termín splatnosti bol 25 rokov s rovnakými ročnými splátkami. Podľa ponuky mala byť kasáreň dokončená najmenej za dva roky.“ Na základe správy Hospodárskeho odboru, zastupiteľstvo odložilo výstavbu kasárne na „vhodnejšie obdobie“. V roku 1909 kompetentní definitívne rozhodli, že sa v Rume kasáreň stavať nebude. BOŠKOVIĆ, Djordje. *Ruma 1861–1914*. Ruma,

zemskej výstave v Prahe v roku 1891 vystavil František Nekvasil aj plán kasárne v Rume.) Rozhodnutím z roku 1909 sa kasáreň v Rume nakoniec nestavala. (Barbora Bicková, pre potreby svojej bakalárskej práce, narazila na historické stavebné plány Leopolda Jaratha zas v Čechách v Třeboni.)⁴⁴

Zdá sa, že železničné stavby a príležitosti na ne Nekvasil programovo vyhľadával:⁴⁵ „V Nejnovější době se mluví, že Černá Hora jedná za dráhu z Niše do Baru k moři, čímž by se navázala Černá Hora [na] Srbsko timočkou dráhou přes Rumunsko do Ruska – obejití Rak.-Uher. – obchodu za účel.“ František Nekvasil sa potom skutočne do konca života špecializoval na projektovanie a výstavbu železničných tratí a objektov – či už vo vlastnom podnikaní, alebo pod inými súkromnými a štátnymi firmami.

Jednou z plánovaných Nekvasilových stavebných realizácií v roku 1897 mala byť trať v Belehrade od Sávského mostu po mestskú štvrť Karaburma:⁴⁶ „Vyjednávání Jarathovo je na dosti důležitém odstavci. Jarath je v Londýně a psal mi odtamtud, že vše je uzavřeno s finančníky a že tenhle budoucí týden sem přijedou, aby se definitivně dohodli se srb. vládou. Mají prý 150.000.000 franků pro tyto investiční podniky Srbije k dispozici. Jen bych byl velmi rád, aby to nebyl zlom, a aby zde to na žádné obtíže nenarazilo – abych i já jednou mohl něco počítí. Arciť povede-li se tato uzávěrka[?], počnu já ihned toto léto s dráhou, která povede od solského magacinu na Sávě u mostu podél břehu až do hradu (pevnosti) středem a odtud až na Karaburmu ke klanici [= bitúnok], jež se začíná stavět.“

2012, s. 194. Dostupné na: <http://www.ruma.rs/portal/dokument/Ruma1861-1914novi.pdf> (19. 3. 2018).

⁴⁴ „Jak lze z plánů vyčíst, v časovém období přibližně od 60. do 80. let 19. století působilo v Třeboni několik stavitelů a zednických mistrů. Nejčastěji se objevují jména již zmíněná, a to Václav Hinkl a Leopold Jarath. Mimo Vratislavský dům se oba podíleli na úpravách domů čp. 80, čp. 89, čp. 90, čp. 94, čp. 96 a jiných stavbách ve městě i na předměstí. Zajímavostí je, že potomci posledně jmenovaného žijí v Třeboni dodnes.“ BICKOVÁ, Barbora. *Proměny Vratislavského domu v Třeboni napříč stoletími*. Bakalářská práce, školitel Petr Fidler, České Budějovice 2016, s. 46. Dostupné na: https://theses.cz/id/c7fs2t/Vratislavsk_d_m.pdf (30. 3. 2022).

⁴⁵LA PNP, inv. č. 1401, F. Nekvasil v liste J. Z. Raušarovi, Bělehrad, 3. 3. 1897.

⁴⁶LA PNP, inv. č. 1401, F. Nekvasil v liste J. Z. Raušarovi, Bělehrad, 7. / 19. 5. 1897.

Obchodné jednanie srbskej vlády o pôžičke zo zahraničia trvali trištvrté roka: „Pan Jarath se mi dlouho již baví v Paříži, dříve v Londýně, již přes 6 neděl arcit' píše, že vše je v pořádku, že ho můžeme každým dnem čekat. Teď je ve Vídni – čeká na p. Bartla. Jsem žádostiv, jak to dopadne.“⁴⁷ [...] „S Jarathem to jde pomalu, ale předce to jde. Teď opět máme změnu ministerstva – nevím ale ještě v jakém směru.“⁴⁸ Až nakoniec sa obchod úspešne podarilo srbskej vláde uzavrieť:⁴⁹ „P. Jarath má skoro všecko generalně uzavřeno – jen žádají i Bartel i finanční družstvo, aby to skupština [= parlament] i král udělali zákonem, aby se to nemohlo libovolně každým budoucím ministrem vykládati i překrucovati. Toť se rozumí, že taková skupština nejdříve v dubnu neb květnu se sejde, tudíž je dosti daleko do toho. Bude se však stavět mnoho, pakli k tomu dojde: Bylo by: Konak [= rezidencia] v Bělehradě i Niši, veškerá ministerstva, kasárna, náčelstva, nemocnice, školy, pošta, skupština – vše za 32`2 milionů a pak veškerý komunikační prostředky mimo železnice – tedy mosty, silnice za asi 15 milionů dinárů, a posléze pro občinu [opština = okres], kanalizaci, êntropoty [? entrepôt = prekladisko / sklad] a nábřeží, školy, radnici atd. – asi za 20 mil. din. Tím bude obchod pro to finanční družstvo veliký – na skoro 70 mil. franků – při čemž si troufám něco co podnikatel i já uškubnouti – neb tomu rozumím, an jsou to většinou objekty do mé speciální sféry patřící.“

Vlastnú špecializáciu, zameranú na praktické stránky architektonických a stavebných činností popísal Nekvasil, keď spomínal Raušarovi ďalšieho známeho belehradského architekta a krajana:⁵⁰ „Sešel Jste se s p. Nevolem? Dobře se známe ze Zemuna, toť se rozumí, sa je víc inženýr oficiální – přísný – já byl inž. – podnikatel praktický – tudíž v životě jsme obapolně se sloužili jen consilientných výrazů – víc možno nebylo [nečitateľné]. Obyčejně naši krajani, když zastávají nějaký úřad veřejný – jsou císařstější než-li císař sám – takový on je v úřadě. Pozdravujte ho ode mne.“

⁴⁷ LA PNP, inv. č. 1401, F. Nekvasil v listě J. Z. Raušarovi, Bělehrad, 20. 6. 1897.

⁴⁸ LA PNP, inv. č. 1401, F. Nekvasil v listě J. Z. Raušarovi, u Čuprije, 8. / 20. 10. 1897.

⁴⁹ LA PNP, inv. č. 1401, F. Nekvasil v listě J. Z. Raušarovi, Bělehrad, 2. 1. 1898.

⁵⁰ LA PNP, inv. č. 1401, F. Nekvasil v listě J. Z. Raušarovi, Bělehrad, 7. / 19. 5. 1897.

Inžinier pri Srbských štátnych železniciach

V Pamätníku národného písomníctva v Prahe, vo fonde Josefa Zdeňka Raušara, sa nachádzajú aj tri listy Františka Nekvasila z roku 1904 na hlavičkovom papieri Srbských štátnych železníc. V prvom z nich píše:⁵¹ „Já jsem od 16. máje 1903 co inženýr při Státní srb. železnici o 550 fr. měsíčně – moje manželka s dětmi je v Ljubiči na statku – já jsem zde sám.“

O dva týždne dodáva:⁵² „Nyní se zdá, že se konečně počne se stavbami drah zde – však dost dlouho se zde ničeho nedělo. Uprava fondova [= Správa fondov] dá 15 milionů na stavbu drah nyní Paračín – Zaječar, napřesrok Stalač – Kruševac – Trstenik, Kraljevo – Čačak, Užice – bosenská hranice. Letos se má počít s Paračín – Zaječarskou na jisto – a jakmile budou veškery plány ohledně druhé jmenované dráhy hotovy – počne se i s tou. Na Par. – Zaječ. je [nečitateľné] okolo 8000.000 a ten zbytek se dá na druhou Stalač – Užickou dráhu. Zdá se tudíž, že počne něco živější běh celého života zde. – Dej Bože. – bylo by již jednou třeba.“

Stavbám pre železnicu sa František Nekvasil venoval aj v roku 1905 pod iným zamestnávateľom:⁵³ „Já jsem teď inženýr při opštině [= okrese] Čačku – byl jsem v bělehr. opštině a myslil jsem býti blíže domova. [...] Nyní se konečně počíná se dráhami vážně. Dnes je pro ni vypsáno za 150.000 din. kauce. Bohužel nemohu se já čině zúčastniti, nemaje potřebného kapitálu do toho. Ono je velmi často možno, že by někdo přišel s kapitálem do spolku, ale velmi často se to ani nedozná, kdo by to mohl – často náhoda pomůže. Takoví podnikatelé někdy rádi se spolčí s lidma lokálně znalými a technicky zručnými, jako jsem já. Kdyby se Vám taková náhoda trefila – pozovite ho [= odkážte ho] laskavě na mne – za to Vás prosím.“

K polemike ohľadom najvhodnejšieho trasovania trate, Nekvasil vecne skonštatoval:⁵⁴ „Je Vám povědomo, že J. Jiráček již asi po 4. je zase v Srbsku. Hádali se o trasování železnice Paračín – Zaječar – nadali si [= vynadali si] ti největší velikáni inženýrové a profesori

⁵¹ LA PNP, inv. č. 1401, F. Nekvasil v liste J. Z. Raušarovi, Bělehrad, 24. 1. 1904.

⁵² LA PNP, inv. č. 1401, F. Nekvasil v liste J. Z. Raušarovi, Bělehrad, 4. / 17. 2. 1904.

⁵³ LA PNP, inv. č. 1401, F. Nekvasil v liste J. Z. Raušarovi, Bělehrad, 30. 4. / 13. 5. 1905.

⁵⁴ LA PNP, inv. č. 1401, F. Nekvasil v liste J. Z. Raušarovi, Bělehrad, 10./23. 1. 1906.

university kvůli tomu jako praví Srbi a aby se dověděli pravdy, vzali na rozsouzení pravé nejlepší trasy opět p. Jiráčka – on toho použil – jelikož zná své lidi – a musili ho jmenovat ihned inspektorem 1. klasy a on jim skutečně k veliké spokojenosti direktce to dobře rozluštil – při tom bylo opět arcíť mnoho klebet – ale on zvítězil – obohatil českou dovednost.“

V roku 1906 mal Nekvasil opäť nového zamestnávateľa:⁵⁵ „Já jsem teď nadzorný [= dozorující] inženýr hořejšího družstva, takže jsem blízko domova – mé rodiny. [...] Z letošní úrody [následkom povodní] se velmi málo mohlo přinést na peníze – výtěžek – proto jsem byl nucen vzít ten nadzor co inženýr při elektr. družstvu Ovčar i Kablar. Nedělám si z práce ničeho – ale již toho skoro mám dosti.“ Práce na trati v blízkosti obydlia v Ljubići pri Čačaku spomenula v liste dcére aj Františkova manželka Anna:⁵⁶ „V Ovčáru budeme asi dlouho ještě, an [musí] nyní dodělat most a bude dělati jez u tunelu, což je jeho hlavní prací... Nyní možná, že nebude moct tatíček ani v neděli pokaždé domů, an prý zdějí v tunelu i v neděli a i v noci, tu tam musí býti...“

Svetozar Zorić

Viacere okolnosti nasvedčujú, že istú – možno zásadnú – rolu pri Nekvasilových projektoch a realizáciách železničných stavieb mohol zohrať synovec Svetozara Miletića technik Svetozar Zorić (1853 – 1931). Doložene vieme, že František Nekvasil zoznámil Svetozara Zorića v roku 1895 s maliarom Cyrilom Kutlíkom, ktorý sa vtedy do Belehradu čerstvo presídlil. (Zorić začal navštevovať Kutlíkovu Srbskú kresliarsku a maliarsku školu, ako „milovník umenia“, a neskôr na nej začal prednášať História umenia.)⁵⁷

⁵⁵ LA PNP, inv. č. 1401, F. Nekvasil v liste J. Z. Raušarovi, Bělehrad, 10./23. 1. 1906.

⁵⁶ Slovenská národná knižnica, Martin, Archív literatúry a umenia, Pozostalost Kutlíkovcov (SNK ALU), sign. 60 M 57, Anna Nekvasilová v liste dcére Milade Kutlíkovej, Ljubić, 21. 5. 1906.

⁵⁷ Pozri: PAŠTRNAKOVA, Iva. Predlošci za crtanje i nastavni programi u Srpskoj crtačkoj i slikarskoj školi Kirila Kutlika. In *Rad Muzeja Vojvodine* 49. *Godišnjak vojvodjanskog muzeja*. Novi Sad : Muzej Vojvodine, 2007, s. 107–128; PAŠTRNAKOVA, Iva. Pisma Kutlikovih učenika i Družina prijatelja umetnosti. In *Zbornik Narodnog muzeja. XIX-2 Istorija umetnosti*. Beograd : Narodni muzej, 2010, s. 413–452.

Podobne, ako konštatovali autori štúdie v technickom zborníku Ljubomir Lukić a Mirko Djapić, posledné desaťročie sme tiež narážali na to, že Svetozar Zorić bol „častejšie spomínaný v maliarstve než inžinierstve.“⁵⁸

Aj na základe toho, čo Lukić a Djapić uviedli o Zorićovom pôsobení, si myslíme, že Nekvasil a Zorić sa poznali ešte pred rokom 1895, presnejšie už v období začiatku výstavby tratí pre srbskú železnicu. Predstavme si preto podrobnejšie Zorićovo školenie a zamestnania z textu Lukića a Djapića.⁵⁹ „Svetozar Zorić [...] pokračoval v štúdiách vo Freiburgu, Grazi a Karlsruhe, kde v roku 1880 diplomoval zo strojárstva. Po absolvovaní štúdií do roku 1886 pracoval na železnici v Nemecku, Francúzsku a Belgicku. V období 1883 – 1886 pracoval v konštrukčnej kancelárii... [...] V roku 1886 pracoval na projekte trate Tanger – Fès – Meknès. Projekt nebol realizovaný a on sa v tom roku vrátil do Srbska a zamestnal ako inžinier na železnici. Ako strojný inžinier pracoval na projektovaní parníkov, šlepov a remorkérov.“ Lukić a Djapić tiež vysvetlili:⁶⁰ „Pri srbskom Ministerstve stavebníctva bolo v roku 1889 sformované Riaditeľstvo Srbských štátnych železníc (SDŽ). Súčasťou Riaditeľstva bolo Strojárske oddelenie s pobočkou pre vlečenie v Belehrade... [...] Strojárske oddelenie malo niekoľko srbských inžinierov, ktorí ukončili štúdiá v Nemecku v čase, keď boli stavané prvé srbské trate. Prvý šéf pobočky pre vlečenie bol Svetozar Zorić... [...] Začiatkom roka 1890 [...] bol Vladimir Marković menovaný za šéfa pobočky pre vlečenie a Svetozar Zorić za šéfa dielne v Niši. [Navzájom si mali vymeniť funkcie.] Svetozar Zorić nenastúpil do služby pretože odišiel za profesora na Technickú fakultu Veľkej školy v Belehrade...“ Autori to konkretizujú:⁶¹ „Za prvého profesora samostatného predmetu Veda o strojoch na Technickej fakulte

⁵⁸ LUKIĆ, Ljubomir – DJAPIĆ, Mirko. Putevima inžinjerstva u Srbiji. In NEDIĆ, Novak – PETROVIĆ, Dragan – BIZIĆ, Milan (eds.). *Dobriovoje S. Božić – izumitelj savremenog sistema kočenja voza*. (Zbornik iz naučnog tematskog nacionalnog skupa održanog na Fakultetu za mašinstvo i građevinarstvo u Kraljevu Univerziteta u Kragujevcu, 25. novembra 2016), Kraljevo 2016, s. 241.

⁵⁹ LUKIĆ – DJAPIĆ, Putevima inžinjerstva, s. 240-241.

⁶⁰ LUKIĆ – DJAPIĆ, Putevima inžinjerstva, s. 236.

⁶¹ LUKIĆ – DJAPIĆ, Putevima inžinjerstva, s. 240.

Veľkej školy v Belehrade bol v roku 1887 zvolený inžinier Svetozar Zorić...“ Nezrovnalosť v datovaní nástupu na fakultu v citovanom texte (1887, 1890) by mohla vysvetliť skutočnosť, že Zorić spočiatku na Veľkej škole pôsobil honorárne (= „na dohodu“), a až neskôr, ako riadny profesor.

Zdá sa, že roky zo Zorićovej profesijnej biografie korelujú s Nekvasilovými železničnými realizáciami. Tak napr. zatiaľ, čo Svetozar Zorić mal v roku 1890 nastúpiť do funkcie šéfa železničnej dielne v Niši, Nekvasil o rok neskôr na Jubilejnej zemskej výstave v Prahe predstavil aj „návrh železničnej stanice v Niši.“⁶² Vizualnú podobu návrhu však, žiaľ, nepoznáme.

Príchod Františka Nekvasila na Balkán

Chronológiu profesijnej dráhy Františka Nekvasila v zahraničí možno následne porovnať a doplniť – okrem podrobností z korešpondencie – aj na základe ďalších prameňov a archívnych dokumentov. Síce zatiaľ nevieme celkom presne, kedy sa František Nekvasil na Balkán a do Belehradu presídlil, muselo to byť okolo roku 1880. Jeho pražská firemná pečiatka sa nachádza v odbornej knihe, vydanéj v roku 1878. Tretia dcéra Milada (1880 – 1918) sa však narodila už v Slavenskom Brode. Z rovnakého obdobia sú aj dva Nekvasilove portréty (*obr. 2*) od fotografa Ignáca Funcka,⁶³ ktorý mal svoje ateliéry v Sarajeve a vo Veľkom Bečkereku (Zrenjanin) v Srbsku.⁶⁴ Už ako Belehradčan bol v roku 1883 „P. Frt. Nekvasil, architekt a inžinýr v Bělehradě,

⁶² Skupina XIX., č. 3969. In *Hlavní katalog. Všeobecná zemská výstava 1891 v Praze k oslavě jubilea první průmyslové výstavy 1791 v Praze*. Praha, 1891, s. 193.

⁶³ Fotoateliér Ignác Funck, Veľký Bečkerék: Dve podobizne Františka Nekvasila, 1880. Archív autorky a vlastníčka Dana Chromíková, Bratislava. Na autorkinom exemplári je Nekvasilovou rukou datované: „Slav. Brod 10. 4. [18]80.“

⁶⁴ Ako indície pre ďalšie bádanie poznamenáme, že mesto Veľký Bečkerék od roku 1898 pretínala úzkokoľajová železnica. V roku 1911 bola v Zrenjanine postavená fabrika cukru, pričom Vesna Karavida v súvislosti s ňou spomína podobný objekt z roku 1906 v Osijeku od tímu českých projektantov, združených ako Bauunternehmen des Zuckerfabrik Baues Essek – V. Beneš, M. Blecha a V. Nekvasil. KARAVIDA, Vesna. Arhitektura kompleksa Fabrike šećera u Zrenjaninu. In *Gradnja za proučavanje spomenika kulture Vojvodine XXIX*. Novi Sad : Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture, 2016, s. 139.

*Obr.2. František Nekvasil. 1880.
Archív Ivy Paštrnákovej Debovej*

přihlášen p. stav. Blechou;⁶⁵ za člena Spolku architektov a inžinierov v Kráľovstve Českom. Františkovo prihlásenie na pobyt zo Správy mesta Belehradu⁶⁶ je až z roku 1891. Navyše, zapísaný bol bez rodinných príslušníkov, preto si myslíme, že toto nebol jeho prvý záznam, prihlasujúci cudzinca. Ako Belehradčan bol od roku 1897 uvedený aj v:⁶⁷ „Seznam[e] členů České Matice Technické [...] Nekvasil Frant., arch. v Bělehradě v Srbsku.“

Pracovné, spolkové i osobné aktivity Františka Nekvasila sú najlepšie popísané a datované v rozmedzí rokov 1887 až 1913. Vďačíme za to neúnavnej korešpondenčnej a publicistickej činnosti Josefa Zdeňka Raušara.

Josef Zdeněk Raušar

Vyštudovaný chemik inžinier Josef Zdeněk Raušar (1862 – 1947) sa zaujímal o poéziu, sám bol publicisticky činný – písal krátke básne, črty, správy, preklady, vydal viacero kníh a brožúr; hral tiež

⁶⁵ Zprávy o schůzích představenstva. 7. sezení představenstva dne 11. října 1883. In *Zprávy spolku Architektů a inženýrů v Království Českém*, r. XVIII., Praha, 1883, II. polrok, s. 144.

⁶⁶ Istorijski arhiv Beograda, fond Uprava grada Beograda, inv. č. 102, Evidencija prijavljenih lica 1891: „139r/7713 Franja Nekvasil, podnikatelj, rakúske, Vračar.“ Jaromír Linda v e-maile Ive Paštrnákovej 5. 8. 2012. (Za dohľadanie údajov ďakujem.)

⁶⁷ LHOTA, J. (red.). *Technický obzor. Orgán Spolku architektů a inženýrů v království Českém*, r. V., č. 34, Praha 10. 12. 1897, s. 311.

ochotnícke divadlo. Josef David uviedol, že:⁶⁸ „Náležel ke generaci, kterou vedl Josef Holeček v pohnutých létech 70. a 80. minulého století, kdy začal čilejší národní ruch a kdy vlivem balkánských osvobozovacích bojů se opět silně ozvala slovanská myšlenka. [...] Vybuďoval si životní program – československo-jihoslovenskou kulturní vzájemnost a zůstal této myšlence a práci věrný celý život.“ Raušar prijal miesto medzi Juhoslovanmi a pracoval pre veľký pivovar Djordje Weiferta v Belehrade (najprv od 1884 pol roka v Pančeve). Neskôr pôsobil vo Weifertových baniach – v Rypni pod vrchom Avala pri Belehrade, od roku 1887 v Kostolci na Dunaji neďaleko mesta Požarevac, od 1889 v južnom Srbsku. Počas trinástich rokov práce u Weiferta uskutočnil aj študijné pobyty v Bulharsku, Poľsku a ďalšie kratšie cesty. Od roku 1897 pracoval vo Viedni na technickej finančnej kontrole. Do Prahy sa vrátil v roku 1919, pôsobil v Rosiciach v rafinérii cukru a usadil sa v Pardubiciach, kde sa zamestnal v rafinérii minerálnych olejov. Opäť aj cestoval a do dôchodku odišiel v roku 1927. V Pardubiciach viedol spolok Jugoslávia (od 1920), neskôr ako samostatný odbor Československo-juhoslovenskej Ligy.

Čo sa týka Raušarovej pozostalosti v Pamätníku národného písomníctva v Prahe, Josef David charakterizoval, že:⁶⁹ „Materiál dokresluje spoločenský život našich krajanů, zápasy o českou školu, činnost spolku Komenský a spolu s korespondencií predstaviteľů české inteligence a studiami autora tvoří cenný soubor o našem krajanském hnutí na přelomu století.“

Z Raušarovho osobného fondu sme preštudovali dostupných dvadsaťšesť listov Františka Nekvasila a štrnásť listov jeho manželky Anny, ktoré sa stali najcennejším zdrojom poznatkov o architektovej profesnej činnosti. V menšom rozsahu sú Nekvasilove

⁶⁸ DAVID, Josef. O zůstaviteli fondu. In DAVID, Josef. *Josef Zdeněk Raušar (1862 – 1947). Soupis osobního fondu. Edice inventářů č. 246*, Praha : Památník národního písomnictví, 1971. Dostupné na: <http://www.badatelna.eu/fond/5168/uvod/5977> (13. 12. 2017).

⁶⁹ DAVID, Josef. O zůstaviteli fondu. In DAVID, Josef. *Josef Zdeněk Raušar (1862 – 1947). Soupis osobního fondu. Edice inventářů č. 246*, Praha : Památník národního písomnictví, 1971. Dostupné na: <http://www.badatelna.eu/fond/5168/uvod/5977> (13. 12. 2017).

stavebné realizácie popísané aj v korešpondencii, adresovanej dcére Milade a rodine jej manžela. (Pozostalosť Kutlíkovcov sa nachádza v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine.)

Okrem korešpondencie, bohatým prameňom informácií o aktivitách belehradských Čechov, združených v zábavnom spolku Lumír, boli Raušarove správy a reportáže v krajanskom časopise *Vlast*, ktorý sme vyexcerpovali. Treba dodať, že Raušar v priebehu života publikoval v *Národních listech*, ale aj v *Slovanskom přehledě*, a v ďalších takmer päťdesiatich periodikách, v troch českých odborných časopisoch, v troch srbských kultúrnych časopisoch atď.

Trat' Šabac – Banja Koviljača

Ale nazad k železničným stavbám v Srbsku. O projekte z roku 1908 písal František Nekvasil dcérinej rodine:⁷⁰ „Já jsem teď ředitelem staveb dráhy Šabac – Banja Koviljača – 60 kilometrů dlouhé a nejvíc se zdržuji v Šabci. Platu mám dobrou (7200) [zjavne ročne], ale i až přespříliš práce i sekýrování.“ Na trati v Šabci pracoval Nekvasil ešte aj o rok neskôršie pre podnikateľskú firmu Bratia Mitrović:⁷¹ „... Já pak jsem vázán službou inženýrskou, že nemohu ani já se na několik dnů odstraniti. Jakmile dostaví se tato dráha – nevezmu víc žádné místo s takovou velikou zodpovědností, jako zde. Oni sice dobře platí, ale je i veliké namáhání duševní i tělesní k tomu potřebí. Asi za rok to bude dohotoveno.“

Autori textu o prvých inžinieroch v Srbsku Lukić a Djapić uviedli, že:⁷² „Do roku 1909 bolo v Srbsku postavených okolo 150 km nových železničných tratí a ešte okolo 300 km bolo v stavebnej fáze.“ Na tejto rozsiahlej modernizácii krajiny sa podieľal, ako výkonný projektant a dozorujúci inžinier aj František Nekvasil. Dokonca ešte rok pred smrťou, presnejšie 7. januára 1912 z Belehradu, inzeroval v *Srbských novinách*⁷³ svoju firmu pre stavebné podnikanie „Franja Nekvasil.“

⁷⁰ SNK ALU, Pozostalosť Kutlíkovcov, sign. 60 M 55, František Nekvasil v liste svatke Anne Kutlíkovej, Šabac, 8./21. 7. 1908.

⁷¹ SNK ALU, Pozostalosť Kutlíkovcov, sign. 60 N 1, František Nekvasil v liste Anne Kutlíkovej, Šabac, 26. 7. 1909.

⁷² LUKIĆ – DJAPIĆ, Putevima inžinjerstva, s. 237.

⁷³ *Srpske novine*, r. LXXIX, č. 23, Beograd 29. 1. 1912, s. 3.

*Obr. 3. František Nekvasil s rodinou. Zľava sedia: malá vnučka Vlasta Sedláčková, manželka Anna, syn Otokar. Zľava stoja: dcéry Zdena, Miroslava a Milada (najstaršia Olga na snúнке chýba). 1897.
Archív Ivy Paštrnákovej Dejovej*

Smederevo

Napriek predsavzatiu, viedol František Nekvasil, ako stavebný inžinier, ešte jeden náročný projekt – stavbu železničnej trate v Smedereve. K rozhodnutiu možno prispela skutočnosť, že jednej „starosti“ sa Nekvasilovci (*obr. 3*) predsa len zbavili – v roku 1911 predali hospodárstvo v Ljubiči a presídlili k dcére Miroslave do Belehradu. (Zdá sa, že najstaršia dcéra Olga ostala s deťmi žiť ešte nejaký čas v Ljubiči.)

V júli 1911 Anna Nekvasilová napísala svojej svatke do Dechtár na Slovensku:⁷⁴ „... tatínek a Otokar pojedou tento týden do

⁷⁴ SNK ALU, Pozostalosť Kutlíkovcov, sign. 60 M 56, Anna Nekvasilová v liste Anne Kutlíkovej, Bělehrad, 24. 7. 1911.

Smedereva, kde převzali stavbu.“ J. Z. Raušara Anna Nekvasilová o tom istom informovala až v marci 1912:⁷⁵ „Můj muž je nyní v Smederevě, kde převzali se Zdenčiným manželem⁷⁶ stavbu.“ Koncom roka 1912 Anna však konštatovala,⁷⁷ že tatínek „... má ale s tou stavbou velkou starost“ zjavne preto, že počas toho roka bola v Smedereve štyri razy povodeň. Voda v Smedereve sužovala aj v roku 1913, dozvedáme sa od ich dcéry Miroslavy.⁷⁸ Jej list navyše dokladá participáciu Nekvasilových príbuzných pri vedení stavebných prác počas architektovej choroby:⁷⁹ „... je Otokarova přítomnost a činnost na mostu ve Smederevě, kde se s pomocí Antonína tuží zastati tatíčka. Ovšem pro instrukce v tom kterém případě pochybnosti si vždy dopíšu a tatíček jim zase pomocí plánecků vše dopodrobna vysvětlí. Bohu díky za to, že voda opadla a mohou pracovati – tím se tatíčkovi starosti rozprchly. Pak i velmi potešitelně působí vědomí, že jej může již syn zastoupiti...“ Žiaľ, bolo to zhruba dva týždne pred úmrtím otca architekta.

Mimoriadne zaujatie pre poslednú stavebnú realizáciu svojho manžela, popísala až začiatkom roka 1914 J. Z. Raušarovi Anna

⁷⁵ LA PNP, inv. č. 1401, Anna Nekvasilová v liste Josefovi Zdeňkovi Raušarovi, Bělehrad, 16. 3. 1912.

⁷⁶ Antonín Brázdil (1871 – 1933), podnikateľ, ekonóm, neskôr profesor – učiteľ gymnastiky, bol manžel štvrtej architektovej dcéry Zdeny Nekvasilovej (1884 – 1971). Brázdilovci mali dcéru, ktorá zomrela v útlom veku.

⁷⁷ SNK ALU, Pozostalost' Kutlíkovcov, sign. 60 M 56, Anna Nekvasilová v liste Anne Kutlíkovej, Kulić, 21. 12. 1912.

⁷⁸ Miroslava Nekvasilová, vyd. Sedláčková (4. 5. 1876, České Budějovice – 27. 12. 1948, Belehrad), bola druhou dcérou Nekvasilovcov. Vydala sa 9. 9. 1895 v Belehrade: „78/25 9/9 1895 Dr. Venceslaus Sedlaček, (medicus, 30), filius † Josephi Sedlaček, agricolae, et † Barbarae Bezdek, ex Dnešice in Bohemia, domicilii Raška in Serbija, cum Miroslava (19) filia Francisci Nekvasil, ingenueuer, et Anna Kunz, Budejovicii, Bohemia. [Svedkovia:] Franciscus Tobolař, Belgrad et Michael M. Popović, gr. cath., industriales Belgradenses“ (Istorijski arhiv Beograda, fond Matične knjige Crkve Krista Kralja, Matriculae copulatorum, Lib. II, 1887 – 1899, kn. č. 6, 78/25). Istý čas bol Věnceslav obvodným lekárom v Studenici. Keď v roku 1906 Miroslava ovdovela, predala lekárňu v Dolnom Milanovci a presťahovala sa do Belehradu. Sedláčkovci mali dcéru Vlastu vyd. Grujić (1896 – 1968) a v užšom rodinnom kruhu s nimi žila aj Draginja (Dragica) Živković, vyd. Kuserja (1889 – 1960).

⁷⁹ SNK ALU, Pozostalost' Kutlíkovcov, sign. 60 N 4, Miroslava Sedláčková v liste sestre Milade Kutlíkovej, Bělehrad, 1./14. 10. 1913.

Nekvasilová:⁸⁰ „Můj ubohý muž vzal v Smeděrevě před dvouma roky stavbu ústavu[?nečitelné] při Dunaji, mysle, že za 4 měsíce to svrší, ale ta nešťastná voda, jak bylo vloni celé léto mokré, nedalo se pracovati. [...] Na začátku srpna, když se voda opět tak rozlila, že nebylo naděje na brzkou práci, odjeli jsme ze Smedereva sem k Mirušce [do Bělehradu], aby tu nešťastnou vodu neviděl. [...] Předposlední den umluvil s mistrem dlažbu a těšil se, že tam brzo pojede. Poslední odpoledne se mě třikrát ptal, nestoupá-li voda a zdali pracují, neustále měl tu stavbu na mysli. Pak klidně usnul, že jsme mysleli, že bude spáti a on zatím usnul na věky. To jediné, co mu Bůh dal dobrého lehkou smrt a mě netušice, jinak ho ubohého mnoho zkoušel. Nyní Otokar dodělává tu nešťastnou stavbu se Zdenčiným manželem, který ale není odborník. Mám velkou starost, an Otokar je mlád, nezkušený, tu se neví, jak ty účty dopadnou. Veliké je to neštěstí pro nás pro všechny.“ V marci 1914 Anna v listě Raušarovi doplnila:⁸¹ „Mám velkou starost, nyní zase se nemůže pracovati pro velkou vodu, a tak to jde neustále. S Otokarem mám též velkou starost, neb nevím, kam se má obrátiti, aby dokončil studije. Nemohu mu na to dáti, neb máme na dvou místech kauce a nedodělané práce... Miruška myslela, aby ostal u vojska, ale jemu se ňák do toho nechce, a tak na všech stranách jen samá starost. Já jsem nyní zde v Smederevě u Zdenči... [...] Vzpomínám často těch časů, kdy krajané u nás se scházeli, byly to hezké časy. Nyní sem mnoho nových Čechů přibýlo.“

Miroslava Sedláčková tiež informovala, že po smrti Františka Nekvasila (17./30. októbra 1913) pokračoval vo vedení stavieb na trati v Smedereve jeho syn:⁸² „Otokar se jen vrátil k dodělání tamnější práce, kolik to je možno při nýnější velké vodě.“ Podrobnosti k situácii doplnila Anna Nekvasilová:⁸³ „Stavba v Smederevě se posud

⁸⁰ LA PNP, inv. č. 1401, Anna Nekvasilová v listě J. Z. Raušarovi, Bělehrad, 1. 1. 1914.

⁸¹ LA PNP, inv. č. 1401, Anna Nekvasilová v listě J. Z. Raušarovi, Bělehrad, 16. 3. 1914.

⁸² SNK ALU, Pozostalost' Kutlíkovcov, sign. 60 N 4, Miroslava Sedláčková v listě sestře Milade Kutlíkovéj, 29. 4. 1914.

⁸³ SNK ALU, Pozostalost' Kutlíkovcov, sign. 60 M 57, Anna Nekvasilová v listě dcéře Milade Kutlíkovéj, Bělehrad, 10. 5. 1914.

nedodělala, an je zase velká voda... Otokar⁸⁴ je v Smederevě, aby to dodělali... To v Smederevě musí dodělati, an se do toho cizí nemůže zasvěcovati. Pakli bude potřebí [rodinný přítel Jefta] Stefanović⁸⁵ při závěrečných účtech, tu ho poprosím. [...] Inženýrům Čechům, kterých je zde mnoho... [tatíček chybí.] Antonín také si neví rady, co má nyní dělati. Zde je nyní tolik práce, tolik cizího lidu sem přišlo, ale on není tak energický, aby něco sám převzal.“

Projekty a uskutočnené stavby Františka Nekvasila

Stavbou smederevskej železničnej trate sa uzavrela nielen životná kapitola Františka Nekvasila, ale aj jeho architektonické a stavebné realizácie. Kvôli výbuchu munície na smederevskej pevnosti dňa 5. júna 1941, ktorý zničil mesto v okruhu desať kilometrov, sa pôvodná budova smederevskej stanice nezachovala. Železničná stanica v Belehrade je dnes asi jedinou existujúcou stavbou, na ktorej mohol František Nekvasil participovať. Starý hotel Slávia nevydržal bombardovanie Belehradu nemeckými vojskami dňa 6. apríla 1941 a sklad Fabriky tabaku zhorel ešte počas Prvej svetovej vojny. Rozsah prác Františka Nekvasila nie je vcelku zmapovaný, preto sú vzácne všetky informácie. Djurić-Zamolo⁸⁶ upozornila, že v MGB sa nachádzajú Nekvasilove architektonické plány z rokov 1900 – 1903 na prízemné domy pre M. Popovića a Milevu Ranosović.

⁸⁴ Otokar Nekvasil (4. 1. 1889, Beograd – 2. 12. 1950, Beograd), najmladšie piate dieťa Františka a Anny, rod. Kunz. Otokarovi krstní rodičia boli Josef Z. Raušar a Katarína Kunz, vdova po Jánovi Kunzovi. Otokar dal na radu sestry a odišiel k vojsku – už v roku 1911 zložil skúšku na rezervného podporučíka inžiniera. Neskôr pracoval ako elektrotechnik. Prestúpil na pravoslávie. Na základe matrík a ohlásenia pobytu vieme, že v roku 1919 mu bol vydaný slobodný list. V lete 1924 bol už ženatý s Ikonijou Kovačević (26. 3. 1897, Spila, Grahovo, Čierna Hora – 30. 9. 1942, Beograd). Druhý raz sa oženil s Miroslavou Bujošević. Pochovaný je na Novom cintoríne v Belehrade, parcela 72, hrob 453.

⁸⁵ Jefta T. Stefanović (1859 - 1923), inžinier, profesor Veľkej školy. Od roku 1890 zodpovedný redaktor *Srbského technického listu*, časopisu Združenia srbských inžinierov a architektov.

⁸⁶ DJURIĆ-ZAMOLO, Graditelji Beograda, 1. vyd., s. 77–78. Tiež DJURIĆ-ZAMOLO, Divna. *Beograd 1898–1914 iz arhive Gradjevinskog odbora*. Beograd : Muzej grada Beograda, 1980, s. 52, obr. 253.

*Obr. 4. Rodinný dom manželov Nekvasilovcov na Vračari v Belehrade, pohľad z ulice. Pred domom uprostred je František Nekvasil, v okne zľava sú dcéra Miroslava, opatrovatelka Lujza Čistecká a dcéra Oľga. 1887.
Foto: Múzeum mesta Belehradu*

Červený dom

Djurić-Zamolo tiež uviedla, že Nekvasil pravdepodobne projektoval aj jeden z domov pre vlastnú rodinu. Budova kvôli tehľám na fasáde bola známa ako Červený dům a podľa Djurić-Zamolo sa nachádzala oproti kinu Slávia⁸⁷ (kino zbúrané v roku 1991,

⁸⁷ DJURIĆ-ZAMOLO, Graditelji Beograda, 1. vyd., s. 134 uvádza v súvislosti s domom Františka Nekvasila adresu Maršala Tolbutina 5 (Makenzijeva 5) a existenciu budovy 1880 – okolo 1920.

prestavané v roku 1934 z Mackenzieho Sály mieru). Červený dom je zachytený na fotografii Nekvasila s dcérami a ich vychovávateľky Lujzy Čisteckej, ktorú sme v roku 2009 publikovali.⁸⁸ Popri menách osôb je dopísané:⁸⁹ „fotografováno v listopadu 1887 v Bělehradě na dvoře rodinného domu.“ Okrem tehlovej fasády a obloka, na dvorovej strane dominuje štukový reliéfny medailón a okrasné kvetináče v tvare mís, lemujúce vstupné schodisko. V roku 2010 sme sa v MGB dostali aj k fotografii totožného rodinného domu, avšak z uličného pohľadu (obr. 4).⁹⁰ Sedlová strecha je prekrytá výraznou balustrádou so štyrmi kamennými misami, čo korešponduje so zdobením architektonického riešenia dvora. Cez celú tretinu uličnej fasády je na pravej strane osadená brána pre vjazd povozu. (Na fotografii je brána otvorená a z korešpondencie Raušarovi vieme, že Nekvasil mal pár koní aj v Belehrade, nielen v Ljubiči.) Nekvasilova vnučka Emilija Savić na rube tejto fotografie – na rozdiel od Djurić-Zamolo – uviedla že dom stál napravo od kina Slávia. Akonáhle bola budova v rovnakej uličnej línii s Mackenzieho stavbou, vďaka charakteristickej streche a bráne, je možné Červený dom nájsť v zástavbe aj na niektorých dobových pohľadniach, zobrazujúcich populárnu Sálu mieru. Nekvasilovský dom bol situovaný napravo, keď fotograf stál pred Sálou mieru. Druhý dom Nekvasilovcov bol podľa Djurić-Zamolo⁹¹ na Svetosavskej ulici č. 6.

Realizácie a architektonické plány

Divna Djurić-Zamolo uviedla tieto archívne dokumenty z MGB:⁹² „Zbierka plánov s prílohami, MGB, inv. č. UR 7183, 11609; Fond architekta Františka Nekvasila, MGB, inv. č. UR 13201,

⁸⁸ PAŠTRNAKOVA, Iva. Kiril Kutlik i František Nekvasil – zaboravljena imena iz kulturne istorije Smedereva. In *Smederevski zbornik*, č. 2. Smederevo : Muzej u Smederevu, 2009, s. 73-97.

⁸⁹ Muzej grada Beograda (MGB), Odsek za urbanizam i arhitekturu, inv. č. UR 13201, Rodinný album fotografií Nekvasilovcov. Fotografia Františka Nekvasila s deťmi na dvore rodinného domu v Belehrade, november 1887. Druhý exemplár fotografie vlastní Dana Chromíková, Bratislava.

⁹⁰ MGB, Odsek za urbanizam i arhitekturu, inv. č. UR 13204, fotografia: „Rodinný dům manželů Nekvasilových v Bělehradě na Vračaru 1887.“

⁹¹ DJURIĆ-ZAMOLO, Graditelji Beograda, 1. vyd., str. 77.

⁹² DJURIĆ-ZAMOLO, Graditelji Beograda, 2. vyd., s. 242.

14208, 14287 – 14295,“ na základe ktorých sa dajú uskutočnené stavby zrekapitulovať: „Fabrika tabaku, roh Námestia obrancov Belehradu a Bulváru Vojvodu Mišiča 2, okolo 1880; Dom F. Nekvasila, Makenzijeva 5, okolo 1880; Hotel Slávia, roh Svetog Save 2 a Bulváru oslobodenia, 1892 [správne 1888]; Projekt fasády domu Mileve Ranosović, Svetog Save 5, okolo 1900 (MGB, inv. č. UR 7183).“⁹³ A „František Nekvasil: Plán nového domu [továrníka Mihaila] M. Popovića na dvore jeho pozemku na ulici Visokog Stevana, kresliaci papier, 40 x 50 cm, okolo 1903.“⁹⁴

Ďalšími doloženými projektmi sa František Nekvasil predstavil ešte v roku 1891 na Jubilejnej zemskej výstave v Prahe:⁹⁵ „Skupina XIX. Inženýrství a stavitelství. 3969. Nekvasil F., inženýr a architekt, Bělehrad (Srbsko). Plány kasáren v Novém Sadě a Rumě, plány parostrojního pivovaru v Bělehradě [pivovar Ignáca Bajloniho],⁹⁶ železniční stanice v Niši a činžovního domu „Slavie“. Prezentované portfólio sa nevymyká Františkovmu zameraniu: staničná budova, fabrika – pivovar, ale tiež kasárne. Potvrdenie autorstva pri uskutočnených stavbách ostáva zatiaľ predmetom ďalšieho bádania. Na rozdiel od Rummy, v Novom Sade kasáreň z konca 19. storočia skutočne stojí, pričom ju charakterizuje neoslohové členenie a neomietnuté tehlové murivo. Podľa Donky Stančič výstavba kasárne začala v roku 1894, ale:⁹⁷ „Meno projektanta

⁹³ DJURIĆ-ZAMOLO, Graditelji Beograda, 2. vyd., s. 240 – 243.

⁹⁴ DJURIĆ-ZAMOLO, Beograd 1898–1914, s. 52, obr. 253 – plán z MGB, inv. č. UR 11609.

⁹⁵ Skupina XIX., č. 3969. In *Hlavní katalog. Všeobecná zemská výstava 1891 v Praze k oslavě jubilea první průmyslové výstavy 1791 v Praze*. Praha, 1891, s. 193

⁹⁶ „Pivovar dostal názov po svojom vlastníkovi Čechovi talianskeho pôvodu Ignácovi Bajlonim, ktorý z Čiech prišiel do Belehradu v roku 1855... V roku 1880 Bajloni kupuje malý ručný pivovar, na mieste ktorého stavia veľký pivovar a zariaďuje ho najmodernejšími strojmi. [...] V pivovare je uvedený aj prvý parný stroj... a medzi prvými v meste používal elektrickú energiu... Pri pivovare je v roku 1892 vybudovaný aj hostinec pod názvom „U malého pivovaru,“ ktorý bol neskôr známy ako „Skadarlija.“ V rovnakom roku začala aj výstavba nového Bajloniho pivovaru...“ CVEJIĆ, Bojan. Bajlonijeva pivara: Fabrika nikla na groblju slonova. In *Danas, dnevni list* Beograd, 17. 7. 2016. Dostupné na: http://www.danas.rs/beograd.39.html?news_id=323733&title=Bajlonijeva+%3A+Fabrika+nikla+na+groblju+slonova (30. 3. 2022).

⁹⁷ KOVAČEVIĆ, Snežana. „Kasarna Arčibald Rajs“ novi kampus Univerziteta u Novom Sadu. In *Politika, dnevni list*. Beograd, 5. 2. 2017. Dostupné na: <http://>

ostalo neznáme a predpokladá sa, že projekt došiel z Viedne a je jedným z typových.“ Ohľadom najznámejšej stavby Františka Nekvasila je zaujímavé, že Slávia bola koncipovaná ako nájomný dom. Prečo došlo k zmene jej účelu na hotel nevieme. Plánované bytové využitie však nápadne pripomína podnikateľskú stratégiu, s ktorou sme sa stretli aj v novej štvrti Karlín v Prahe. Túto paralelu s Karlínom onedlho objasníme.

Jubilejná zemská výstava v Prahe 1891

V Prahe František Nekvasil nielen prezentoval svoje architektonické plány, ale pravdepodobne výstavu aj navštívil. Belehradskí Česi, spolu so Srbmi, sa pri príležitosti výstavy totiž do Prahy vypravili.⁹⁸ František Nekvasil, ako predseda krajanského spolku Lumír a Josef Zdeněk Raušar, ako jednatel spolku, patrili do šesťčlennej komisie pre účasť na výlete na výstavu do Prahy.⁹⁹

Jubilejná výstava v Prahe v roku 1891 bola hospodárskou, kultúrnou a spoločenskou výstavou. Pôvodne plánovaná ako všeobecná zemská výstava, ale pre bojkot nemeckých podnikateľov v Čechách, sa stala prehliadkou domáceho českého rozvoja priemyslu a kultúry:¹⁰⁰ „Výstava, organizovaná a vybavená výhradne českými podniky, však měla obrovský úspěch a ukázala schopnost českých lidí. Díky německým obstrukcím byl boj o výstavu od samého začátku velmi tvrdý. Teprve roku 1888 byl zvolen první přípravný výbor, v jehož čele stál hrabě Karel Max Zedtwitz, jedním z místopředsedů byl zvolen František Křížík. O významu podniku svědčí i složení generálního výboru, v němž byl hrabě Bedřich Kinský, hrabě František Thun, kníže Jiří Lobkowitz či pražský primátor dr. Jindřich Šolc. Usnesením zemského

[www.politika.rs/scc/clanak/373622/Kasarna-Arcibald-Rajs-novi-kampus-
Univerzitetu-u-Novom-Sadu](http://www.politika.rs/scc/clanak/373622/Kasarna-Arcibald-Rajs-novi-kampus-Univerzitetu-u-Novom-Sadu) (30. 3. 2022). podľa: STANČIĆ, Donka. *Novi Sad od
kuće do kuće*. Novi Sad : Studio Bečkerek, 2017.

⁹⁸ RAUŠAR-ŽUBORIĆ, Josef Zdeněk. *Uspomena na izlet Srba i Čeha iz Srbije na
izložbu u Zlatni Prag. 6. jula 1891. god.*, Beograd, 1891.

⁹⁹ RAUŠAR-ŽUBORIĆ, Uspomena na izlet, s. 7, 9.

¹⁰⁰ Všeobecná zemská výstava v Praze v roce 1891. In *Ministerstvo zahraničních věcí
ČR, Objevte ČR*. Praha, 2009. Dostupné na: [http://www.czech.cz/cz/Objevte-CR/
Fakta-o-CR/Historie/Vseobecna-zemska-vystava-v-Praze-v-roce-1891](http://www.czech.cz/cz/Objevte-CR/Fakta-o-CR/Historie/Vseobecna-zemska-vystava-v-Praze-v-roce-1891) (20. 6. 2013).

sněmu byla ke zbudování Výstaviště určena část Královské obory. Výstava byla zahájena 15. května 1891, ukončena byla 18. října 1891. [...] Výstavu shlédlo dva a půl milionu návštěvníků, podívat se přijel i sám František Josef II. O monumentalitě výstavy svědčí i výstavní katalog, který zahrnoval přehled vystavovatelů včetně soupisu pavilonů a exponátů na plných 350 stranách.“

Václav Nekvasil

Popri Richardovi Jahnovi, Františkovi Křížíkovi, Emilovi Kubinzkom, Karlovi Umrathovi, Josefovi Wohankovi a kniežati Karlovi Maxovi Zedtwitzovi, členom výboru, ustanoveného v roku 1888 za účelom prípravy Jubilejnej zemskej výstavy v Prahe v roku 1891, bol aj Václav Nekvasil.¹⁰¹ Vzhľadom na príslušnosť Václava Nekvasila k Obchodnej a živnostenskej komore v Prahe od roku 1881, jeho menovanie do výboru hospodárskej výstavy až tak neprekvapí. O to viac, že v rokoch 1887 – 1895 zastupoval túto komoru ako zemský poslanec. Václav Nekvasil (obr. 5) bol pražský staviteľ a stavebný podnikateľ. Jeho firma má na konte výstavbu okolo päťsto priemyselných objektov, verejných

Obr. 5. Václav Nekvasil. Okolo 1870.

Foto: Múzeum mesta Belehradu

¹⁰¹ KOLÁŘ, František – HLAVAČKA, Milan. Jubilejní výstava 1891. In Slovo k historii. r. 1991, č. 28, s. 10.

budov a obytných domov, realizovaných v Prahe, v Čechách, v Nemecku, ale aj na Balkáne. Postupom rokov sa firma Václava Nekvasila stala jednou z najväčších českých stavebných spoločností. Vedenie firmy, po smrti otca Václava v roku 1906, prevzal jeho syn Otakar Nekvasil (30. 8. 1869, Praha – 28. 12. 1933, Praha), ktorý firmu podstatne rozšíril. „Její hlavní sídlo zůstalo v Karlíně, pobočky ale měla také v Nymburce, Hradci Králové, Třinci a Ústí nad Labem,“ doplnil Robert Šimek.¹⁰² Dodávame, že filiálka bola aj v Bratislave, kde Nekvasilovo staveiteľstvo realizovalo napr. budovy Slovenského národného múzea na dunajskom nábreží, či YMCA. Posledné zákazky a koniec firmy popísal tiež Robert Šimek: „Roku 1938 získala firma Nekvasil ještě zakázku na výstavbu pěchotních srubů v severočeské Chrastavě, kvůli vstupu německých vojsk ji ale už nedokončila. Po osvobození republiky přišlo znárodnění. Roku 1948 kdysi významná pražská společnost po více než sedmdesáti letech zanikla.“

Tiež o počiatku kariéry Václava Nekvasila a príčinách úspechu jeho podnikania písal Robert Šimek: „S vyznamenáním vystudoval pražskou techniku... Mladý Nekvasil se však nechtěl stát továrníkem, lákal ho obchod s nemovitostmi. Roku 1868 se velmi bohatě oženil [s Alžbětou (Eliškou) Pšeničkovou † 1927] a manželčino věno ihned investoval. Levně nakoupil pozemky v Karlíně, z nichž se později staly lukrativní parcely pro bytovou výstavbu. Do jednoho z nových karlínských domů se také brzy přestěhoval a umístil do něj i sídlo své firmy. [...] U pouhého prodeje nemovitostí a pozemků ale dlouho nezůstal.“ Podnikavý duch ho hnal ďalej. Investície do nehnuteľností však Václavovi Nekvasilovi zabezpečili dobrý finančný základ pre nasledujúce aktivity – či už na poli staveiteľskom, alebo továrnickom.¹⁰³

¹⁰² ŠIMEK, Robert. Stavitel bez bázně a hany. In *Euro portál*. Praha, 7. 5. 2007. Dostupné na: <https://www.euro.cz/byznys/stavitel-bez-bazne-a-hany-885150> (30. 3. 2022).

¹⁰³ ŠIMEK, Stavitel bez bázně a hany: „Prudký rozvoj cukrovarnictví ho [Václava Nekvasila] ale v branži nadále udržel. Původní firmu přeměnil roku 1873 na stavelectví a z prvních dvanácti realizovaných staveb bylo deset cukrovarů (mezi nimi například cukrovary ve Víně, Opatovicích, Kostelci nad Orlicí či v Berouně). Společnost rychle expandovala a jejímu rozvoji pomohlo také to, že byl Václav Nekvasil roku 1887 zvolen poslancem Zemského sněmu. Politické

Je zaujímavé, že aj v Belehrade koncom 19. storočia sme sa stretli s podobnou stratégiou pri obchodovaní s pozemkami u Škóta Mackenzieho, čím vlastne prispel ku kreovaniu novej mestskej štvrte Vračar. Pripomenieme, že pri urbanistickom riešení tejto štvrte napomáhal aj inžinier a architekt František Nekvasil. Ďalšiu paralelu s postupom Václava Nekvasila v Prahe, síce v menšom merítku, možno nájsť vo Františkovom zámere investovať do nehnuteľnosti v Belehrade – konkrétne vo výstavbe objektu Slávia, ktorý bol pôvodne koncipovaný ako nájomný dom (podobne ako Václavove domy v Karlíne), a zrealizovaný a využívaný nakoniec ako hotel.

Korene

Zatiaľ čo Divna Djurić-Zamolo v roku 1981 uviedla, že František Nekvasil pochádzal:¹⁰⁴ „z rodiny, ktorá mala popri ňom ešte šesť synov: štyroch právnikov a dvoch učiteľov“, v roku 2009 v závere našej štúdie *Cyril Kutlík a František Nekvasil – zabudnuté mená z kultúrnej histórie Smedereva*¹⁰⁵ sme upozornili na menovcov Nekvasilovcov, stavebníkov v Čechách. Činnosť veľkej stavebnej firmy Václava Nekvasila je pritom výraznejšie reflektovaná až v poslednom desaťročí.¹⁰⁶ Hoci autorka tohto textu je príbuzná Františkovho zaťa,

postavení, konexe a množství kontaktů totiž velmi usnadňovaly získávání veřejných zakázek.“

¹⁰⁴ DJURIĆ-ZAMOLO, *Graditelji Beograda*, 1. vyd., s. 77.

¹⁰⁵ PAŠTRNAKOVA, Kiril Kutlík i František Nekvasil, s. 73-97.

¹⁰⁶ A to nielen v textoch, ale aj v televíznych dokumentárnych seriáloch ako: Česká televize, *Osudy významných podnikatelů na našem území* (1998). Režie M. Růžička, *Průkopníci podnikání v českých zemích, Alois Oliva a Václav Nekvasil*. Vysielané 31. októbra 2011. Dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/1036836797-prukopnici-podnikani-v-ceskych-zemich/298327273350006-alois-oliva-a-vaclav-nekvasil/> (21. 7. 2013); Česká televize, *Z metropole*, ČT 24, ČT 1, 2. 2. 2013, *Sága rodu Nekvasilů*. Vysielané 2. februára 2013. Dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10116288835-z-metropole/213411058230005/video/242824> (30. 3. 2022); Česká televize, *Z metropole*, ČT 24, ČT 1, 2. 2. 2013, *Pražské dvorky – Vítěkova ulice*. Vysielané 2. 2. 2013. Dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10116288835-z-metropole/213411058230005/video/242832> (30. 3. 2022). Magdaléna Kašparová, ako jeden z potomkov pražských Nekvasilovcov, v roku 2015 prepracovala výročnú publikáciu firmy Václav Nekvasil do podoby interaktívnej grafiky – ako výstup svojho školského zadania na VOŠ Hollarova.

pri písaní smederevskej štúdie ešte nemala doložené, že František bol priamo mladším bratom pražského staviteľa Václava Nekvasila!

V súčasnosti, aj na základe digitalizovaných matrik¹⁰⁷ a rodokmeňov sa dozvedáme, že ich starými rodičmi boli mlynársky majster Josef Nekvasil a Anna Starková, a rodičmi statkár a kolársky majster Josef Nekvasil (bytom Kbelý č. 45, narodený: Nehvizdy) a Marie Pančová z Kbel (jej otec bol Ján Panč, matka Ludmila [nečitateľné], Kbelý č. 35). Václav a František pochádzali z desiatich detí¹⁰⁸. V rodokmeni¹⁰⁹ (v ktorom chýbali presné Františkove dáta) sú uvedení súrodenci: Alžbeta (? –?), Josef (1835 –?), Alois (1836 – ?), Václav (14. 6. 1840, Kbelý – 9. 3. 1906, Praha), Marie (1841 – ?), František (16. 6. 1843, Kbelý, – 17./30. 10. 1913, Belehrad), Antonie (1845 – ?), Anna (1847 – 1889), Karel (1848 – 1933) a Jan Nekvasil (1856 – 1927).

Karel a Jana Martincovi vysvetlili:¹¹⁰ „Selské rody – Soukupův, Vyhnálkův, Tykačův, Suchých, Dobšův, Nekvasilův – se [po zrušení roboty] povznesly; zvláště poslední vydal několik významných jedinců. Václav Nekvasil stavěl v Čechách cukrovary a v Karlíně vybudoval stavební firmu proslulou v celých Čechách. František stavěl v Srbsku pro tamnější královský dvůr. Jan stavěl a financoval rodinné domky ve Kbelích a okolí.“

Pre komplexnosť ešte uvedieme, že deťmi Václava boli:¹¹¹ Otakar Nekvasil (30. 8. 1869, Praha – 28. 12. 1933, Praha), Ladislav (1871 –

¹⁰⁷ Archiv hlavního města Prahy, Sběrka matrik, Kostel Povýšení sv. Kříže, Matrika narozených, Vnoř, kniha 12, 1834 – 1844, sign. VNŘ N12, p. 110 (digit. s. 100): Václav Nekvasil. Dostupné na: <http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/permalink?xid=4EB69469061F4D57B91BA76D1B4711C5&scan=100#scan100> (30. 3. 2022); p. 129 (digit. s. 119): František Nekvasil. Dostupné na: <http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/permalink?xid=4EB69469061F4D57B91BA76D1B4711C5&scan=119#scan119> (30. 3. 2022).

¹⁰⁸ Srbská historička umenia Divna Djurić-Zamolo neuviedla dcéry, len šesť bratov na základe knihy: RAUŠAR, Josef Zd. Vzpomínky na Srbsko z let 1884 – 1897 a na naše krajany v něm. Praha, 1932.

¹⁰⁹ *Josef Nekvasil*. Dostupné na: https://www.ancestry.ca/genealogy/records/josef-nekvasil_9363853 (30. 10. 2017).

¹¹⁰ Správní obvod Praha 19, Městská část, Historie. MARTINCOVI, Karel a Jana (doplňeno SezNet). In *Z dějin vzniku a vývoje Kbel*. Dostupné na: <http://www.praha19.cz/documents/historie.html> (8. 10. 2017).

¹¹¹ *Václav Nekvasil*. Dostupné na: https://www.ancestry.ca/genealogy/records/vaclav-nekvasil_9364404 (30. 10. 2017).

1949), Jaromír (1873 – ?), Anna (1875 – 1911) a Bohuš (1878 – 1956). Václavovu stavebnú firmu prevzal a zveľadil najstarší syn Otakar.

Pražské začiatky Františka Nekvasila

„Po zrušení roboty prišla do Kbel a celé země kýžená úleva. Kbely se rozvíjely. Václav Nekvasil [...] postavil v obci cihelnu...“, uviedli tiež Karel a Jana Martincovi.¹¹² Rober Šimek doplnil:¹¹³ „Od rodičů brzy převzal vedení malé továrny na asfaltovou lepenku, která velmi slušně prosperovala.“ Už v asfaltovej továrni pomáhal Václavovi práve František. Stavebnému podnikaniu sa bratia Václav a František začali venovať až následne, najprv spolu, potom s inými spoločníkmi (Václav s Čeňkom Daňkom,¹¹⁴ František s Jaroslavom Doubekom), či každý samostatne. Publikácia, vydaná k šesťdesiatemu výročiu¹¹⁵ trvania staveľskej firmy Václav Nekvasil, datuje jej počiatok do roku 1868. Udialo sa tak pravdepodobne vo vtedy samostatných Kbeloch, nakoľko v *Zápisnej knihe pražských stavitelů 1639 – 1903* je uvedený skorej František – od roku 1871 a až od roku 1873 Václav:¹¹⁶ „71. Nekvasil František, architekt v Karlíně. Stavitel dle c. k. místodržitelského dekretu ze dne 7. července 1871 č. 27515 a magistrátního dekretu ze dne 3. srpna 1871 čj. 60681. Čj. spol[ečenství] 55 a[nn]o 1871. Spisov[na] č. I/1. [...] 75. Nekvasil Václav z Karlína. Stavitel dle dekretu c. k. místodržitelství ze dne 27. dubna 1873 č. 22247 (pod tím 17. září 1880 č. 55717) a magistrátního výměru ze dne 5. května 1873 č. 37383 (pod tím 1. října 1880 č. 124933). Čj. spol[ečenství] 34 roku 1871. Spisovna č. I f[ol]. 1. Dle d[e]k[re]tu mag[istrátního] 96012 r[oku] [1]899 a čj společ[enství] 90 r[oku] [1]899 přeložil koncesi do Karlína.“

¹¹² Pozri pozn. 110.

¹¹³ ŠIMEK, Stavitel bez bázně a hany (pozn. 102).

¹¹⁴ ŠIMEK, Stavitel bez bázně a hany: „Již koncem šedesátých let 19. století se [Václav Nekvasil] totiž seznámil s podnikatelem Čeňkem Daňkem, který se specializoval na výrobu cukrovarnických strojů. Nekvasilovi se tento obor zalíbil a rozhodl se s Daňkem spojit. Výsledkem spolupráce pak bylo roku 1870 postavení cukrovarů v Toušni a Kralupech nad Vltavou.“

¹¹⁵ WEGER, J. S. – HAYN, J. (eds.) *V. Nekvasil 1868 – 1928. Na paměť šedesátiletého trvání firmy V. Nekvasil, stavitel, Praha – Karlín 244*, Praha 1928, 78 str.

¹¹⁶ EBĚLOVÁ, Zápisná kniha, s. 38-39.

Po získaní koncesie informoval o svojom podnikaní František v *Národních listech*:¹¹⁷ „F. J. Nekvasil, živnost stavitelská.“ Názvy jeho samostatnej firmy publikoval Jaromír Linda na základe pečiatok:¹¹⁸ „F. J. Nekvasil; Architekt a úř. aut. F. J. Nekvasil. Stavitel v Praze; Bureau pro architekturu a podnikání staveb. F. J. Nekvasil. V Praze.“ Pečiatky sa zachovali v Nekvasilových knihách, z ktorých sa niekoľko exemplárov nachádza v Múzeu mesta Belehradu¹¹⁹ a zhruba dvadsať zväzkov je v knižnici Katedry slavistiky Filologickej fakulty Univerzity v Belehrade. Ako upozornil Jaromír Linda:¹²⁰ „Patrně největším překvapením bylo objevení torza knihovny belehradského Čecha Františka Nekvasila (1843 – 1913), významného stavitele a inženýra... [...] Pozoruhodná je i skladba knih, která se zcela vymyká dnešním představám o knihovně majitele technického zaměření.“

Časopis Vlast

Vysvetlením nielen odborného, ale širšieho zamerania osobnej knižnice Františka Nekvasila by mohli byť aj jeho ďalšie záujmy a aktivity, ako ich popísala Djurić-Zamolo:¹²¹ „Nekvasil bol veľmi podnikavý, usilovný, schopný a vážny človek vo svojom odbore... Nakoľko sa v Belehrade dobre prispôbil a vyznal, pomáhal ostatným Čechom, ktorí prichádzali. Materiálne podporoval aj chudobných českých študentov. Ako významný člen českej kolónie v Belehrade, bol mnoho rokov predsedom Českého spolku „Lumír“, ktorý mal svoju knižnicu, divadelnú skupinu i svoje hudobné nástroje. [...] F. Nekvasil bol i redaktorom časopisu „Vlast“ ...“

Túto informáciu o redakčnej činnosti sme citovali aj v našom texte.¹²² Po podrobnom prehliadnutí viacerých ročníkov samotného časopisu však zistíme, že údaj nie je presný. Vo *Vlasti* čítame, že zapísovateľom

¹¹⁷ *Národní listy*, r. XXI., Praha 18. 9. 1871, s. 2.

¹¹⁸ LINDA, Pozorišni voz, s. 32, kat. č. 12.

¹¹⁹ MGB, Odsek za urbanizaciu i architekturu, inv. č. UR 14289.

¹²⁰ Knihy boli zakúpené v dvoch belehradských antikvariátoch v rokoch 1951 a 1954. LINDA, Jaromír. Historie a struktura českého fondu knihovny Katedry slavistiky FF BÚ. In *Slavistika XVI (2012)*. Beograd, 2012, (Kolokvium Brno – Bělehrad / Kolokvijum Brno – Beograd, 11. januar 2012), s. 515, 522-524.

¹²¹ DJURIĆ-ZAMOLO, Graditelji Beograda, 1. vyd., s. 77-78.

¹²² PAŠTRNAKOVA, Kiril Kutlik i František Nekvasil, s. 84.

niektorých zápisníc Ústredného výboru československých spolkov zahraničných bol v roku 1887 Josef Nekvasil. (Či išlo o Václavovho a Františkovho staršieho brata Josefa, nar. 1835 sa nám zatiaľ nepodarilo potvrdiť.) Po druhé: časopis vydávaný ústredným výborom skutočne vychádzal istý čas aj v Londýne, avšak tiráž uvádza:¹²³ „Vlast[...] vedením pětičlenného komitétu, za něž odpovídá Otakar Nekvasil, 102. Elmore str. Islington, London.“ (Informáciu opäť zatiaľ nevieme naisto stotožniť s pražskými Nekvasilovcami. Václavov syn Otakar mal vtedy len 18 rokov.) Doložené ale je, že po dvoch rokoch došlo k akémusi osobnému rozkolu s vydavateľom, ako o tom informoval Josef Václav Frič:¹²⁴ „Dále jest všem čtenářům „Vlasti“ asi zřejmo, že si jmenovitě p. O. Nekvasil, jenž od máje 1887 list náš s řídkou obětavostí a dovedností vedl, získal o dotýčný orgán, jakož o vzájemnost i vlasteneckou uvědomělost zahraničných spolků zásluhy neocenitelné. Slušíť mu tudíž nejvděčnější vzpomínka, při kteréž příležitosti, an znám příčiny sporu, spíše osobní, než snad věci samé se dotýkající, vysloviti svou upřímnou lítost nad tím, že stalo se jak „Ústřednímu výboru“, tak i p. O. Nekvasilovi další svorné spolupůsobení nemožným. [...] V Praze dne 29. prosince 1889.“

Napriek uvedenému, čitatelia *Vlasti* boli pravidelne informovaní o aktivitách belehradských Čechov. Nie však z pera Františka Nekvasila, ale zo správ Josefa Zdeňka Raušara. Český zábavný spolok Lumír v Belehrade bol založený v roku 1885 (ochotnícke divadelné vystúpenia poriadal už o rok skôr). Myšlienkovy spolok nadviazal na Českú Besedu, krátko pôsobiacu v Belehrade okolo roku 1868. Činnosť Lumíra pozostávala z poriadania tanečných zábav, výletov, divadelných predstavení a kultúrnych prednášok. Spoločenský a politický život v Čechách sledoval spolok vďaka odoberaným českým časopisom, mal vlastnú knižnicu s českými titulmi. V období Nekvasilovho a Raušarovho angažovania sa v ňom, snažil sa spolok o propagáciu slovanskej myšlienky – preto ku svojim aktivitám často pozýval srbské obecnstvo a neuzatváral českú menšinu do seba, ako sa to v spolku udialo začiatkom 20. storočia.

¹²³ *Vlast. Nepolitický věstník československých spolků zahraničních*, r. XI., č. 4, Londýn, 1. 8. 1887.

¹²⁴ FRIČ, Jos. V. Váženým spolkům zahraničným a všem odběratelům „Vlasti“! In *Vlast. Věstník československých spolků zahraničních*. r. XIII., č. 7, Londýn 25. 12. 1889, s. 8.

Pamiatky Nekvasilovcov a spolku Lumír

Okrem rekonštrukcie uskutočnených stavebných a architektonických projektov Františka Nekvasila a poukázania na jeho rodinné väzby s Prahou, uvedieme na konci našej štúdie informácie o zachovaných memorabiáliach Nekvasilovcov. Nakoľko obe architektove vnučky boli bezdetné, od 50.-60-tych rokov 20. storočia sa snažili – a to najmä Emilija Savić – umiestniť rôznorodé pamiatky svojich predkov do viacerých inštitúcií. Spolu dve desiatky kníh z osobného majetku Františka Nekvasila sa nachádzajú na Katedre slavistiky Filologickej fakulty Univerzity v Belehrade a v jeho osobnom fonde v Múzeu mesta Belehradu. V súkromnom majetku v Belehrade je zachovaná dobová drevená Nekvasilovská knižnica. Zariadenie celého salóna by sa malo nachádzať v MGB (napriek spoločnej snahe so zamestnancami, zatiaľ sa nám v prírastkových knihách múzea nepodarilo dohľadať, ktorý nábytok to je). V MGB sú ale k dispozícii reprezentatívne maľované podobizne Nekvasilovcov od Františka Josefa Šafařoviča (portréty Františka a Anny podľa fotografií a detský portrét Otokara asi podľa živého modelu, okolo 1892). Vo fonde Kultúrna história MGB, okrem solitérov Nekvasilovských fotografií, možno nájsť aj pamätník dcéry Zdeny Nekvasilovej¹²⁵ (so zápismi pražských kamarátok z rokov 1900 – 1901). Nekvasilove architektonické projekty v Zbierke plánov MGB, preskúmané Divnou Djurić-Zamolo sme už spomenuli, rovnako ako album rodinných fotografií v architektovom osobnom fonde v MGB.

Jaromírovi Lindovi, ktorý precízne popísal ochotnícke divadelné predstavenia spolku Lumír, sa z Nekvasilovského albumu podarilo fotografiu dcéry Mirosľavy Nekvasilovej (v kostýme pážaťa) priradiť k postave sprievodcu Mateja Krocínovského¹²⁶ z drámy Jaroslava Vrchlického *Exulanti* (1886), ktorú belehradskí českí ochotníci odohrali rok po jej napísaní. Rovnako tak fotografiu najstaršej architektovej dcéry Olgy v národnom kroji¹²⁷ identifikoval Jaromír

¹²⁵ MGB, Kultúrna istorija 1, inv. č. KII-3442, Spomenar (Pamätník Zdeny Nekvasilovej). Publikované: LINDA, Pozorišni voz, s. 52-53, kat. č. 32-33.

¹²⁶ LINDA, Pozorišni voz, s. 93, kat. č. 73.

¹²⁷ LINDA, Pozorišni voz, s. 89, kat. č. 69. Publikované aj ďalšie dve fotografie Nekvasilových dcér v krojoch s. 83, kat. č. 63, a Mirosľavy s kamarátkami v krojoch

Linda ako postavu Lidušky z činohry Josefa Kajetána Tyla Pani Marjánka, matka pluku (z roku 1845), pričom hru Lumír predstavil belehradskému publiku v legendárnej kaviarni Hajduk Veljko dňa 16. októbra 1887.

Spolok Lumír poriadal tiež tanečné zábavy a maškarné bály s výnosmi na vlastnú spolkovú a divadelnú činnosť, alebo na rozličné národné, či kultúrne zbierky a dobročinné účely. Podľa Raušarových správ v krajskom časopise *Vlast* vieme niekoľko fotografií z Nekvasilovského albumu presnejšie datovať. V článku o Svatováclavskej posvícenskej zábave Lumíra, sa dozvedáme, že národné kroje (z hry Pani Marjánka, matka pluku) poslúžili najprv ako tanečné kostýmy:¹²⁸ „... Dcerušky hotovily si selské šaty do zábavy večer 25. září [1887], kde co české selky objeviti se měly; žehlily, kulmovaly, přišívaly krajky na pestré barevné sukně a šněrovačky – a přitom dělaly již laskominy, jak v neděli večer ukáží bělehradskému světu, jak české selky vyhlížejí.“

Aj karnevalové kostýmy, na fotografiách dnes z fondu Kultúrna história MGB, popísal v roku 1888 Raušar vo *Vlasti* v článku o plese belehradských Čechov:¹²⁹ „Jelikož Srbové projevíli přání učiti se naší besedě, vyučováno této již tři neděle před plesem, aby ji pak mohli v plesu tančiti. Nadšení pro ples bylo veliké, celý Bělehrad bral na něm živého účastenství, ano dle doslechu i sám král se o něho interesoval. Ples dáván 25. února [1888] ve dvoraně u „Hajduk Veljka“, kde „Lumír“ má své spolkové místnosti. [...] Uvnitř dvorany pak shromáždilo se četné a vybrané obecnstvo ponejvíce v kostymech. [...] A ku podivu i říše rostlinná representovala se dvěma exempláry: jednoduchou, však za to něžnou, nevinnou sedmikráskou [kostým Olgy Nekvasilovej]¹³⁰

s. 84, kat. č. 64. Presné datovanie predstavenia uvádzame podľa LINDA, Pozorišni voz, s. 13.

¹²⁸ RAUŠAR, Josef Zdeněk. Svatováclavská posvícenská zábava spolku „Lumír“ v Bělehradě, dne 25. 9. 1887. In *Vlast. Věstník českoslovanských spolků zahraničních*, r. XI., č. 7. Londýn, 1. 11. 1887, s. 4-5.

¹²⁹ RAUŠAR, Josef Zdeněk. Zase jednou v Bělehradě. In *Vlast. Věstník českoslovanských spolků zahraničních*, r. XII., č. 12. Londýn, 1. 4. 1888, s. 3-4.

¹³⁰ MGB, Kulturna istorija 1, inv. č. KII-3445. Fotoateliér Milan Jo[v]anović: Olga Nekvasilová v karnevalovom kostýme sedmikrásky, 1888.

Obr. 6. Olga s matkou Annou Nekvasilovou a Lujza Čistecká v karnevalových kostýmoch. 25. 2. 1888. Archív autorky

nekvasilovskú fotografiu českej spolku Lumír Lujzy Čisteckej.¹³³

a vábivou konvalinkou [kostým Lujzy Čisteckej].¹³¹ [..., obr. 6] Nedivte se proto, že jsem se zvláštní zálibou pozoroval toto kvítí, nad nímž královna noci bděla.“ (Kostým¹³² Anny Nekvasilovej)

V súvislosti s pamiatkami Nekvasilovcov, by mohlo priniesť ďalšie výsledky programové dôkladné preskúmanie viacerých relevantných fondov MGB. V posledných rokoch, nezávisle od seba (ale skomparujúc nájdený materiál), sme tieto fondy študovali Jaromír Linda a ja s ohľadom na čiastkové problémy našich bádateľských tém. Avšak aj pri náhodnom otvorení publikácií o histórii Belehradu z produkcie MGB, ako napr. *Zalúbit' sa do jedného mesta*, sa vám môže stať, že nalistujete napr. divadelnej ochotníčky a členky

¹³¹ Archív autorky. Fotoateliér Milan Jo[v]anović, Beograd: Olga Nekvasilová s matkou Annou a Lujza Čistecká v karnevalových kostýmoch, 1888. Publikované: LINDA, Pozorišni voz, s. 85, kat. č. 65.

¹³² MGB, Kulturna istorija 1, inv. č. KI1-3444. Fotoateliér Milan Jo[v]anović, Beograd: Anna Nekvasilová v karnevalovom kostýme Kráľovná noci, 1888. Druhý exemplár fotografie vlastní Dana Chromíková, Bratislava.

¹³³ KOSTIĆ, Djordje S. (ed.) *Zaljubiti se u jedan grad. Evropski putnici u Beogradu (1815 – 1914)*. Beograd : Muzej grada Beograda – Narodna biblioteka Srbije – Narodni muzej u Beogradu, 2007, s. 148.

Architekt podporil maliara

František Nekvasil patrila medzi prvých,¹³⁴ u koho našiel podporu pre svoju Srbskú kresliarsku a maliarsku školu aj slovenský maliar Cyril Kutlík (1869 – 1900). Nebola asi náhoda, že po príchode do Belehradu v lete 1895 sa Kutlík ubytoval práve v hoteli Slávia, „ktorý sa stal centrom stretávania spolku Lumír“¹³⁵ už od roku 1888. Architekt maliara zoznámil s viacerými Čechmi, ale i s vplyvnými Belehradčanmi – profesormi, úradníkmi, podnikateľmi, novinármi, literátmi, umelcami. Kutlík a Nekvasilovci udržiavali živé kontakty: Kutlíkovu školu navštevovala v roku 1897/1898 architektova štvrtá dcéra Zdenka¹³⁶ a v júli 1899 sa za Cyrila Kutlíka vydala Nekvasilova tretia dcéra Milada.¹³⁷

Záver

Štúdia predstavuje v našom prostredí pomerne neznámeho inžiniera a architekta Františka Nekvasila (1843 – 1913) a to napriek skutočnosti, že pochádzal zo známej rodiny stavebníkov. Na väzby s Václavom Nekvasilom – majiteľom veľkej stavebnej firmy v Prahe – autorka upozorňuje na základe genealogických údajov.

Dôvodom zabudnutia na Františka Nekvasila bola skutočnosť, že pôsobil mimo Strednej Európy – v Srbsku, avšak ani tam jeho profesionálna činnosť nebola rozsiahlejšie zmapovaná predtým, než sme k tomu prispeli.¹³⁸ Rekonštrukciu projekčných a stavebných

¹³⁴ KUTLIK, Kirilo. *Prvi izveštaj Srpske crtačke i slikarske škole u Beogradu*. Beograd, 1896, s. 1.

¹³⁵ DJURIĆ-ZAMOLO, Graditelji Beograda, 1. vyd., s. 77.

¹³⁶ KUTLIK, Kiril. *Treti godišni izveštaj Srpske crtačke i slikarske škole*. Beograd, 1898, s. 3 medzi žiačkami ženského oddelenia uvádza Zdenku F. Nekvasilovú; ŽIVKOVIĆ, Stanislav. *Srpska crtačka i slikarska škola Kirila Kutlika*. In *Zbornik za likovne umetnosti 5*. Novi Sad : Matica srpska, 1969, obr. 6 dokonca reprodukuje *Kresbu hlavy* (1897) od Zdenky Nekvasilovej, avšak bez uvedenia vlastníka práce.

¹³⁷ Milada Kutlíková, rod. Nekvasilová (1880 – 1918) tak prilipila k rodine Kutlíkovcov, že ako vdova po Cyrilovi Kutlíkovi sa vydala v roku 1906 za jeho mladšieho brata Gedeona (1876 – 1935) a presídlila na Liptov na Slovensku do obce Dechtáre. S druhým manželom sa Milade narodili tri dcéry.

¹³⁸ PAŠTRNAKOVA DEJOVA, Iva. *Arhitekta František Nekvasil i njegovi projekti u Srbiji*. In *Godišnjak grada Beograda*. zv. LXV. Beograd : Muzej grada Beograda, 2018. s. 57-96. ISSN 0436-1105. Recenzovaná originálna vedecká práca. Aktuálne predložená štúdia je vlastným autorským a odborným prekladom príspevku, publikovaného v srbčine v roku 2018. Táto prepracovaná verzia textu je

realizácií Františka Nekvasila ponúka aktuálny text najmä na základe korešpondencie s Josefom Zdeňkom Raušarom. Štúdia sa venuje najznámejšej belehradskej stavbe Františka Nekvasila – hotelu Slávia, ktorý architekt predstavil aj v Prahe na Jubilejnej zemskej výstave v roku 1891. Keďže Nekvasilov hotel bol riešený v rámci celého urbanistického priestoru, problematika sa dotýka aj súdobých stratégií vzniku nových mestských štvrtí, akými boli Karlín v Prahe a Vračar v Belehrade. Podobne ako Václav Nekvasil, aj František Nekvasil sa venoval tiež stavebnému podnikaniu, síce v menšom rozsahu.

Predložená štúdia odhaľuje, že hlavnou špecializáciou Františka Nekvasila sa stalo projektovanie a stavebný dozor na traťových a mostných objektoch pre železnice, ktoré v tom období v Srbsku vznikali. Doložené sú traťové práce vo viacerých lokalitách až po mesto na Dunaji Smederevo, kde viedol František Nekvasil stavbu ešte rok pred svojou smrťou za pomoci zaťa a syna.

Ďalšie časti štúdie pátrajú jednak po pražských profesijných začiatkoch Františka Nekvasila, po presnom datovaní jeho príchodu na Balkán, ale tiež po ďalšom osude Nekvasilových potomkov v Belehrade, ako aj po pamiatkach tejto rodiny, ktoré sa v podobe architektonických plánov, fotografií, kníh, obrazov a nábytku zachovali vo viacerých belehradských pamäťových inštitúciách, a čiastočne aj u príbuzných na Slovensku.

Nakoniec text stručne popisuje rodinnú väzbu belehradských Nekvasilovcov s Kutlíkovcami, keďže architektova dcéra Milada sa vydala za maliara Cyrila Kutlíka (1869 – 1900), ktorý v Belehrade v roku 1895 založil Srbskú kresliarsku a maliarsku školu.

prispôbená nášmu prostrediu a v slovenčine vychádza po prvý raz. Doplnená je o podrobné vysvetlenie srbských a lokálnych reálií za účelom lepšej orientácie našich čitateľov. Zmenená je aj samotná štruktúra textu, čím sa dosahuje výraznejšia dynamika a gradovanie obsahu. Veríme, že príspevok v slovenčine bude obohatením a doplní biele miesta architektonického poznania a kultúrnej histórie, ako u nás, tak pre ďalších bádateľov aj z Čiech. V našej publikačnej činnosti sa programovo zameriavame na slovensko-česko-srbské umelecké a kultúrne vplyvy (okrem Nekvasilovcov napr. Srbská kresliarska a maliarska škola v Belehrade slovenského maliara Cyrila Kutlíka; tvorba českých architektov v Belehrade; Orientálna výzdoba sály Bojnického zámku z pozostalosti srbského kráľa Milana Obrenovića atď.)

Za appendix sa dajú považovať vhodne spracované informácie z časopisu *Vlast* o divadelnej ochotníckej činnosti zábavného spolku Lumír, ktorý na prelome 19. a 20. storočia združoval belehradských Čechov, pričom František Nekvasil bol jeho dlhoročným predsedom.

Záverom možno konštatovať, že na základe popísaných aktivít a životných zvrátov sa osoba „neznámeho“ architekta a staviteľa Františka Nekvasila javí mimoriadne činorodo a veľmi inšpiratívne.

Veríme, že naša štúdia doplní biele miesta architektonického poznania a kultúrnej histórie v kontexte vzájomných českých, slovenských a srbských spoločenských vplyvov. A tiež, že ponúkne dobrú osnovu pre ďalšie bádanie.

Zoznam archívnych fondov a prameňov

Archiv hlavného mesta Prahy, Sbíрка matrik, Kostel Povýšení sv. Kříže, Matrika narozenných, Vinoř, kniha 12, 1834 – 1844, sign. VNŘ N12, pagina 110 (digit. str. 100): Václav Nekvasil. Dostupné na: <http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/permalink?xid=4EB69469061F4D57B91BA76D1B4711C5&scan=100#scan100> (30. 3. 2022).

Archiv hlavného mesta Prahy, Sbíрка matrik, Kostel Povýšení sv. Kříže, Matrika narozenných, Vinoř, kniha 12, 1834 – 1844, sign. VNŘ N12, pagina 129 (digit. str. 119): František Nekvasil. Dostupné na: <http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/permalink?xid=4EB69469061F4D57B91BA76D1B4711C5&scan=119#scan119> (30. 3. 2022).

Grad Beograd, Opština Vračar, Knjiga krštenih, katolička Crkva Krista Kralja (1889).

Grad Beograd, Opština Zvezdara, Matična knjiga umrljih, MKU 474/1950.

Istorijski arhiv Beograda, Crkva Krista Kralja, Matriculae defunctorum, Lib. II 1887-1899, kn. č. 3, p. 192/51.

Istorijski arhiv Beograda, fond Matične knjige Crkve Krista Kralja, Matriculae copulatorum, Lib. II, 1887 – 1899, kn. č. 6, 78/25.

Istorijski arhiv Beograda, fond Uprava grada Beograda, inv. č. 102, Evidencija prijavljenih lica 1891.

Istorijski arhiv Beograda, Prihláška [prihláška na pobyt] Nekvasil Otokar zo dňa 21. 7. 1924.

Památník národného písennictví, Literárni archív, fond Josef Zdeňek Raušar, inv. č. 1401. Dvadsaťšesť listov Františka Nekvasila a štrnásť listov jeho ženy Anny, rod. Kunz, adresovaných Josefovi Zdeňkovi Raušarovi.

Slovenská národná galéria, Archív výtvarného umenia, Osobný fond Cyril Kutlík, inv. č. 650/1996. Obálka firmy Nekvasil & Doubek z listu, adresovaného Nekvasilom Cyrilovi Kutlíkovi.

Slovenská národná knižnica, Martin, Archív literatúry a umenia, Pozostalosť Kutlíkovcov.

Múzejné a súkromné zbierky

Archív Dany Chromíkovej, Fotoateliér Ignác Funck, Veľký Bečker: Portrét Františka Nekvasila, 1880.

Archív Dany Chromíkovej, Fotoateliér Milan Jo[v]anovič, Beograd: Anna Nekvasilová v karnevalovom kostýme Kráľovná noci, 25. 2. 1888.

Archív Ivy Paštrnákovej Debovej, Fotoateliér Ignác Funck, Veľký Bečkerek: Portrét Františka Nekvasila, 1880. (Na rube Nekvasilove datovanie s podpisom: 10. 4. 1880.)

Archív Ivy Paštrnákovej Debovej, Fotoateliér Milan Jo[v]anovič, Beograd: Olga Nekvasilová s matkou Annou a Lujza Čistecká v karnevalových kostýmoch, 25. 2. 1888.

Múzeum mesta Belehradu, Kultúrna história 1, inv. č. KI1-3442, Spomenar (Pamätník Zdeny Nekvasilovej). 1900 – 1901.

Múzeum mesta Belehradu, Kultúrna história 1, inv. č. KI1-3444. Fotoateliér Milan Jo[v]anovič, Beograd: Anna Nekvasilová v karnevalovom kostýme Kráľovná noci, 25. 2. 1888.

Múzeum mesta Belehradu, Kultúrna história 1, inv. č. KI1-3445. Fotoateliér Milan Jo[v]anovič: Olga Nekvasilová v karnevalovom kostýme sedmokrásky, 25. 2. 1888.

Múzeum mesta Belehradu, Oddelenie urbanizmu a architektúry, inv. č. UR 7183. Projekt fasády domu Mileve Ranosović, Svetog Save 5, okolo 1900.

Múzeum mesta Belehradu, Oddelenie urbanizmu a architektúry, inv. č. UR 11609. Plán nového domu fabrikanta Mihaila M. Popovića na dvore jeho pozemku na ulici Visokog Stevana, okolo 1903.

Múzeum mesta Belehradu, Oddelenie urbanizmu a architektúry, inv. č. UR 14289. Osobný fond Františka Nekvasila.

Múzeum mesta Belehradu, Oddelenie urbanizmu a architektúry, inv. č. UR 13201. Rodinný album fotografií Nekvasilovcov.

Múzeum mesta Belehradu, Oddelenie urbanizmu a architektúry, inv. č. UR 13204. Rodinný dom manželov Nekvasilových v Belehrade na Vračari – pohľad z ulice, 1887.

Múzeum mesta Belehradu, Výtvarné a hudobné umenie do 1950, inv. č. U 936. František Josef Šafařovič: Portrét Františka Nekvasila, olej na plátne, okolo 1892.

Múzeum mesta Belehradu, Výtvarné a hudobné umenie do 1950, inv. č. U 937. František Josef Šafařovič: Portrét Anny Nekvasilovej, olej na plátne, okolo 1892.

Múzeum mesta Belehradu, Výtvarné a hudobné umenie do 1950, inv. č. U 938. František Josef Šafařovič: Detský portrét Otokara Nekvasila, olej na plátne, okolo 1892.

Múzeum mesta Belehradu, Zbierka plánov s prílohami, inv. č. UR 14208, 14287 – 14295.

Zoznam použitej literatúry

ALEKSIĆ, Vesna. František Nekvasil, centralna ličnost češke kolonije. In ALEKSIĆ, Vesna. Beogradski stranci. Priča o kozmopolitizmu i energiji grada koja traje. Beograd : Turistička organizacija Beograda, 2009, s. 149-152.

BICKOVÁ, Barbora. Proměny Vratislavského domu v Třeboni napříč stoletími. Bakalářská práce, školitel Petr Fidler, České Budějovice 2016, s. 46. Dostupné na: https://theses.cz/id/c7fs2t/Vratislavsk_d_m.pdf (30. 3. 2022).

BOŠKOVIĆ, Djordje. Ruma 1861 – 1914. Ruma, 2012, 179. Dostupné na: https://www.researchgate.net/profile/Djordje_Boskovic2/publication/292286842_Ruma_1861-1914links/56ac8cca08aea-a696f2c67a4/Ruma-1861-1914.pdf (19. 3. 2018).

CVEJIĆ, Bojan. Bajlonijeva pivara: Fabrika nikla na groblju slonova. In *Danas*, dnevni list Beograd, 17. 7. 2016. Dostupné na: http://www.danas.rs/beograd.39.html?news_id=323733&title=Bajlonijeva+pivara%3A+Fabrika+nikla+na+groblju+slonova (30. 3. 2022).

DAVID, Josef. O zůstaviteli fondu. In DAVID, Josef. Josef Zdeněk Raušar (1862 – 1947). *Soupis osobního fondu, Edice inventářů č. 246*. Praha : Památník národního písemnictví, 1971. <http://www.badatelna.eu/fond/5168/uvod/5977> (13. 12. 2017).

DJURIĆ-ZAMOLO, Divna. Beograd 1898–1914 iz arhive Gradjevin-skog odbora. Beograd : Muzej grada Beograda, 1980, s. 52, obr. 253.

DJURIĆ-ZAMOLO, Divna. Graditelji Beograda 1815 – 1914. Beograd : Muzej grada Beograda, 1. vyd., 1981, s. 78.

DJURIĆ-ZAMOLO, Divna. Graditelji Beograda 1815 – 1914. Beograd : Muzej grada Beograda, 2. vyd. 2011. s. 243, obr. 3. ISBN 978-86-80619-51-4.

DJURIĆ-ZAMOLO, Divna. Hoteli i kafane XIX veka u Beogradu. Beograd : Muzej grada Beograda, 1988, s. 69.

EBELOVÁ, Ivana. Zápisná kniha pražských stavitelů 1639 – 1903. Edice. *Fontes historiae artium*, svazek IV. Praha : Artefactum, 1996. ISBN 80-902279-1-0.

FRIČ, Jos. V. Vážným spolkům zahraničným a všem odběratelům „Vlasti“! In *Vlast*. Věstník českoslovanských spolků zahraničních. r. XIII., č. 7, Londýn 25. 12. 1889, s. 8. ISSN 1450-5061.

IGNJATOVIĆ, Aleksandar – MANOJLOVIĆ PINTAR, Olga. Preobražaji trga Slavija u Beogradu: istorija, sećanje i konstrukcija identiteta. In DRAŽIĆ, Dušica – RADIŠIĆ, Slavica – SIMU, Marijana (eds.). *Sećanje grada / Memory of the City (Medjunarodni simpozijum Sećanje grada / International Symposium Memory of the City, 12.-13. september 2011, Beograd)*. Beograd, 2012, s. 134-135. ISBN 978-86-912137-2-5.

Javna blagodarnost. In Srpske novine. r. LVI, č. 29. Beograd, 8. 2. 1889, s. 124.

Josef Nekvasil. Dostupné na: https://www.ancestry.ca/genealogy/records/josef-nekvasil_9363853 (30. 10. 2017).

KARAVIDA, Vesna. Arhitektura kompleksa Fabrike šećera u Zrenjaninu. In Gradja za proučavanje spomenika kulture Vojvodine XXIX. Novi Sad : Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture, 2016, s. 139. ISSN 0434-300X.

KOLÁŘ, František – HLAVAČKA, Milan. Jubilejní výstava 1891. In Slovo k historii. r. 1991, č. 28, s. 10.

KOSTIĆ, Djordje S. (ed.) Zaljubiti se u jedan grad. Evropski putnici u Beogradu (1815 – 1914). Beograd : Muzej grada Beograda – Narodna biblioteka Srbije – Narodni muzej u Beogradu, 2007, s. 148. ISBN 978-86-80619-37-8; 978-86-7035-169-1; 978-86-7269-091-0.

KOVAČEVIĆ, Snežana. „Kasarna Arčibald Rajs“ novi kampus Univerziteta u Novom Sadu. In Politika, dnevni list. Beograd, 5. 2. 2017. Dostupné na: <http://www.politika.rs/scc/clanak/373622/Kasarna-Arcibald-Rajs-novi-kampus-Univerziteta-u-Novom-Sadu> (30. 3. 2022). podľa: STANČIĆ, Donka. Novi Sad od kuće do kuće. Novi Sad : Studio Bečkerek, 2017. ISBN 978-86-80120-24-9.

KUTLIK, Kiril. Treti godišni izveštaj Srpske crtačke i slikarske škole. Beograd, 1898, s. 3.

KUTLIK, Kirilo. Prvi izveštaj Srpske crtačke i slikarske škole u Beogradu. Beograd, 1896, s. 1.

LHOTA, J. (red.). Technický obzor. Orgán Spolku architektů a inženýrů v království Českém, r. V., č. 34. Praha, 10. 12. 1897, s. 311.

LINDA, Jaromír. Historie a struktura českého fondu knihovny Katedry slavistiky FF BU. In Slavistika XVI (2012). Beograd, 2012, (Kolokvium Brno – Bělehrad / Kolokvijum Brno – Beograd, 11. januar 2012), s. 515, 522-524.

LINDA, Jaromír. Pozorišni voz za Prag. Česko amatersko pozorište u Beogradu do Prvog svetskog rata. Katalog izložbe. Beograd : Češka beseda, 2013, s. 14. ISBN 978-86-916471-1-7.

LUKIĆ, Ljubomir – DJAPIĆ, Mirko. Putevima inženjerstva u Srbiji. In NEDIĆ, Novak – PETROVIĆ, Dragan – BIZIĆ, Milan (eds.). Dobrivoje S. Božić – izumitelj savremenog sistema kočenja voza. (Zbornik iz naučnog tematskog nacionalnog skupa održanog na Fakultetu za mašinstvo i građevinarstvo u Kraljevu Univerziteta u Kragujevcu, 25. novembra 2016), Kraljevo 2016, 236-241. ISBN 978-86-82631-84-2.

Národní listy, r. XXI. Praha, 18. 9. 1871, s. 2.

ODCHÁZEL, Vojtěch. Matěj Blecha (1861 – 1919). Architekt a stavební velkopodnikatel. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova – Katolicko-teologická fakulta, 2017, 32 – 34, 50.

PAŠTRNAKOVA DEJOVA, Iva. Arhitekta František Nekvasil i njegovi projekti u Srbiji. In Godišnjak grada Beograda. zv. LXV. Beograd : Muzej grada Beograda, 2018. s. 57-96. ISSN 0436-1105.

PAŠTRNÁKOVÁ, Iva. Cyril Kutlík. Zakladateľ Srbskej kresliarsko-maliarskej školy. In Galéria 2002. Ročenka Slovenskej národnej galérie v Bratislave. Bratislava : Slovenská národná galéria, 2002, s. 155-170. ISBN 80-8059-079-6.

PAŠTRNÁKOVÁ, Iva. České a slovenské vplyvy na kultúrny vývoj Srbska koncom 19. storočia. In Slovanský přehled, vol 94, Praha : Historický ústav Akademie věd České republiky, 2008, č. 2, s. 294-298. ISSN 0037-6922.

PAŠTRNAKOVA, Iva. Kiril Kutlik i František Nekvasil – zaboravljena imena iz kulturne istorije Smedereva. In Smederevski zbornik, č. 2. Smederevo : Muzej u Smederevu, 2009, s. 73-97. ISSN 1452-7111.

PAŠTRNAKOVA, Iva. Kiril Kutlik, osnivač Srpske crtačko-slikarske škole i njegovo delo u Srbiji. In Godišnjak grada Beograda, r. LII, Beograd : Muzej grada Beograda, 2005, s. 135-170. ISSN 0436-1105.

PAŠTRNAKOVA, Iva. Pisma Kutlikovih učenika i Družina prijatelja umetnosti. In Zbornik Narodnog muzeja. XIX-2 Istorija umetnosti. Beograd : Narodni muzej, 2010, s. 413-452. ISSN 0352-2466.

PAŠTRNAKOVA, Iva. Predlošci za crtanje i nastavni programi u Srpskoj crtačkoj i slikarskoj školi Kirila Kutlika. In Rad Muzeja Voj-

vodine 49. Godišnjak vojvodjanskog muzeja. Novi Sad : Muzej Vojvodine, 2007, s. 107-128. ISSN 1450-6696.

RAUŠAR, Josef Zd. Vzpomínky na Srbsko z let 1884 – 1897 a na naše krajany v něm. Praha, 1932.

RAUŠAR, Josef Zdeněk (LINDA, Jaromir, ed.) Uspomene na Srbiju od 1884. do 1897. godine i naše zemljake. Iz mog dnevnika. Odabrane beleške o mom boravku u Srbiji od 1884 do 1897 / Vzpomínky na Srbsko z let 1884-1897 a na naše krajany v něm. Z mého deníku důležitější záznamy z mého pobytu v Srbsku 1884 – 1897. Beograd. Češka beseda – Draslar partner, 2016. ISBN 978-86-916471-7-9.

RAUŠAR, Josef Zdeněk. Svatováclavská posvícenská zábava spolku „Lumír“ v Bělehradě, dne 25. 9. 1887. In Vlast. Věstník československých spolků zahraničních, r. XI., č. 7. Londýn, 1. 11. 1887, s. 4-5.

RAUŠAR, Josef Zdeněk. Zase jednou v Bělehradě. In Vlast. Věstník československých spolků zahraničních, r. XII., č. 12. Londýn, 1. 4. 1888, s. 3-4.

RAUŠAR, Josef Zdeněk. Ze Srbského Bělehradu. In Vlast. Věstník československých spolků zahraničních, r. XII., č. 9. Londýn, 1. 1. 1889, s. 3.

RAUŠAR-ŽUBORIĆ, Josef Zdeněk. Uspomena na izlet Srba i Čeha iz Srbije na izložbu u Zlatni Prag. 6. jula 1891. god. Beograd, 1891.

Skupina XIX., č. 3969. In Hlavní katalog. Všeobecná zemská výstava 1891 v Praze k oslavě jubilea první průmyslové výstavy 1791 v Praze. Praha, 1891, s. 193.

Službeni vojni list. Organ i izdanje vojnog ministarstva. r. 31, č. 6. Beograd, 5. 3. 1911, s. 156.

Správní obvod Praha 19, Městská část, Historie. MARTINCOVI, Karel a Jana (samizdat, 1981, doplněno SezNet). In Z dějin vzniku a vývoje Kbel. Dostupné na: <http://www.praha19.cz/documents/historie.html> (8. 10. 2017).

Srpske novine. r. LXXIX, č. 23. Beograd, 29. 1. 1912, s. 3.

ŠIMEK, Robert. Stavitel bez bázně a hany. In Euro portál. Praha, 7. 5. 2007. Dostupné na: <https://www.euro.cz/byznys/stavitel-bez-bazne-a-hany-885150> (30. 3. 2022).

Šumné stopy českých architektů v Srbsku. In Velvyslanectví České republiky v Bělehradě. Bělehrad, 2018. Dostupné na: https://www.mzv.cz/belgrade/cz/informace/stopy_cechu_v_srbske_historii/sumne_stopy_ceskych_architektu_v_srbsku.html (21. 6. 2018).

Václav Nekvasil. https://www.ancestry.ca/genealogy/records/vaclav-nekvasil_9364404 (30. 10. 2017).

Vlast. Nepochitický věstník českoslovanských spolků zahraničních, r. XI., č. 4. Londýn, 1. 8. 1887.

Vlast. Věstník českoslovanských spolků zahraničních, r. XII., č. 9, Londýn, 1. 1. 1889, 3.

Všeobecná zemská výstava v Praze v roce 1891. In Ministerstvo zahraničních věcí ČR, Objevte ČR. Praha, 2009. Dostupné na: <http://www.czech.cz/cz/Objevte-CR/Fakta-o-CR/Historie/Vseobecna-zemska-vystava-v-Praze-v-roce-1891> (20. 6. 2013).

WEGER, J. S. – HAYN, J. (eds.) V. Nekvasil 1868 – 1928. Na paměť šedesátiletého trvání firmy V. Nekvasil, stavitel, Praha – Karlín 244, Praha 1928, 78 str.

Zprávy o schůzích představenstva. 7. sezení představenstva dne 11. října 1883. In Zprávy spolku Architektů a inženýrů v Království Českém, r. XVIII. Praha, 1883, II. polrok, 144.

ŽIVKOVIĆ, Stanislav. Srpska crtačka i slikarska škola Kirila Kutlika. In Zbornik za likovne umetnosti 5. Novi Sad : Matica srpska, 1969, obr. 6.

Televízne vysielania

Česká televize, Osudy významných podnikatelů na našem území (1998). Režie M. Růžička, Průkopníci podnikání v českých zemích, Alois Oliva a Václav Nekvasil. Vysílané 31. októbra 2011. <http://www.ceskatelevize.cz/porady/1036836797-prukopnici-podnikani-v-ceskych-zemich/> 298327273350006-alois-oliva-a-vaclav-nekvasil/ (21. 7. 2013).

Česká televize, Z metropole, ČT 24, ČT 1, 2. 2. 2013, Sága rodu Nekvasilů. Vysílané 2. februára 2013. <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10116288835-z-metropole/> 213411058230005/video/242824 (30. 3. 2022).

Česká televize, Z metropole, ČT 24, ČT 1, 2. 2. 2013, Pražské dvorky – Vítkova ulice. Vysielané 2. februára 2013. <http://www.ceska-televize.cz/porady/10116288835-z-metropole/213411058230005/video/242832> (30. 3. 2022).

Svadba Mikuláša Esterháziho a Kristíny Ňárievej

MÁRIA LETZOVÁ

The Wedding of Mikuláš Esterházi and Kristína Ňári

Abstract: The study deals with the wedding of Baroness Kristína Ňári, the widow of Count Imrich Turzo, and Mikuláš Esterházi, at that time also a Baron and later a Hungarian palatine. The marriage was preceded by the disapproval of Kristína's former mother-in-law, Alžbeta Cobor, who denied her the maternal right to her daughters Alžbeta and Kristína Turzo from her first marriage. Our study deals with this conflict in the context of the aforementioned marriage, which took place on 21 July 1624 in the manor house in Sučany near Martin. The wedding of Mikuláš Esterházi and Kristína Ňári was also significant from the point of view of the process of recatholization, as Kristína returned to the Catholic religion thanks to it. It is a useful source for the knowledge of property, social and religious conditions in the early modern period in our territory.

Keywords: Kristína Ňári, Mikuláš Esterházi, Wedding, Sučany, Early Modern History, Aristocracy, Recatholization, Education of Children

Svadba ako vstup do manželského života hrala naprieč dejinami nenahraditeľnú úlohu. Mohli by sme ju chápať ako míľnik rodinného, spoločenského aj majetkového statusu ženícha, nevesty a ich rodov, spečatený náboženským obradom. Bola prejavom zbožnosti a demonštráciou spoločenského statusu manželov a ich rodín. Často tvorila dôležitý uzol v spletiach sobášnej politiky, bola dohodnutá a naplánovaná rodičmi alebo tútormi roky predtým, ako dosiahol budúci pár dospelosť, inokedy zas išlo o rýchle rozhodnutie pod tlakom spoločenských či majetkových okolností. Pri pohľade na významné aristokratické sobáše ranonovovekých uhorských dejín si špeciálnu pozornosť zaslúži svadba vtedy baróna Mikuláša Esterháziho, v tom čase komorníka kráľa Ferdinanda II. Habsburského, krajinského sudcu a hlavného preddunajského a banského kapitána, s barónkou Kristínou Ňáriovou, ktorá sa odohrala v lete 1624. Vyvolala vlnu

pozornosti – či už žičlivej, alebo skôr nesúhlasnej – viacerých zainteresovaných osôb z aristokratických kruhov, bola dôležitým míľnikom rekatolizačného procesu uhorskej aristokracie a mala značný dopad na vývoj rodinných vzťahov v nasledujúcich rokoch. Prečo však ich sobáš predstavoval takú želanú a na druhej strane neprípustnú udalosť a vyslúžil si toľko pozornosti?

Kristína Ňáriová a jej prvé manželstvo

Na zodpovedanie tejto otázky je potrebné priblížiť pôvod a dovtedajší život oboch manželov. Kristína Ňáriová bola dcérou jágerského kapitána, baróna Pavla Ňáriho, a jeho druhej manželky Kataríny Várdajovej. Z matkinej strany pochádzala z významného starého katolíckeho rodu. Po jej vzdialenom strýkovi Štefanovi Várdajovi (okolo 1420 – 1471), kardinálovi a kaločskom arcibiskupovi, sa v každej generácii vydal aspoň jeden z jeho členov na dráhu kňazstva.¹ Rod tak vychoval nielen významných cirkevných hodnostárov, ale aj humanistov a vzdelancov, akým bol napríklad kaločský arcibiskup Peter Várdaj (? – 1501), vacovský a neskôr sedmohradský biskup František Várdaj (1474 – 1524)² a Pavol Várdaj (1483 – 1501), ktorému sa podarilo ujsť z bitky pri Moháči, vďaka čomu bol po roku 1526 vysvätený za ostrihomského arcibiskupa. Po obsadení Ostrihomu Turkami v roku 1543 to bol práve on, kto presunul sídlo Ostrihomského arcibiskupstva do Trnavy.³ Okrem duchovných povolaní zastávali jednotliví členovia rodu vysoké stoličné, vojenské a dvorské funkcie. Na prelome 16. a 17. storočia bola Katarína Várdajová, Kristínina matka, dedičkou významnej časti majetkov po meči vymierajúceho starobylého rodu. Jej prvým manželom bol Pavol Telegdy a po jeho smrti sa okolo roku 1600 znovu vydala za Pavla Ňáriho.⁴ Ich potomok mal byť dedičom stáročia prechovávaných hodnôt a významnej majetkovej držby.

¹ BORBÉLY, Zoltán. A Kisvárdai Várday család. In BAJNKO, Dániel. *Acta universitatis de Carolo Eszterházy nominatae, Sectio historiae*, tom. XLVI. Líceum Kiadó : Pécs, 2019, s. 65 – 66.

² BORBÉLY, Zoltán. A Kisvárdai Várday család, s. 66.

³ K Pavlovi Várdajovi bližšie: LACZLAVIK, György. *Kettős pecsét alatt. Várday Pál esztergomi érsek, király helytartó (1483 – 1549)*. Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat : Pécs – Budapest, 2014.

⁴ NYÁRY, Pál. *Egy magyar főúr és kora*. Budapest, 1928, s. 29.

Nechajme už ale prehovoriť samotnú Kristínu Náriovú cez riadky jej denníka: „Ja, Kristína Náriová z Bedegu, prišla som na svet v roku 1604, 31. októbra, v hrade Kisvárda...“⁵ S dôrazom si k dátumu narodenia poznačila aj svoje náboženské presvedčenie: „v pravej rímskokatolíckej viere pretrvávajúc do smrti.“⁶ Dôležitým zlomom v živote mladej šľachtickej, ktorej sa, predpokladáme, dostalo vzdelania primeraného dobe a postaveniu, bol rok 1617. Vtedy totiž prišlo k zrejme prvému stretnutiu vtedy 13-ročnej Kristíny s 19-ročným Imrichom Turzom. Imrich bol jediným synom a dedičom majetkov vtedy už zomrelého Juraja Turza (1567 – 1616), niekdajšieho uhorského palatína.⁷ I keď v čase stretnutia so svojou nastávajúcou manželkou nebol ani 20-ročný, mal už za sebou štúdiá na Wittenberskej univerzite, na ktorej bol dokonca krátky čas vo svojom mladom veku vďaka podpore otca, ktorú univerzita požívala, aj rektorom. Kvôli zhoršujúcemu sa otcovmu zdraviu sa však v roku 1616 vzdal rektorstva a vrátil sa domov do Bytče. Juraj Turzo naozaj zakrátko, 24. decembra 1616, zomrel. Syna Imricha urobil dedičom svojich majetkov a ich správou poveril svoju manželku Alžbetu Cobarovú (1578? – 1626). V nasledujúcom roku sa teda Imrich chopil svojej povinnosti zemepána. V lete 1617 absolvoval cestu na turzovské Tokajské panstvo. Najprv navštívil svoju starú matku Barboru Peréniovú, ktorá žila vo Veľkej Ide, a potom pokračoval na juh. Z Tokaja to bolo okolo 70 km do Kisvárady, kam mal tiež namierené. 24. septembra sa tam stretol a osudovo zaľúbil do mladučknej Kristíny.⁸ Okrem Imrichovho vzplanutia mal zväzok s Kristínou Náriovou svoju pozíciu aj v turzovskej sobášnej politike.⁹

⁵ SZILÁGYI, Sándor. Az Eszterházyak családja naplója 1614 – 1624. In *Történelmi tájr.* Magyar történelmi társulat : Budapest, 1888, s. 210.

⁶ SZILÁGYI, Az Eszterházyak családja naplója 1614 – 1624, s. 210.

⁷ Bližšie k Jurajovi Turzovi napríklad: ZICHY, Edmund (ed.) *Gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor-szent-mihályi Czobor Erzsébethez*, I. zv. Az Athenaeum társulat kiadása : Budapest, 1876. KOČIŠ, Jozef – KURUCÁROVÁ, Jana. *Palatín. Životné osudy Juraja Thurzu*. Georg : Žilina, 2012.

⁸ KÜBÍNYI, Miklós. *Bethlenfalvi gróf Thurzó Imre 1598 – 1621*. Magyar történelmi életrajzok. Franklin-Társulat Könyvnyomdája : Budapest, 1888, s. 39 – 41.

⁹ Išlo o manželské zväzky medzi Ľudovítom Nárim a Annou Vízkeletiovou, Máriou Turzovou a Michalom Vízkeletim (Anniným bratom) a Imrichom Turzom a Kristínou Náriovou (Ľudovítovou príbuznou), uzavreté v podobnom období.

„Môj milovaný pán, urodzený a vznešený pán Imrich Turzo, si ma zobral vo veku 14 rokov, jeho milosť bola 20 ročný človek, naša svadba bola v roku 1618 na deň svätého Martina v Kráľovskom Chlmci.“¹⁰ Bola to naozaj výnimočná a veľkolepá svadba, a treba dodať, že Kristína kvôli nej načas poprela aj svoje katolícke náboženstvo. Čakal ju život na opačnom konci krajiny, v Bytči a na Lietavskom hrade, po boku často odcestovaného chorľavého manžela a jeho matky, s ktorou v jeho neprítomnosti musela tráviť najviac času. Očakávalo sa od nej, že porodí Imrichovi dediča a zachráni tak bytčiansku vetvu turzovského rodu, ktorej bol Imrich jediným mužským potomkom. Tak sa aj stalo a Kristína v máji 1619 najskôr počas pobytu v Rajeckých kúpeľoch otehotnela. V lete tohto roku ju už trápili bolesti žalúdka, ktoré referovala starostlivá svokra odcestovanému Imrichovi.¹¹ Namiesto očakávaného chlapca prišlo vo februári 1620 na svet dievčatko: „*Mojú milovanú Alžbetku Turzovú dal Boh na svet v roku 1621 v 20. februárový deň, ktorú nech živí Pán Boh na slávu svojho mena a na našu radosť po dlhé roky rastúc v pravej viere.*“¹² Pomenovali ju po starej matke a aj jej výchovou bola od začiatku poverená nie jej matka, ale Alžbeta Cobarová, ktorá ju mala viesť v duchu protestantskej viery.

Kristínin manžel sa medzičasom pridal do tábora sedmohradského kniežaťa Gabriela Betlena a boli mu zverené dôležité diplomatické úlohy v spojitosti s mierovými rokovaniami s cisárom. Jeho zdravotné problémy, najmä prudké bolesti žalúdka, ho prenasledovali po celú cestu do moravského Mikulova na jeseň 1621, kde mal byť dojednaný mier. Tam sa mu choroba a bolesti ešte vystupňovali a 19. októbra o piatej hodine ráno 23 ročný Imrich, nádej domácej politiky, vzdelanosti a vlastného rodu, vzdialený od svojich blízkych, skončil.¹³

FEDERMAYER, Frederik. Svadobné oznámenia Thurzovcov (prameň ku genealogickému výskumu rodu). In LENGYELOVÁ, Tünde. *Thurzovci a ich historický význam*. Pro Historia : Bratislava, 2021, s. 196.

¹⁰ SZILÁGYI, Az Eszterházyak családi naplója 1614 – 1624, s. 210. Sviatok sv. Martina je 11. novembra1.

¹¹ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči (ďalej MV SR, ŠA BY), *Oravský komposesorát, Thurzovská korešpondencia* (ďalej ÓK TK), kartón (ďalej k.) 33, inventárne číslo (ďalej i. č.) 935. Listy Alžbety Cobarovej Imrichovi Turzovi.

¹² SZILÁGYI, Sándor. Az Eszterházyak családi naplója 1614 – 1624, s. 210.

¹³ KUBINYI, Bethlenfalvi gróf Thurzó Imre 1598 – 1621, s. 136.

Kristína si o tejto udalosti do denníka zapísala: „*Môjho milovaného pána povolal Boh z tohto sveta na 19. októbrový deň, ja som zostala vo štvrtom mesiaci ťarchavosti a s mojou deväťmesačnou dcérou, pohreb môjho úbohého milovaného pána bol v roku 1622 na 19. januárový deň na Oravskom hrade.*“¹⁴ Ťažko povedať, koho sa Imrichova smrť dotkla viac: či jeho matky Alžbety Coborovej, ktorej bol jediným synom a nádejou na zachovanie rodu, alebo mladej manželky, s ktorou vďaka svojej zaneprázdnenosti na cestách nestihol stráviť dlhší čas a ktorú navyše zanechal s malou dcérou Alžbetou a v počiatočnom štádiu tehotenstva. Na Veľký piatok, 25. apríla 1622, Kristína porodila svoje druhé dieťa; ani teraz to nebol očakávaný chlapec-dedič, ale slabé chorľavé dievčatko, ktoré dostalo meno Kristína po svojej matke.¹⁵

Alžbeta Coborová preniesla lásku a starostlivosť, ktorú prechovávala k svojmu synovi, na jeho deti. Vyslovene sa na nich upla, ujala sa ich vedenia a výchovy s vedomím, že raz budú dedičkami majetku jej zosnulého manžela a syna, nielen panstiev a hnutelných vecí, ale aj odkazu vzdelanosti a patronátu nad evanjelickou cirkvou. Ešte v máji 1622, krátko po narodení malej Kristíny, poslala Alžbete Coborovej matka Kristíny Ňaríovej, Katarína Várdajová, zdvorilý list s prosbou: „...*spolu s mojou úboho zanechanou dcérou a jej drahými deťmi prosím naozaj veľmi srdečne tvoju milosť, aby im ani potom neodobrala svoju predošlú materinskú lásku a starostlivosť.*“¹⁶

Tak sa aj stalo a Kristína so svojimi dcérami zostala aj po Imrichovej smrti žiť striedavo v Bytči a na Lietavskom hrade pod dohľadom a opaterou svokry. Táto opatera a dohľad, ktorý nad nimi Alžbeta držala, sa ale pre ňu stali neznesiteľnými. Zrejme si priala, aby mohla svoje deti vychovávať v katolíckej viere, ku ktorej sa neprestala hlásiť, čo vyjadrila aj pri záznamoch o ich narodení. To však bolo neprípustné pre jej svokru a otázka náboženstva a Alžbetin strach o stratu majetku ju viedol až k tomu, že odoprela Kristíne prirodzené právo na ich výchovu, ohradzujúc sa synovým ustanovením a manželovým testamentom. Kristína zrejme nemala na výber a svojho práva sa vzdala v prospech Alžbety. Podľa

¹⁴ SZILÁGYI, Az Eszterházyak családi naplója 1614 – 1624, s. 210.

¹⁵ SZILÁGYI, Az Eszterházyak családi naplója 1614 – 1624, s. 210.

¹⁶ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 32, i. č. 908. List Kataríny Várdajovej A. Coborovej zo 14. 5. 1622 z hradu Kiszvárd.

niektorých autorov ju Alžbeta dokonca donútila zrieknuť sa aj svojho nároku na turzovský majetok.¹⁷ Oficiálnu dohodu uzavreli pred palatínom Stanislavom Turzom 26. januára na Trenčianskom hrade.¹⁸ Kristína, ani nie dvadsaťročná, tým pádom prišla v krátkom čase nielen o manžela, ale prakticky aj o deti, nehovoriac o majetku. Keď krátko po uzavretí tejto dohody dobrovoľne opúšťala Bytču, sama a narýchlo – na Lietave zanechala väčšinu svojich vecí – a vracala sa k svojej matke, iste ju sprevádzali pocity smútku, hnevu, poníženia a zranenia. Nemožno ani odsudzovať jej rozhodnutie odísť: v Bytči, ktorá jej pripomínala jej krátke manželstvo a momentálne neutešené postavenie, a kde nemohla vychovávať svoje deti, viac nebola potrebná. Nedá sa poprieť, že pre ňu boli roky po smrti Imricha Turza naozaj ťažkým obdobím. Od zimy 1623 žila rok striedavo na hradoch v Kislvárde, Kráľovskom Chlmcu a listy dotovala aj z Rozhanoviec. Aj 12. marca 1624 odtiaľ písala Alžbete Coborovej o rozhovore s Gašparom Čutým o akejsi „svojej veci“, a on ju „nehanił, ba skôr chválil.“¹⁹

Zasnúbenie s Mikulášom Esterházim

O tom, že by sa Kristína mohla znovu vydať, a za koho, sa diskutovalo už začiatkom roka 1624. Palatín Stanislav Turzo (1576 – 1625), nástupca Juraja Turza v tejto funkcii a jeho vzdialený príbuzný, predstaviteľ spišskej vetvy Turzovcov, sa usiloval, aby sa vydala za niekoho z jeho príbuzenstva a aby sa tak zabránilo odcudzeniu rodového majetku. S týmto úmyslom vo februári 1624 prosil Kristíninho nevlastného brata, Štefana Ňáriho, aby sa u jej matky, Kataríny Várdajovej, prihovoral za svojho švagra Františka Listiusa, ako perspektívneho ženícha pre Kristínu.²⁰ Neuspel však

¹⁷ KIS, Cynthia. Two Half-Orphan Aristocratic Girls in Early Modern Hungary. In *Studia Universitatis Cibiniensis, Series Historica*, roč. XVI, 2019, s. 108.

¹⁸ KIS, Two Half-Orphan Aristocratic Girls in Early Modern Hungary, s. 109.

¹⁹ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 26, i. č. 819. List Kristíny Ňárievej Alžbete Coborovej z 12. 3. 1624 z Rozhanoviec. Gašpar Čutý pôsobil v službách Juraja Turza a stal sa aj hlavným dvorským kapitánom jeho syna Imricha. Neskôr sa stal dvormajstrom kniežaťa Gabriela Betlena.

²⁰ DUCHOŇOVÁ, Diana. *Palatín Mikuláš Esterházy. Dvorská spoločnosť a aristokratická každodennosť*. Veda : Bratislava, 2017, s. 80 – 81. List Stanislava Turza Štefanovi Ňárimu z 29. 2. 1624 z Viedne.

a po dvoch mesiacoch poslala Kristína matke svojho nebohého manžela list, tentoraz z hradu Kráľovský Chlmec, v ktorom jej oznamovala a odôvodňovala svoje rozhodnutie znovu sa vydať: „Moja drahá milovaná pani matka, pretože si Pán Boh vyvolil tri veci, z ktorých jednou je sväté manželstvo, preto sa nikto nemôže postaviť proti Pánu Bohu, jeho ustanoveniu, vôli. Preto, aby sa mojej milovanej panej matke spolu s milými bratmi zapáčilo moje šťastie, ktoré mi môj Boh v mojom bezmocnom úbohom stave ukázal, zaviazala som sa k svätému manželstvu váženému a vznešenému pánovi grófovi²¹ Mikulášovi Esterházi, ktorý môj šťastný stav aby tvoja milosť porozumela nie od druhých, ale z môjho listu, chcela som dať tvojej milosti čím skôr na vedomie...“²² Kristína nežiadala svokra o dovoľenie, ani s ňou vec svojho zasnúbenia bližšie nekonzultovala. Jednoducho sa odvolávala na Božiu vôľu a Božie príkazy. Azda vopred tušila, aká bude jej reakcia.

Kto ale bol Mikuláš Esterházi, ktorého žiadosti o ruku vyhovel Kristína necelé tri roky po smrti svojho prvého manžela a uprednostnila ju pred inými ponukami? Mikuláš Esterházi (1583 – 1645), raz toľko starší od svojej mladej snúbenice, pochádzal zo starého, no málo významného a tobôž nie osobnosťami alebo hrdinskými činmi preslávneného rodu, na prelome 16. a 17. storočia dokonca protestantského, sídliaceho v Bratislavskej stolici. Svojou vytrvalosťou, pracovitosťou, výhodným sobášom a plodnosťou sa Mikulášovmu otcovi, Františkovi Esterházi, podarilo svojmu potomstvu prebiť cestu do aristokratických kruhov. Mikuláš sa narodil 8. apríla 1583 ako desiate spomedzi trinástich detí.²³ Nemal teda rozhodne ľahké vyniknúť. V mladosti absolvoval štúdium na jezuitskom kolégiu v Šali, pod vplyvom ktorého okolo roku 1600 konvertoval na katolicizmus, čím si vyslúžil nepriazeň vlastnej rodiny. Vďaka podpore sestrinho manžela Ladislava Kubíniho však pokračoval na trnavskej kapitulskej škole. Dôležitou preňho bola niekolkoročná služba na dvore hornouhorskeho kapitána Františka Magóčiho. Pomerne krátko po jeho náhlej smrti sa

²¹ Mikuláš Esterházi získal grófsky titul až v roku 1626. V čase zasnub s Kristínou Ňáriovou bol iba barón.

²² MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 26, i. č. 819. List K. Ňárievej A. Coborovej z 20. 4. 1624 z Kráľovského Chlmca.

²³ DUCHOŇOVÁ, *Palatín Mikuláš Esterházy*, s. 36.

22. novembra 1612 dokonca zosobášil s jeho vdovou Uršuľou Deršfiovou.²⁴ Zanedlho získal barónsky titul a v nasledujúcich rokoch ďalšie hodnosti – funkciu kráľovského radcu, berežského a zvolenského župana, kráľovského dvormajstra a rytiera Radu zlatej ostrohy.²⁵ Jeho lojalita voči panovníkovi a vernosť katolíckej viere mu priniesla uznanie a dôveru dvora. Na šopronskom sneme roku 1622 bol menovaný za kráľovského komorníka a za krátky čas ho kráľ Ferdinand II. vymenoval za krajinského sudcu. Počas práve prebiehajúceho povstania kniežaťa Gabriela Betlena sa stal hlavným preddunajským a banským kapitánom,²⁶ čo bola v čase ohrozenia krajiny významná a zodpovedá funkcia. Behom 20 rokov sa teda Mikuláš Esterházi vyšvihol na najvyššie spoločenské a krajinské posty.

Mikulášova prvá manželka, Uršuľa Deršfiová, zomrela po ani nie päťročnom manželstve, v utorok 26. februára 1619 okolo desiatej hodiny,²⁷ zanechajúc mu syna Štefana (ich dcérka Kristína zomrela krátko po narodení v roku 1617 a ďalší synček zomrel s matkou pri pôrode).²⁸ Alžbeta Coborová oznámeniu o jej smrti v tom čase určite neprípisovala taký význam. Mikuláš Esterházi však pre ňu od začiatku znamenal hrozbu. Na jednej strane s ním viedol a uhládzal spory už jej nebohý syn, a na druhej strane predpokladáme, že mu vonkoncom nedôverovala, nebola ochotná uznať jeho rýchly kariérny postup a oceniť dosiahnuté posty natoľko, aby ho pokladala za vhodného ženícha pre svoju, teraz už bývalú, nevestu. Neprijateľná bola už len jeho katolícka viera a s ňou súvisiace ohrozenie postavenia protestantskej cirkvi, ktorej boli Turzovci významnými patrónmi. Najväčšou prekážkou však bol strach o jej dve maloleté vnučky, Alžbetu a Kristínu Turzové, dedičky rodového mena a majetku. Sledujúc, ako Mikuláš využil prvé manželstvo v prospech budovania vlastnej kariéry a bohatstva, nemôžeme jej zazlievať

²⁴ DUCHOŇOVÁ, *Palatín Mikuláš Esterházy*, s. 40.

²⁵ DUCHOŇOVÁ, *Palatín Mikuláš Esterházy*, s. 42.

²⁶ DUCHOŇOVÁ, *Palatín Mikuláš Esterházy*, s. 45.

²⁷ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 23, i. č. 740. List Judity Forgáčovej Alžbete Coborovej z 28. 2. 1619 z Krasnian. Podľa iných zdrojov Uršuľa zomrela až 15. marca 1619. DUCHOŇOVÁ, *Palatín Mikuláš Esterházy*, s. 80.

²⁸ DUCHOŇOVÁ, *Palatín Mikuláš Esterházy*, s. 80.

nedôveru a nepriaznivý postoj k nemu. Istotne ho pokladala za vypočítavého s cieľom zmocniť sa pod rúškom veľmi výhodného sobáša Kristíniných detí, a tým aj turzovského majetku.

Ani Alžbetine okolie, pochopiteľne, nebolo priaznivo naklonené zasnubám s Mikulášom Esterházim. Správa o nich veľmi rýchlo vzbudila pozornosť medzi jej priaznivcami. Nečudo, že sa Kristína ponáhľala, aby bola prvá, od ktorej sa túto správu Alžbeta dozvie. Hneď dva dni po nej ju informovala znepokojená a rozrušená Eva Rajkiová: „Milostivá pani, my sme tu počuli dosť zlú správu, veľmi dozaista sa rozpráva, že pani manželka Imricha Turza by sa vydávala za pána Esterháziho.“²⁹ A Eva pokračovala klebetami, že vraj si spolu s Kristínou Esterházi nárokuje aj na Bytču a Lietavu, už jej aj poslal zasnubný dar – retiazku, prsteň a náramok, a sám o tom každému hovorí.³⁰ Kristínine zasnuby brala ako porušenie sľubov: „Nech tvoja milosť uvaží, koľko pred nami prisahala tá pani [Kristína Ňáriová], a to vie tvoja milosť, čo nám tu napísala, aj pani palatínovej [Anna Listiusová]...“³¹ Sama Rajkiová sa priznala, že tomu ešte stále neuverila, a už vopred ťutovala Alžbetu, dodajúc: „...ale pre Božie slovo, ktorému sa potom budú rúhať, preto ma veľmi bolí srdce, od čoho nech ochráni Pán Boh a nájde taký spôsob, akým ochráni svoje sväté slovo a svätú matku cirkev.“³² Jasne teda badať obavy pred návratom Kristíny ku katolicizmu pod vplyvom manželstva s Mikulášom. Jej prísahy a sľuby potvrdil aj Alžbetin príbuzný František Peréni, s ktorým si o tom dopisovala: „Ale Pán Boh vidí, že keď šla mladá pani dolu, šla dolu s inými snahami a inými úmyslami, mnohokrát aj prisahala, že zaňho nepôjde.“³³

Alžbeta Coborová, hneď ako sa dozvedela o Kristíniných zasnubách, zaujala obrannú pozíciu a začala podnikat' kroky na ochranu vnučiek a rodového majetku. Obrátila sa pritom na svojho tútora a tútora svojich vnúčat, palatína Stanislava Turza. Ten už 29. apríla vydal na Šaštínskom hrade listinu, v ktorej

²⁹ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 27, i. č. 849. List Evy Rajkiovej Alžbete Coborovej z 22. 4. 1624 z Kitsee.

³⁰ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 27, i. č. 849.

³¹ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 27, i. č. 849.

³² MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 27, i. č. 849.

³³ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 26, i. č. 830. List Františka Peréniho Alžbete Coborovej z 30. 5. 1624 z Lietavského hradu.

definoval jej práva nad držaním vnučiek. Odvolával sa na testament Alžbetinho manžela, Juraja Turza, ktorý jej zveril správu a zachovanie všetkých majetkov, vlastníckych práv a hnutelných vecí na princípe nedeliteľnosti, spolu s poručníctvom jeho dedičov. Toto nariadenie potvrdil aj Imrich a „potom, ako odišiel z tohto života, milostivá a urodzená pani Kristína Náriová, jeho vdova, spolu s milostivými a urodzenými dievčatami, grófkami Alžbetou a Kristínou Turzovou, svojimi dcérami,... zostávala pod mocou a starostlivosťou spomenutej panej Alžbety Coborovej, a dovtedy aj sama pani Kristína Náriová postúpila poručníctvo spomenutých Alžbety a Kristíny Turzovej, svojich dcér, mocou akejsi výmeny, vzniknutej medzi spomenutými paniami, tejto panej Alžbete Coborovej.“³⁴ Stará matka mala teda celistvo spravovať všetok majetok a prechovávať vlastnícke práva v súlade s testamentom, aby jej nedospelým vnučkám neboli odcudzené. Zároveň si vyhradila právo, „aby mohla a smela tieto dievčatá... pre váženosť ich rodiny dobre a čnostne vychovať...“³⁵ Majetok mali právoplatne nadobudnúť až svojím vydajom.³⁶

Ďalším, kto Alžbete oznámil zasnúbenie, bol sám Mikuláš Esterházi, a to v liste, zrejme z konca apríla. Na svoju obhajobu uviedol, podobne, ako aj Kristína, že sa tak stalo z vôle jeho súrodencov a jeho snúbenice. Alžbeta mu ako odpoveď pripomenula Kristíninu nezičlivú reakciu a slová o ňom, keď sa rok predtým šírila zvesť, že by sa mal oženiť s Barborou Turzovou, Alžbetinou dcérou a vdovou po Krištofovi Erdődy.³⁷ Ak by sme rozhodnutie zasnúbiť sa práve s Kristínou pripísali jeho vypočítavosti, museli by sme uznať, že cesta k turzovskému dedičstvu prostredníctvom manželstva s ňou bola iste jednoduchšia ako ktorákoľvek iná. Sám Mikuláš však nepripúšťal takéto tvrdenia a snažil sa pred nimi obhájiť.

Zvesti o úmysloch Mikuláša Esterháziho

Palatín Stanislav Turzo bol hlavným poradcom a dôverníkom Alžbety Coborovej vo veci opatrovníctva vnučiek a živo sa

³⁴ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 31, i. č. 899. Odpis listiny Stanislava Turza z 29. 4. 1624 zo Šaštínskeho hradu.

³⁵ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 31, i. č. 899.

³⁶ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 31, i. č. 899.

³⁷ DUCHOŇOVÁ, *Palatín Mikuláš Esterházy*, s. 82.

zaujímal o vývoj udalostí. Počas nasledujúcich mesiacov bol v častom kontakte s Alžbetou a sprostredkúval jej správy, ktoré sa týkali Mikuláša Esterháziho a jeho plánovanej svadby. V polovici mája ho Andrej Keczer, prichádzajúci z Viedne, informoval o tom, že „na vlastné oči videl, ako pán Mikuláš Esterházi poprosil o tútorstvo nad dvoma deťmi.“³⁸ Stanislav Turzo sa o tejto veci radil s „hlavnými ľuďmi“ a podľa nich by tým Alžbeta nemala nič utrpieť.³⁹

Medzitým Mikuláš poslal k Alžbete Coborovej s odkazom a otázkami Martina Révaja a Michala Nedeckého. Alžbeta o ich príchode hneď informovala Stanislava Turza a ten jej spätne radil, ako mala odpovedať: „...bolo to naozaj zlé posolstvo a bolo treba, aby im aj tvoja milosť dala takú odpoveď.“⁴⁰ Chválil ju, ako sa rozhodla o prvom bode. Na druhý bod jej radil odpovedať otázkou: prečo sa pýtajú, aká je jej vôľa, keď jej pranie pána Mikuláša Esterháziho nikto neoznámil. Nemôže teda dať nijakú odpoveď. Ak by sa ešte raz pýtali, mala im odpovedať, že sa ohľadom prania Esterháziho poradí s tútormi a rozhodne sa podľa ich vôle. Otázky sa určite týkali hlavne dvoch malých dcér Kristíny Ňariovej, ale keďže ich tútorom bol sám palatín, Alžbeta Coborová bola tým pádom chránená.

Naďalej sa však obávala, aby sa Mikuláš, keď nedostane jej vnučky vyjednávaním a posolstvami, neuchýlil k násilnej ceste. Palatín jej aj v tomto poskytoval rady: „Ak by pán Esterházi so svojou snúbenicou chcel ísť do Lietavského hradu, tak sa mi pozdáva, aby jeho samého nebolo treba vpustiť dnu, ale to mu treba odpovedať, že ako tvoja milosť porozumela, pán Esterházi prosil, alebo by chcel prosieť o majetok sirôt tvojej milosti, tvoja milosť, chcjúc chrániť seba a spravodlivosť svojich sirôt, jeho milosť nemôže vpustiť do hradu.“⁴¹ Kristínu, jej matku, brata a tetu mohla vpustiť dnu spolu s ich dvadsiatimi sluhami za predpokladu, že bude hrad dobre strážený dostatočným počtom

³⁸ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 31, i. č. 899. List S. Turza A. Coborovej z 20. 5. 1624 z piešťanských kúpeľov.

³⁹ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 31, i. č. 899. List S. Turza A. Coborovej z 20. 5. 1624 z piešťanských kúpeľov.

⁴⁰ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 31, i. č. 899. List S. Turza A. Coborovej z 23. 5. 1624 z piešťanských kúpeľov.

⁴¹ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 31, i. č. 899. List S. Turza A. Coborovej z 23. 5. 1624 z piešťanských kúpeľov.

jej sluhov. V liste, poslanom o mesiac neskôr, navrhoval palatín vpustiť do hradu s Kristínou a jej najbližšími „...desiatich, dvadsiatich alebo tridsiatich, ktorých môžu premôcť ľudia tvojej milosti a ktorí nemôžu urobiť nič proti tvojej milosti.“⁴² Stanislav Turzo sa dozvedel aj to, že Mikuláš Esterházi písal žilinskému správcovi, aby mu pripravil 300 jazdcov a 300 pešiakov zo žilinského majetku. Jeho násilný vpád na majetky Alžbety Coborovej však nepredpokladal. „Ak by aj chcel pán Esterházi páchať nejaké násilie na majetku tvojej milosti, tvoja milosť má tiež bratov, má majetok, má sluhov, ktorí sa môžu postaviť proti svojvoľníkom.“⁴³ Okrem toho sa aj on sám sľúbil zasadzovať za ochranu Alžbety aj jej vnučiek.

Aj František Peréni, bol zainteresovaný do diania okolo chystaného sobáša. Dokonca sa naňho vznieslo obvinenie, že sa Kristína rozhodla pre Mikuláša z jeho vôle. To samozrejme popieral tvrdiac, že by musel byť veľmi zábudlivý človek, aby nevedel, že Esterházi už dlhší čas „smädí“ po majetku sirôt, konal by proti sebe a sám by si tým spôsobil väčšiu „galibu.“ Obhajoval sa Kristíninými sľubmi a odsudzoval dvojtvárnosť jej snúbenca.⁴⁴

V dňoch 18. a 19. júna navštívil v Hlohovci palatína Turza Mikuláš Esterházi osobne. Medzi iným sa dotkli aj témy tútorstva sirôt po Imrichovi Turzovi. Mikuláš sa vyjadril, že nemal ani len na mysli, aby sa pošpinil tým, že by pod rúškom svadby siahol na majetok Alžbety Coborovej. Na to mu Turzo odpovedal, že ak by o tom pred ním ako pred palatínom vydal priznanie, mohol by jej ho doručiť. Mikuláš sa však ohradil, lebo v tom čase už bol krajinským sudcom a z toho dôvodu by takéto priznanie nebolo potrebné.⁴⁵ Stanislav teda mohol dať Alžbete od Mikuláša len takúto záruku: „...a keď to pred nami hovorí, netreba, aby tvoja milosť pochybovala o slovách jeho milosti.“⁴⁶

⁴² MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 31, i. č. 899. List S. Turza A. Coborovej z 20. 6. 1624 zo Šintavského hradu.

⁴³ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 31, i. č. 899. List S. Turza A. Coborovej z 23. 5. 1624 z piešťanských kúpeľov.

⁴⁴ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 26, i. č. 830. List Františka Peréniho A. Coborovej z 30. 5. z Lietavského hradu.

⁴⁵ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 31, i. č. 899. List S. Turza A. Coborovej z 20. 6. 1624 zo Šintavského hradu.

⁴⁶ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 31, i. č. 899. List S. Turza A. Coborovej z 20. 6. 1624 zo Šintavského hradu.

Koncom júna podnikal Stanislav Turzo kroky na oslobodenie poddaných Alžbety Coborovej od stoličnej expedície, ohľadom čoho písal aj trencianskemu županovi. Dôvodom bola akiste snaha ochrániť jej majetok pred možným pokusom Mikuláša Esterháziho o jeho násilné zaujatie. Ako informoval Alžbetu, už 17. júna opustil Mikuláš novozámockú pevnosť a sám Turzo sa domnieval, že bude predsa chcieť porušiť rozhodnutie z jednaní s ňou.⁴⁷

Termín a miesto svadby

Už krátko po ohlásení zasnub, od mája 1624, sa viedli dohady o tom, kde a kedy sa svadba uskutoční. Palatín Stanislav Turzo sa 20. mája nazdával, že sa svadba bude konať o mesiac: „*Deň sobáša ďaleko neodkladajú ako som rozumel, ale bude po Turícach, na deň svätého Jána.*“⁴⁸ Samému sa mu videlo byť lepšie, keby sa svadba preložila dva týždne po sviatku sv. Michala, teda na začiatok októbra.⁴⁹ Zároveň nevidel dôvod na to, aby ju v plánovanom termíne usporiadala Alžbeta, „*lebo čas je veľmi krátky a ani pšenica, ani ovos, ani iné takéto potreby na svadbu nie sú; navyše v terajšom teplom počasí jedlo nemôže vydržať...*“⁵⁰ Bolo by podľa neho lepšie, keby bola svadba v októbri, „*...kedy by sme mali nový chlieb, ovos, seno a víno, a jedlo by mohlo vydržať.*“⁵¹

V nasledujúcom liste už písal Alžbete Coborovej aj o možnom mieste svadby: „*Ja som tak rozumel, že sobáš chcú držať v Sučanoch alebo na Strečne alebo v Žiline, kde ak by ho mali, bolo by to jednoduchšie pre tvoju milosť.*“⁵² Sučany prichádzali do úvahy kvôli Ňáriovskej kúrii, hrad Strečno a Žilinu zas spolu s Vešeléniovcami vlastnil Mikuláš Esterházi. Kristína Ňáriová už 18. mája žiadala Alžbetu, aby poslala všetky jej vína z Bytče do Sučian, čo tiež mohlo súvisieť

⁴⁷ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 31, i. č. 899. List S. Turza A. Coborovej z 27. 6. 1624 zo Šintavského hradu.

⁴⁸ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 31, i. č. 899. List S. Turza A. Coborovej z 20. 5. 1624 z piešťanských kúpeľov.

⁴⁹ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 31, i. č. 899. List S. Turza A. Coborovej z 23. 5. 1624 z piešťanských kúpeľov.

⁵⁰ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 31, i. č. 899.

⁵¹ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 31, i. č. 899.

⁵² MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 31, i. č. 899.

so svadobnými prípravami.⁵³

Palatín Turzo nepovažoval za vhodné, aby sa svadba konala v Bytčianskom alebo inom hrade, zrejme z obavy pred vypuknutím násilia. Bolo by podľa neho lepšie usporiadať ju v Rajci.⁵⁴ Podľa Františka Peréniho ešte koncom mája sami priaznivci Mikuláša Esterháziho presne nevedeli, kde presne bude: „...niektorí hovoria, že svadba bude vo Zvolene, niektorí že v Sučanoch, niektorí, ako pán Gabriel Esterházi, že v Štubnianskych kúpeľoch...“⁵⁵ Zaujímavým návrhom boli kúpele, dnešné Turčianske Teplice, ktoré boli prístupnejšie a zrejme vyhovovali aj väčšiemu počtu hostí ako uzavreté hrady. Až koncom júna bolo jasné, že sa svadba uskutoční v Sučanoch.⁵⁶ Stanislav Turzo však radil, že ak by sa však chceli stretnúť a jednať s Alžbetou, mala ona určiť miesto a „*nech im dá vopred [Alžbeta Cobarová] podmienky, ale nie nezmyselné, ale také ktoré budú môcť prijať,*⁵⁷ a ktoré by boli aj pre ňu bezpečné a prijateľné“.

Cesta na svadbu

Medzitým sa Kristína Ňáriová znovu a znovu neúspešne doprosovala u svojej svokry, aby jej poslala sluhov, ktorí by ju odviezli „hore“, teda buď k sebe alebo priamo do Sučian. Máj 1624 strávila na hrade v Kiskvárde so svojou matkou, ktorá v tom období trpela na horúčku, a tetou.⁵⁸ V liste z 18. mája opakovala Alžbete prosbu, aby po ňu poslala. Azda očakávala, že ju prijme na krátky čas späť a ona bude môcť byť so svojimi dcérami. Alžbeta však váhala, či má po ňu poslať a kedy. Čas plynul a Kristína v tejto veci adresovala prosbu Františkovi Perénimu. František bol totiž z predošlého dohovoru

⁵³ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 26, i. č. 819. List Kristíny Ňáriovej A. Cobarovej z 18. 5. 1624 z Kiskvárady.

⁵⁴ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 31, i. č. 899. List S. Turza A. Cobarovej z 23. 5. 1624 z piešťanských kúpeľov.

⁵⁵ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 26, i. č. 830. List Františka Peréniho A. Cobarovej z 30. 5. 1624 z Lietavského hradu.

⁵⁶ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 31, i. č. 899. List S. Turza A. Cobarovej z 27. 6. 1624 zo Šintavského hradu.

⁵⁷ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 31, i. č. 899. List S. Turza A. Cobarovej z 20. 6. 1624 zo Šintavského hradu.

⁵⁸ Zrejme sa jednalo o manželku jej nevlastného brata Pavla Ňáriho, Annu Telegdióvu, alebo niektorú zo sestier Kristíninho otca. Jej meno sa však v nijakom z nami prebádaných dokumentov bližšie neuvádza.

s palatínom povinný poslať jej naproti odvoz tam aj späť, keď ho o to požiada. Jeho sluhovia ju ale nesprevádzali ďalej ako po Rozhanovce. Nechal odpísať Kristínin list, poslal ho Alžbete a pýtal sa na jej úsudok.⁵⁹ Alžbeta ďalej zotrvala v nerozhodnosti a nechávala Kristínu čakať. Aj 13. júna jej Kristína poslala list a opätovne ju prosila, aby jej poslala sprievod do Rozhanoviec, a aby tam bol na sviatok sv. Petra a Pavla, teda 29. júna.⁶⁰ Zrejme práve tento list dala Alžbeta odpísať a poslala ho palatínovi. On jej pripomenul, o čom sa zhovárali, keď ho navštívila v Hlohovci, a radil jej, aby kvôli útratám síce poslala sluhov, ale menší počet.⁶¹

Alžbeta Coborová však ani potom nevyhovela prosbe svojej nevesty. Zrejme krátko po obdržaní palatínovho listu jej napísala, že jej sprievod naproti do požadovaného termínu poslať nemôže. Kristína vo svojej odpovedi z 27. júna vraj pochopila jej „jasné dôvody.“ Ďakovala dokonca, že jej ich dala na vedomie a prosila, aby jej napísala a oznámila, kedy po ňu bude môcť poslať.⁶² Alžbetiným dôvodom odkladania bola najskôr snaha čo najviac oddialiť príchod svojej nevesty do jej blízkosti a zamedziť komplikáciám a vyhroteným situáciám, ktoré by mohli nastať a ktorých sa obávala už mesiace predtým. Napokon Kristíne vyhovela až začiatkom júla a poverila svojho služobníka, Melichara Sentivániho, aby sa postaral o jej príchod. Ešte v utorok 2. júla sa Melichar zdržiaval na Oravskom hrade a ako oznamoval svojej panej, nasledujúceho dňa sa v príhodnom čase chystal vydať na cestu.⁶³ Mal na starosti aj vyslanie drábov, ktorí mali v piatok 5. júla čakať v Lúčine.⁶⁴ Ak predpokladáme, že vychádzali z Oravského hradu a zvolili trasu cez Liptovský Mikuláš, Poprad a Levoču, išlo o cestu, dlhú

⁵⁹ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 26, i. č. 830. List Františka Peréniho A. Coborovej z 30. 5. 1624 z Lietavského hradu.

⁶⁰ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 26, i. č. 819. List Kristíny Ňáriovej A. Coborovej z 13. 6. 1624 k Kisvárdy.

⁶¹ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 31, i. č. 899. List S. Turza A. Coborovej z 20. 6. 1624 zo Šintavského hradu.

⁶² MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 26, i. č. 819. List Kristíny Ňáriovej A. Coborovej z 27. 6. 1624 z Kisvárdy.

⁶³ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 27, i. č. 874. List Melichara Sentivániho A. Coborovej z 2. 7. 1624 z Oravského hradu.

⁶⁴ Lúčina, dnes obec v okrese Prešov.

okolo 200 km. Odtiaľ pokračovali, zrejme už so Sentivánim, do Rozhanoviec, kde sa mali stretnúť s Kristínou a jej sprievodom.

Sprievod, ktorý Alžbeta poslala, ak poslúchla palatínovo odporúčanie, menej početný, meškal takmer dva týždne a ak aj Kristína pôvodne chcela navštíviť Bytču a Lietavu, pre krátkosť času musela od tohto plánu upustiť. Keď, najskôr v prvých júlových dňoch, vychádzala z hradu Kisvárda, spolu s nevlastným bratom Štefanom Ňárim a tetou (jej matka zrejme kvôli chorobe nešla na cestu a nezúčastnila sa ani na svadbe), mali pred sebou dlhú cestu.⁶⁵ Sprievody sa stretli v Rozhanovciach v stredu 11. júla a hneď ako ta dorazili, napísal Melichar Sentiváni list svojej panej. Videli ich vraj v nie celkom veselej nálade, určite mali naponáhle, a ako sám poznamenal, nič nemeškali a nasledujúceho dňa chceli vyraziť, aby boli budúci utorok, čiže 16. júla, v Sučanoch. Kristína popri všetkom ostatnom myslela aj na šaty, lebo trvala na tom, aby po nich, akonáhle sprievody dorazia do Sučian, poslala na Lietavský hrad, kde zostala väčšina jej vecí. Sentiváni písal, že ak v Sučanoch vyjde najavo, že na Lietave šaty nie sú, vezmú pár pekných so sebou a prosil svoju pani, aby mu v tejto veci dala vedieť.⁶⁶

Pred Kristínou sa rozprestierala niekoľkodňová nepohodlná a nebezpečná cesta letnými horúčavami, po ktorej sa mala postaviť pred nové rozhodnutie, na prah života po boku omnoho staršieho muža, požívajúceho od časti jej blízkych uznanie a od druhej zarytú nedôveru. Určite sa nádejala, že sa jej napriek chladnému vzťahu so svokrou podarí stretnúť so svojimi deťmi po viac ako roku, kedy sa jej o nich dostávalo len strohých správ o ich zdraví, za ktoré svojej svokre poctivo ďakovala. Azda mala aj v úmysle dojednať sa s ňou na ich vrátení.

Sprievody spolu s drábmami vychádzali z Rozhanoviec v piatok 12. júla a môžeme predpokladať, že znovu prechádzali cez Lúčinu a potom tou istou cestou popod Tatry cez Liptovský Mikuláš až do Ružomberka, čo predstavuje vzdialenosť približne 200 km. Za predpokladu, že

⁶⁵ Arnold Ipolyi sa domnieval, že Kristína vychádzala na svadbu z Kráľovského Chlmca. IPOLYI, Arnold. *Bedeghi Nyáry Krisztina 1604 – 1641*. Magyar történeti életrajzok. Franklin-Társulat Könyvnyomdája : Budapest, 1887, s. 73.

⁶⁶ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 27, i. č. 874. List Melichara Sentivániho A. Cobarovej z 11. 7. 1624 z Rozhanoviec.

sprievod išiel pomalšie, bolo potrebné rátať s prenocovaním po ceste aj s oddychom pre kone. Takouto dlhou cestou sa cestujúci okrem toho vystavovali v nepokojných časoch nemalému nebezpečenstvu. Cesta však s najväčšou pravdepodobnosťou prebehla pokojne. Sprievod sa ponáhlal, a tak sa hneď po raňajkách v stredu 17. júla vydal na záverečný úsek z Ružomberka do Sučian. S dňovým meškaním, ktoré zaiste znepokojovalo Kristínu aj jej spoločníkov, tam konečne dorazili o šiestej hodine večer.

Príchod Mikuláša Esterháziho

Mikuláš Esterházi hral v období svojho druhého sobáša významnú rolu v rokovaní s Gabrielom Betlenom, ako aj v protitureckých bojoch. Preto nemal veľa času na prípravu honosnej a dlho trvajúcej svadby. Jednoducho sa „išiel oženiť.“ Podľa informácie, ktorú dostala Alžbeta Coborová od palatína Stanislava Turza, vyrazil so svojimi dvoranmi v predstihu už koncom júna.⁶⁷ V jeho sprievode sa nachádzal okrem iných dvoranov napríklad Tomáš Bosniak ml. a pravdepodobne aj František Vešeláni, obaja práve pôsobiaci v službách na jeho dvore. František Peréni, ktorý sa začiatkom júla zdržiaval v rajeckých kúpeľoch, sa od Daniela Stupického dozvedel, že sa chystá aj so svojimi dvoranmi do Žiliny naproti svojej snúbenici v trojdňovom predstihu.⁶⁸ Tieto chýry sa však ukázali ako nepravdivé. V utorok 16. júla, zrejme večer, prišiel Mikuláš Esterházi so svojím sprievodom do Sučian, kde aj nocovali. Nasledujúci deň išli naproti neveste a jej sprievodu do Ružomberka 60 pešiaci a hlavní familiári Mikuláša Esterháziho.⁶⁹ On sám, spolu s ďalšími jazdcami a pešákmi, čakal v koči pri sučianskom moste, kde sa stretli ich sprievody. Ako oznamoval Melichar Sentiváni, do kúrie dorazili v dobrom zdraví a s veľkou pompou o šiestej hodine večer a po ich príchode sa začalo variť.⁷⁰

⁶⁷ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 31, i. č. 899. List S. Turza A. Coborovej z 27. 6. 1624 zo Šintavského hradu.

⁶⁸ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 26, i. č. 830. List Františka Peréniho A. Coborovej zo 4. 7. 1624 z rajeckých kúpeľov.

⁶⁹ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 27, i. č. 874. List Melichara Sentivániho A. Coborovej zo 17. 7. 1624 zo Sučian.

⁷⁰ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 27, i. č. 874.

Na ďalší deň, 18. júla na obed, sa Mikuláš spolu s dvoranmi vydal na cestu do Trebostova, vzdialeného približne 18 km na juh od Sučian. Tam, ako vyrozumel Andrej Just a ako o tom hneď podal správu Alžbete Coborovej, čakali na arcibiskupa, zrejme Petra Pázmaňa, ktorý ich aj sobášil.⁷¹

Prípravy na svadbu

Budúci manželský pár spolu s ostrihomským arcibiskupom Pázmaňom a zrejme už aj kaločským arcibiskupom Jánom Telegdym,⁷² ktorý sa tiež zúčastnil na svadbe, sa už teda nachádzal v Sučanoch. Deň sobáša nechceli dlho odkladať. Už 18. júla písal Mikuláš Andrejovi Justovi, že mu služba a povinnosť voči cisárovi nedovolia dlhšie meškať. Oznamoval mu, že sa sobáš bude konať budúcu nedeľu, teda 21. júla a prosil ho o účasť.⁷³ Kristínin brat Štefan Ňári napísal krátko po príchode do Sučian Alžbete Coborovej list, v ktorom sa jej zdvorilo a formálne ospravedlňoval, že na ňu so sobášom nemôžu čakať kvôli obmedzeným časovým možnostiam pána generála, teda Mikuláša Esterháziho. Aj do Sučian mu totiž podľa Štefana Ňáriho prišiel list od cisára, v ktorom ho povolal do služby. Jemu samému tiež cisár nariadil, aby 29. júla odcestoval do Sedmohradska.⁷⁴ Prosil ju o pochopenie týchto pravých dôvodov. S účasťou Alžbety Coborovej sa teda podľa všetkého nerátalo.

⁷¹ MV SR, ŠA BY, OK TK, 29, i. č. 819. List Andreja Justa Alžbete Coborovej z 18. 7. 1624 z Necpál. Peter Pázmaň (1570 – 1637) pochádzal z kalvínskeho šľachtického rodu. Počas štúdia prijal katolícku vieru a vstúpil k jezuitom. V roku 1616 vystúpil z rehole, bol vysvätený za ostrihomského arcibiskupa a roku 1629 kardinála. Bol dôležitou osobnosťou katolíckej obnovy na území Uhorska a vynikal aj ako štátnik a cirkevný hodnostár. Za svoj vznik mu vďačí viedenský seminár Pázmaneum a aj samotná Trnavská univerzita. Právom sa považuje za jednu z najvýznamnejších osobností uhorských dejín raného novoveku. BITSKEY, István. *Petrus Cardinalis Pazmany. Archiepiscopus strigoniensis*. Trnavská univerzita v Trnave, Ústav dejín Trnavskej univerzity v Trnave: Trnava, 2010.

⁷² Ján Telegdy (okolo 1574 – 1647), vzdelanec a cirkevný hodnostár, v rokoch 1613 – 1619 varadínsky biskup, v rokoch 1619 – 1624 nitriansky biskup a v rokoch 1623 – 1647 kaločský arcibiskup.

⁷³ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 29, i. č. 819. List Andreja Justa A. Coborovej z 18. 7. 1624 z Necpál. Odpis listu Mikuláša Esterháziho Andrejovi Justovi z 18. 7. 1624 zo Sučian.

⁷⁴ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 26, i. č. 821. List Štefana Ňáriho A. Coborovej z 19. 7. 1624 zo Sučian.

Melichar Sentiváni vykreslil prípravu na svadbu ako pomerne chaotickú a narýchlo, „za všetkým sa naháňajú po dedine a zháňajú obrusy a taniere.“⁷⁵ Andrej Just sa zas sťažoval, že z celej stolice dostali povinnosť organizovať v Sučanoch poživeň na svadbu.⁷⁶ Okrem toho bolo, aspoň v rámci možností, potrebné v krátkom čase usporiadať Kristínine veci a záležitosti. Predbežne sa jednalo hlavne o časť jej hnuiteľného majetku, ktorý nechala na Lietavskom hrade v zime 1623. Kristína ohľadom toho písala svokre hneď po svojom príchode, 18. júla,⁷⁷ a na základe tohto listu sa vyhotovil nasledujúceho dňa za prítomnosti Alžbety, jej švagrov Štefana Tököliho⁷⁸ a Michala Vízkeletyho,⁷⁹ trenčianskeho podžupana Jána Dávida, zástupcov trenčianskej stolice, Imricha Benického, Teodózia Sirmiensa, Gašpara Maršovského a i., a Pavla Ňáriho a dvoch jeho hlavných sluhov, Blažeja Dama a Petra Hartániho, súpis jej hnuiteľného majetku na Lietavskom hrade. Ten mala odovzdať Alžbeta do rúk dvormajstra Juraja Hodošiho, jeho učňa Andreja Pruskaja a pestúňky.⁸⁰ Podľa všetkého sa teda návšteva Lietavského hradu neodohrala podľa scenára, ktorého sa Alžbeta obávala – Mikuláš Esterházi sa nepokúšal dostať do hradu, ba tam ani nemeral cestu, a z Kristíninej strany bol prítomný len Štefan Ňári a dvormajster.

Veci Kristíny Ňariovej boli na Lietave uložené v siedmich skrinách a truhliciach. Jedna z nich, zaprávaná v drevenom puzdre, bola z ebenového dreva, obitá striebrom, pozlátená. Ďalšie dve boli biele, nasledujúca stará kožená do voza. Nachádzala sa medzi nimi aj stará maľovaná truhlica so šatami a jednou knihou, do ktorej umiestnili drahocennú posteľnú bielizeň a vybavenie z iných truhlíc. Išlo okrem iného o striebro, koberce do voza, zlatom prešíty paplón, dva dlhé sieťované ručníky, dve staré vankúšové obliečky

⁷⁵ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 27, i. č. 874. List Melichara Sentivániho A. Cobarovej zo 17. 7. 1624 zo Sučian.

⁷⁶ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 29, i. č. 819. List Andreja Justa A. Cobarovej z 18. 7. 1624 z Nécvál.

⁷⁷ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 26, i. č. 819. List Kristíny Ňariovej A. Cobarovej z 18. 7. 1624 zo Sučian.

⁷⁸ Manžel Kataríny Turzovej.

⁷⁹ Manžel Márie Turzovej.

⁸⁰ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 26, i. č. 819. Súpis majetku Kristíny Ňariovej na Lietavskom hrade z 19. 7. 1624.

s poľskou výšivkou, ďalšie prešívané zlatom, k plachtám vyšitým zlatom plachty bez výšivky. Na záver zoznamu zaznačili zlatý koč po Imrichovi Turzovi spolu so šiestimi koňmi a sedliackymi a čiernymi zamatovými postrojmi na nich. Patrili k nemu aj dva vankúše a dva biele koberce.⁸¹

V poslednom liste, ktorý Kristína adresovala svojej svokre deň pred svadbou, 20. júla, zo Sučian, jej trochu stroho a nevrlo odpovedala, aby ju momentálne nezaťažovala v akejsi záležitosti: „*Pretože, ako je tvojej milosti známe, mám iné starosti, prosím tvoju milosť, aby s tým teraz nezaťažovala ani seba ani mňa, ale držala sa v dobrom zdraví.*“⁸² Upotrebí sa k tomu vraj, keď to bude viac vhodné. Ak by sme tomuto listu pripísali nejaký význam, mohli by sme ho pokladať za dôkaz ešte väčšieho odcudzenia a ochladnutia vzťahu dvoch urodzených spríbuznených, no zrejme povahovo aj názorovo vzdialených žien.

„Ozajstný pokrok v pápeženectve“

V nedeľu 21. júla, štyri dni po príchode nevesty, sa v Ňáriovskej kúrii konala svadba. Kristína si túto udalosť poznačila do svojho denníka: „*Môj milovaný pán, urodzený a vznešený pán gróf Mikuláš Esterházi, si ma zobral vo veku 20 rokov. Jeho milosť v tom čase bola v 40. roku. Svadba bola v roku 1624, na 21. júlový deň v Sučanoch.*“⁸³ Bol medzi nimi veľký vekový rozdiel, obaja už mali za sebou jedno manželstvo a obaja mali vlastné deti. Pár sobášil ostrihomský arcibiskup Peter Pázmaň za prítomnosti mnohých významných šľachticov a vysokých cirkevných hodnostárov, medzi ktorými bol aj už spomínaný kaločský arcibiskup Ján Telegdy.⁸⁴ Akokoľvek bola svadba narýchlo zorganizovaná, bola významným míľnikom katolíckej obnovy v kruhoch aristokracie na našom území. Mikuláš Esterházi bol konvertita z protestantizmu a Kristína sa ku svojej

⁸¹ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 26, i. č. 819. Súpis majetku Kristíny Ňáριοvej na Lie-tavskom hrade z 19. 7. 1624.

⁸² MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 26, i. č. 819. List K. Ňáριοvej A. Coborovej z 20. 7. zo Sučian.

⁸³ SZILÁGYI, Az Eszterházyak családi naplója 1614 – 1624, s. 210.

⁸⁴ KUBÍNYI, Bethlenfalvi gróf Thurzó Imre 1598 - 1621, s. 147. Úryvok z listu Gabriela Esterháziho Helene Turzovej z 21. 7. 1624, citovaný v diele.

katolíckej viere týmto sobášom prakticky vrátila, čoho sa obávala jej svokra hneď po oznámení zasnúbenia. Bola si vedomá dopadu opätovnej konverzie svojej nevesty na turzovský patronát nad evanjelickou cirkvou. Aj Gabriel Esterházi, Mikulášov starší brat, ktorý bol prítomný na slávnosti, označil v liste Helene Turzovej⁸⁵ tento sobáš ako „ozajstný pokrok v pápeženectve“, najmä kvôli prítomnosti arcibiskupov Pázmaňa a Telegdyho, ako aj vtedy 18 ročného Tomáša Bosniaka ml. ako družbu a jeho sestry Žofie Bosniakovej ako družice.⁸⁶ Prítomnosť vtedy ešte len 15 ročnej Žofie by sme pritom chceli zdôrazniť ako jej prvé verejné vystúpenie medzi predstaviteľmi aristokracie. Je zaujímavosťou a viac náhodou, že sa na svadbe celkom pravdepodobne stretla s Františkom Vešelénim, vtedy asi 18 ročným, jej neskorším manželom.⁸⁷

Alžbeta Cobarová sa na svadbe nezúčastnila. V tom čase sa práve nachádzala na Lietavskom hrade spolu s vnúčatami a čakala, čo sa bude diať po nej. Svadobné oslavy podľa všetkého netrvali dlhšie ako štyri dni. Okolo 25. júla Kristína s Mikulášom odišli zo Sučian na cestu na Mikulášov majetok v Eisenstadte.⁸⁸ Po ceste do Žiliny sa zastavili a zrejme aj prenocovali v kaštieli v Tepličke nad Váhom, ktorý v tom čase vlastnil Mikuláš napoly so Štefanom Vešelénim. Kristína už skôr prosila svoju svokru o dovoľenie, aby ju s vnúčatami mohla ísť navštíviť aspoň jej teta a porozprávať sa s ňou o nich, keďže jej prítomnosť by pre Alžbetu podľa nej bola urážkou. Sprievod sa ale ponáhľal, čo znemožňovalo dlhšie zastavenia. Napriek tomu sa Kristína z Tepličianskeho kaštieľa ešte raz 26. júla odhodlala poprosiť: „Ale keďže už ani jej milosť moja pani teta nemôže ísť k tvojej milosti, ani ja, prosím tvoju milosť, aby moje milované deti, ktoré som, ako je zjavné, u tvojej milosti dlho nevidela, poslala ku mne sem do Žiliny, aby som ich mohla uvidieť, a ak nie obe, len za Eržičku sa odslúžim tvojej milosti.“⁸⁹

⁸⁵ Helena Turzová bola dcérou Alžbety Cobarovej a Juraja Turza, a teda švagrinou Kristíny Náriovej.

⁸⁶ KUBÍNYI, *Bethlenfalvi gróf Thuró Imre 1598 - 1621*, s. 147.

⁸⁷ LETZOVÁ, Mária. *Život a dielo Žofie Bosniakovej*. Diplomová práca, Trnavská univerzita, Filozofická fakulta, Katedra histórie, 2021.

⁸⁸ Predtým Kismárton, dnes Eisenstadt v Dolnom Rakúsku.

⁸⁹ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 26, i. č. 819. List Kristíny Náriovej A. Cobarovej z 26. 7. 1624 z Tepličky nad Váhom.

Sprievod zatiaľ opustil Tepličiansku kúriu a smeroval do Žiliny, odkiaľ Kristína napísala svokre posledný list. Rady by ju podľa jej slov aj spolu s tetou navštívili a stretli sa aj s jej deťmi, ale aby ju nezatažovali svojím príchodom, odložili cestu za ňou na vhodnejšiu príležitosť. Svoju dobrú vôľu sa spolu s manželom snažila dokázať aj tým, že dcérkam poslala látku na plášte a aj Mikuláš im poslal darček: „...aj jeho milosť, môj milovaný pán, im poslal dve zlaté retiazky; dá Boh, aby ich nosili v dobrom zdraví.“⁹⁰ Zrejme krátko po odoslaní tohto listu sa Kristína, zmierená s tým, že cesta k tomu, aby v dohľadnom čase vôbec uvidela svoje deti, nebude jednoduchá, opustila Žilinu a spolu s manželom sa vydala na cestu do Eisenstadtu, čo predstavovalo ďalších približne 270 km. V júli 1624 teda Kristína Náriová precestovala vzdialenosť okolo 700 km z Kiskvárdy cez celé dnešné severné Slovensko do Sučian a zo Sučian najskôr Považím do Eisenstadtu. Musela to byť naozaj dlhá a vyčerpávajúca svadobná cesta. Cestovanie na dolnorakúske panstvo Mikuláša Esterháziho trvalo so zastávkami vyše týždňa, keďže už 7. augusta písala Kristína Alžbete odtiaľto.

Cesta k priznaniu materského práva

Obavy Alžbety Coborovej o to, že úsilie jej nevesty o prinavrátanie detí jej novým sobášom ešte viac zosilnie, ako aj o to, že opätovne konvertuje na katolicizmus, sa ukázali ako opodstatnené. Kristína sa vrátila ku katolíckej viere niekoľko mesiacov po svadbe: „*Išla som do Nových Zámkov k môjmu milovanému pánovi 28. októbrového dňa, tam počas môjho pobytu mi Pán Boh dal dar Duchu Svätého a obrátila som sa na pravé vyznanie, nanovo som sa vyspovedala z Božej vôle 30. decembrový deň a komunikovala som*⁹¹ *na 31. deň mesiaca decembra,...* *lebo predtým som bola nútená k pretváрке, ale v srdci som vždy bola pravý pápeženc.*“⁹² Mikulášovi sa teda podaril prvý úspech. Druhým malo byť prinavrátanie jeho nevlastných dcér Alžbety a Kristíny ich matke. To však bolo oveľa komplikovanejšie a zdĺhavejšie, ako sa možno domnieval. Kvôli zachovaniu svojej bezúhonnosti sa zrejme

⁹⁰ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 26, i. č. 819. List Kristíny Náriovej A. Coborovej z 26. 7. 1624 zo Žiliny.

⁹¹ Prijala oltárnu sviatosť.

⁹² SZILÁGYI, Az Eszterházyak családja naplója 1614 – 1624, s. 211.

nechcel uchýliť k nezákonnému vymáhaniu, ani k násilnému zaujatiu panstiev, na ktoré mala Kristína skrze svoje deti nárok. Zostávala už len cesta zákona a možnosť využitia svojich funkcií a vplyvu v prospech úspešného vyriešenia sporu.

Vo svojom liste zo 7. augusta žiadala Kristína svokru, aby jej dala poslať cez žilinského správcu starú bielu truhlicu, v ktorej boli šaty jej dvorných dám, a ktorá zostala na Lietavskom hrade. Alžbeta Coborová jej odpovedala, že sa jej, v tom čase sama chorá, zdráhala poslať požadovanú truhlicu, lebo v Bytči bol práve rozšírený mor. Krajčír jej hovoril, že si Kristína zobrala žltú truhlicu so sukňami, a tak sa o bielej truhlici išla Alžbeta presvedčiť osobne. Nenašla nijakú bielu truhlicu, ale svoju starú, ktorú dala otvoriť a našla v nej sukne Kristíniných dvorných dám: tri taftové, jednu zamatovú, a tri súkenné a poslala jej ich.⁹³

Aby sme bližšie pochopili okolnosti a priebeh vrátenia sirôt po Imrichovi Turzovi ich matke, museli by sme sa vrátiť niekoľko rokov dozadu, k situácii po smrti Imricha Turza, ba možno ešte skôr – k testamentu jeho otca a princípu nedeliteľnosti majetkov, ktoré Imrich zdedil a ktorých správou bola poverená jeho cieľavedomá matka. Vrátenie chorľavých dievčatiek, štvorročnej Alžbetky a dvojročnej Kristínky Turzovej, dedičiek rodovej dŕžavy, teda bolo naozaj závažným problémom a vzhľadom na Alžbetin odpor aj ťažko riešiteľným a zdĺhavým. Ukázala sa pri ňom svokrina nekompromisnosť, ako aj vytrvalosť nevesty, ktorá napokon aj uspela.

Mikuláš s Kristínou sa v tejto veci rozhodli obrátiť priamo na panovníka. Alžbeta Coborová dostala 25. septembra 1624 z Viedne mandát od cisára Ferdinanda II. Keďže sa však práve nachádzala u svojej dcéry Barbory na Smolenickom hrade, prišiel jej sem až o necelé dva mesiace neskôr, 9. novembra. S týmto oneskorením naň cisárovi aj nasledujúceho dňa odpovedala: „...pochopila som z neho, že urodzená a vznešená pani Kristína Ňáriová,... sa tvojej výsosti sťažovala na to,... že som jej nechcela vydať siroty môjho milovaného syna, zomrelého Imricha Turza.“⁹⁴ Alžbeta sa pred cisárom obhajovala

⁹³ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 26, i. č. 819. Kópia listu Alžbety Coborovej Kristíne Ňáriovej z 18. 8. 1624.

⁹⁴ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 23, i. č. 738. Kópia odpovede Alžbety Coborovej na mandát cisára Ferdinanda II. z 10. 11. 1624 zo Smolenického hradu.

zmienkou o synovi: „...akonáhle bol od Pána Boha obdarený svojou prvorodenou dcérou, zveril starostlivosť a výchovu svojich detí nie svojej manželke, spomenutej Kristíne Ňáριοovej, ale mne.“⁹⁵ Po jeho smrti sa s ňou mala Kristína dohodnúť, vyjmúc seba samú z vlastnej „slobodnej dobrej vôle“ zo starostlivosti a výchovy dcér, a prepustíť túto rolu svokre na základe dohody uzavretej pred palatínom v januári 1623. Alžbeta sa dovoľavala zákona, že dohoda, uzavretá a praktizovaná medzi dvoma stranami, je neodvolateľná a nemôže byť napadnutá: „Medzi nami však prebehla platná výmena a z oboch strán bola potvorená.“⁹⁶ Ďalej obhajovala právoplatnosť prevzatia materského práva Kristíniným vydajom: „...ak matka sirôt zmení meno a vydá sa, potom sa hneď vylúči zo starostlivosti a tútorstva detí. Z tejto príčiny aj pani Kristína Ňáριοová, zmeniac meno svojho predošlého pána, môjho milovaného syna, nemôže podľa zákona našej krajiny a starého zvyku starostíť tvoju výsosť sťažnosťami proti mne.“⁹⁷ Cisára, ako ochrancu sirôt a vdov, nakoniec ponížene prosila, aby ju aj „jej siroty“ ochránil spravodlivosťou a zákonom.

Podľa palatína Stanislava Turza, ktorého Alžbeta o mandáte informovala, sa mala zmieniť aj o tom, že sa Kristína vzdala práva na svoje deti pred jeho osobou, čo pridávalo dohode na platnosti.⁹⁸ O veci bol informovaný aj František Peréni: „Kde mi ale tvoja milosť píše o tom, že by manželka Mikuláša Esterháziho bola prosila od nášho pána cisára rozkaz, aby tvoja milosť vydala siroty úbohého pána syna Esterháziovej, počas môjho pobytu s tvojou milosťou tam hore som sa o tom dosť rozprával.“⁹⁹ Jeho názor bol naklonený Alžbete: „Tvoja milosť je tá matka, s ktorou treba, aby boli siroty, nie iná.“¹⁰⁰ Mikuláša označil za zlomyseľníka a ťutoval Alžbetu, že ju takto zarmucuje, „...ale Boh nedovolí, aby mohli napredovať v zlých snahách.“¹⁰¹

⁹⁵ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 23, i. č. 738.

⁹⁶ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 23, i. č. 738.

⁹⁷ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 23, i. č. 738.

⁹⁸ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 31, i. č. 899. List S. Turza A. Coborovej z 24. 11. 1624 zo Šintavského hradu.

⁹⁹ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 26, i. č. 830. List Františka Peréniho A. Coborovej z 29. 11. 1624 z Košíc.

¹⁰⁰ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 26, i. č. 830.

¹⁰¹ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 26, i. č. 830.

Mikuláš s Kristínou však napredovali. Kristína sa znovu obrátila na panovníka a koncom januára 1625 prišiel Alžbete Cobarovej ďalší cisársky mandát. „*Nie bez ťažkej bolesti a nežného materského citu, opakovane pri našom majestáte milostivá a urodzená pani Kristína Ňáriová,... ponížene opísala, že svoje dcéry,... od teba nevedela znovuzískať, hoci si bola napomenutá dvoma našimi mandátmi.*“¹⁰² Panovník nerešpektoval Alžbetine predošlé odôvodnenia a opieral sa o prirodzené právo každej matky v ľudskej aj zvieracej ríši starať sa o svoje potomstvo. Prísne nariadil Alžbete, aby v súlade so spravodlivosťou bez ďalšieho odopierania práva, zadržovania vnučiek a ťažkostí vrátila a priznala dcéry ich matke, a tak predišla iným súdnym prostriedkom.¹⁰³

Alžbeta ani vtedy neposlúchla nariadenie cisára. Riskovala, keď trúfalo naďalej trvala na svojom. 25. februára jej Kristína adresovala ďalšiu prosbu. Svoje deti dlho nevidela, čo jej spôsobovalo bolesť, keďže bola ich matkou. Apelovala na materinské cítenie samotnej Alžbety, v ktorom sa jej chcela pripodobniť a starať sa o svoje deti sama, čo si „aj Boh aj príroda praje.“ Prosila, aby jej zverila ak nie obe, tak aspoň jednu z jej dcér, „...aby som sa aj ja mohla kochať v mojich deťoch...“¹⁰⁴ Inak sa vraj proti nej budú spolu s jej manželom nútení „previniť“, čomu však oni sami chceli zabrániť.¹⁰⁵ K nijakému násilnému skutku však naďalej neprišlo. Na rozdiel od toho sa Kristína Ňáriová obrátila na svoju niekdajšiu švagrinú, Barboru Turzovú, v tom čase už vdovu po Krištofovi Erdődym, ktorá mala na svoju matku značný vplyv. Dúfala, že sa jej na jej príhovor podarí dosiahnuť vrátenie detí. Komunikovala s ňou cez pani Borkovičovú, ktorú k nej do Smoleníc poslala, keď bola dva týždne pred Veľkou nocou roku 1625 v Trnave. Kristína spolu s Mikulášom prosili Barboru, aby sa u Alžbety prihovorela za vrátenie aspoň jednej z dcér. Prosili, aby mohli dostať „...bud' Alžbetku, alebo menšiu, ale oni uverili tomu, aj ona [Kristína] aj jej pán [Mikuláš], že ak ja chcem,

¹⁰² MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 23, i. č. 738. Mandát cisára Ferdinanda II. Habsburského pre Alžbetu Cobarovú z 29. 1. 1625 z Viedne.

¹⁰³ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 23, i. č. 738.

¹⁰⁴ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 26, i. č. 819. List Kristíny Ňáriovej A. Cobarovej z 25. 2. 1625 z Eisenstadtu.

¹⁰⁵ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 26, i. č. 819.

tak to len na mne záleží...“¹⁰⁶ Barbora sa postavila na stranu matky a vyvádza ich z tohto omylu: na nej to vraj nezáleží. Odkázala Kristíne, že Alžbeta sa o jej deti dobre stará, čo nemohla poprieť. Barbora ďalej vysvetľovala cez pani Borkovičovú, že aj jej vlastné deti sú v opatere starej matky. Alžbete o tom neskôr napísala: „Ja tiež, súc matka, nelutovala by som, keby mohli byť moje deti so mnou, ale vidiac, že tvoja milosť má v tom záľubu, nezarmucujem s tým tvoju milosť.“¹⁰⁷ A keďže jej Boh vzal jej jediného milovaného syna, ako ďalej pokračovala, nemala by sa o koho starať, a takto sa stará o jeho siroty lepšie ako ich vlastná mama. Prosila teda švagrinú, aby ju nezarmucovala snahou o ich privlastnenie.

Kristína v ďalšom odkaze vyjadrovala svoj veľký zármutok, že nemôže vidieť svoje deti. Barbora ale zostala voči jej materinským citom skeptická: „...na to som povedala: naozaj sa čudujem, lebo keď bola dole s matkou [Katarínou Várdajovou], celý rok tam žila; vtedy si nevelmi priala vidieť svoje deti.“¹⁰⁸ Kristína a Mikuláš sa Barbore napriek jej nechote porúčali a snažili sa jej preukazovať svoju dobrú vôľu. Kristína bola dokonca ochotná aj v tehotenstve cestovať z Eisenstadtu do Smoleníc, kde by Alžbeta so sebou mohla priviezť aj jedno z jej detí. Barbora sa však naďalej ohradzovala, že sa jej to netýka a neprejavila ochotu prihovoriť sa u matky za vrátenie dievčat Kristíne.¹⁰⁹

Riešenie sporu, vyčerpávajúceho tak pre svokru niekoľko mesiacov pred jej smrťou, ako aj pre nevestu, ktorá rok po svadbe priviedla na svet dcéru Magdalénu, priniesol až rok 1625 a zmeny, ktoré sa v ňom odohrali. Môžeme povedať, že tieto zmeny zvrtili situáciu jednoznačne v prospech Kristíny Ňáριοvej. 1. mája 1625 totiž v Levoči náhle zomrel palatín Stanislav Turzo, čím Alžbeta Coborová prišla o svojho vplyvného ochrancu a tútora sirôt po synovi Imrichovi. Od 8. septembra 1625 zasadal v Šoproni Uhorský snem, na ktorom prebehla voľba panovníka a nového palatína. Za palatína bol 25. októbra zvolený Mikuláš Esterházi a o mesiac

¹⁰⁶ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 28, i. č. 892. List Barbory Turzovej Alžbete Coborovej z 4. 6. 1625 zo Smoleníc.

¹⁰⁷ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 28, i. č. 892.

¹⁰⁸ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 28, i. č. 892.

¹⁰⁹ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 28, i. č. 892.

neskôr, 26. novembra, arcivojvoda Ferdinand za uhorského kráľa ako Ferdinand III.¹¹⁰ Okrem toho, že sa novým palatínom stal katolík, znamenala táto udalosť stratu značnej časti zázemia Turzovcov v najvyšších politických kruhoch. Bola zároveň zlomom v spore o vrátenie vtedy štvorročnej Alžbetky a trojročnej Kristínky a priznanie podielu na turzovskom majetku ich matke. Dostal sa až pred prebiehajúci Uhorský snem, kde ho predložil Mikuláš Esterházi v mene svojej manželky, a kde sa o ňom rokovalo na najvyššej úrovni. Zákonný článok LXIII Šopronského snemu z roku 1625 prihliadol k opakovaným žiadostiam Kristíny Náriovej, adresovaným Alžbete Coborovej o vrátenie jej dcér. Keďže Alžbeta neuposlúchla a nerešpektovala nariadenia, nariadil jej snem, aby do mesiaca od rozhodnutia vrátila deti ich matke; inak bude potrestaná súdnou cestou.¹¹¹ Snem sa skončil 20. decembra a Alžbete zostával mesiac času na vykonanie nariadenia.

Na Vianoce a po Novom roku sa Alžbeta nachádzala u dcéry Barbory v Smoleniciach. Zrejme kvôli nariadeniu snemu s ňou ešte koncom decembra nakoniec Barbora prevravela ohľadom vrátenia sirôt, za čo jej Kristína jej v liste z 1. januára úprimne ďakovala.¹¹² Mohli by sme teda predpokladať, že sa Barbora pod tlakom uznesenia snemu predsa rozhodla využiť svoj vplyv u matky a ušetriť ju možných dôsledkov jeho nerešpektovania. Kristína ju prosila, aby, ak to bude lepšie vyhovovať jej matke, vydali do jej starostlivosti aspoň jednu z jej dcér: „*Prajem si, aby sem jej milost pustila Eržičku...*“¹¹³ Toho istého dňa Barbore písal list aj Mikuláš Esterházi, „synovsky“ sa skrze ňu porúčal Alžbete s tým, že čakal a ešte trochu počká.¹¹⁴ Kristína v nasledujúcom liste, vlastnoručne

¹¹⁰ MRVA, Ivan. *Temné storočie 1619 – 1718. Zlomové osudy slovenských dejín*. Perfekt : Bratislava, 2021, s. 74.

¹¹¹ Ezer év törvényei [online]. 1625. évi LXIII. törvénycikk arról, hogy Czobor Erzsébet urasszony a nádorispán ur hitves urasszonyának a leányait visszaadja, [cit. 25.3.2022]. Dostupné na internete: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=62500063.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyeyi%3Fpagenum%3D18;>

¹¹² MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 35, i. č. 1020. List K. Náriovej Barbore Turzovej z 1. 1. 1626 z Eisenstadtu.

¹¹³ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 35, i. č. 1020.

¹¹⁴ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 35, i. č. 1017. List M. Esterháziho A. Coborovej z 1. 1. 1626 z Eisenstadtu.

napísanom 9. januára, ďakovala svojej švagrinej za námahu a príhovor u matky.¹¹⁵ Následne, 10. januára 1626, bola vyhotovená kópia dohody spreď troch rokov s dodatkom, podľa ktorého mala Alžbeta Kristína napriek svojej vôli vrátiť jednu z jej dcér a hradiť aj ročný náklad 1 000 zlatých na jej výchovu.¹¹⁶ Bola si však vedomá, že Mikuláš Esterházi proti nej kvôli svojej reputácii nemôže násilne zasiahnuť, a tak si dovolila neuposlúchnuť nariadenie snemu a aj po mesiaci sa deti stále nachádzali u nej. V listoch z 22. januára a 6. februára 1626 ju Mikuláš opätovne aj v mene Kristíny žiadal o vydanie detí.¹¹⁷ Návrat k matke ale komplikovalo aj ich slabé zdravie – Alžbetka Turzová trpela začiatkom januára 1626 na horúčku a hrozilo, že jej choroba prepukne do kiahní. Bolo ju teda potrebné izolovať a liečiť v Bytči.¹¹⁸

Alžbeta Cobarová v snahe zachovať turzovské dedičstvo, ako materiálne, tak aj kultúrne a náboženské, zosobnené v jej dvoch malých chorľavých vnučkách, nositeľkách rodového mena, vyčerpala limity svojho, beztak už podlomeného zdravia. Posledné tri roky, kedy ustavične zvädzala boj so zákonom a so svojou nevestou, prijímala listy, posielala odpovede, zvažovala svoje postoje a konzultovala ich, popritom riadila chod svojich panstiev a dokonca stála v županskej hodnosti, poskytovala podporu evanjelickej cirkvi a okrem toho sa starala o zdravie rodiny a hlavne o výchovu vnúchat, ju stáli veľa síl. Aj tento nápor rozhodne pridal svoje k zhoršeniu jej zdravotného stavu koncom zimy 1626. V posledných týždňoch sa nezdržiavala v Bytči, ale u svojej obľúbenej dcéry Barbory, u ktorej aj zomrela 30. marca 1626. Do smrti nepustila rodové dedičstvo a nevyhovela prosbám nevesty, prihováraniu dcéry Barbory, nátlaku palatína, príkazom cisára a ani rozhodnutiam Uhorského snemu.

¹¹⁵ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 35, i. č. 1020. List K. Ňáriovej Barbore Turzovej z 9. 1. 1626 z Eisenstadtu.

¹¹⁶ Kis, *Two Half-Orphan Aristocratic Girls in Early Modern Hungary*, s. 114.

¹¹⁷ MV SR, ŠA BY, OK TK, k. 23, i. č. 735. Listy Mikuláša Esterháziho Alžbete Cobarovej.

¹¹⁸ X. – Y. (ed.) *A Fejérpataky család leveles ládájából*. In KOMÁROMY, András (szerk.) *Magyar történelmi tár*, IV. füzet. Magyar történelmi társulat : Budapest, 1900, s. 505 – 506. List Judity Turzovej Jurajovi Fejérpatakimu a Žigmundovi Maršovskému z 8. 1. 1626 z Pruského.

Je bezdôvodné čudovať sa nad tým, že Alžbetina smrť bola pre niekoho aj uľahčením. Kristíne Ňáriovej už nestáli v ceste väčšie prekážky k tomu, aby mohla prijať naspäť do vlastnej opatery dcéry z prvého manželstva, ktoré v listoch označovala ako „milované deti.“ Ich vrátenie sa uskutočnilo podľa dohody po jednom. Krátko po svokrinej smrti mohla k sebe Kristína prijať staršiu Alžbetu. Mladšia Kristína sa dostala k matke až po roku, 10. apríla 1627.¹¹⁹

Kristína Ňáriová sa vrátením detí dočkala šťastného konca svojich snáh a po zdĺhavom období, do značnej miery pokorujúcim, znepríjemnenom spormi so svokrou a jej nevôľou voči jej druhému vydaju, sa im mohla naplno venovať. Napriek nelichotivým začiatkom, spojeným s narýchlo usporiadaným a mnohými odsudzovaným sobášom, mala s Mikulášom Esterházim harmonické manželstvo. Narodilo sa im deväť detí. Snažili sa tráviť spolu čo najviac vzácneho času, a keď boli od seba vzdialení, navštevovali sa listami. Kristíne nik nebránil hlásiť sa k svojmu katolíckemu vierovyznaniu a viesť deti v duchu tohto vyznania. Mikulášovi sa zas, čo sa týka sobášnej politiky svojich detí, podarilo trvalo zaistiť turzovské dedičstvo sobášom svojho syna Štefana s Kristíninou dcérou Alžbetou. Kristína Ňáriová prešla z roly opovrhovanej nevesty na piedestál manželky palatína. Prežila po jeho boku takmer 20 rokov a na jeho veľký zármutok zomrela 36 ročná 1. februára 1641 na Šintavskom hrade, dva týždne po pôrode deviateho dieťaťa.¹²⁰

Záver

Svadba Mikuláša Esterháziho a Kristíny Ňáriovej je dodnes živou témou v slovenskej, ako aj maďarskej historiografii. Jej význam treba chápať v spojitosti s predchádzajúcimi udalosťami, ako aj s jej dôsledkami. Do popredia pri nej vystupujú tri osobnosti – Kristína Ňáriová, mladá a s krehkým zdravím, no zato vytrvalá a schopná samostatne konať, na svoju dobu pomerne vzdelaná, Alžbeta Coborová, vytrvalá, prísna, nekompromisná a oddaná svojej

¹¹⁹ BUBRYÁK, Orsolya. Nyáry Krisztina hozomány. Források az esterházy-kin-cstár kialakuláshoz. In *Lymbus – Magyarságtudományi forrásközlemények*, 2016, s. 164.

¹²⁰ SZILÁGYI, Az Eszterházyak családja naplója 1614 – 1624, s. 212.

rodine, a Mikuláš Esterházi, vekovo v akejsi medzigenerácii medzi spomenutými dámami, taktický, cieľavedomý a diplomatický. Spor svokry a nevesty na pozadí svadby ilustruje konflikt dvoch svetov, na jednej strane akéhosi tradičného, ktorý si zakladal na slávnych rodových dejinách a snažil sa odovzdať ich dedičstvo, a na druhej strane nového, ktorý sa dostal do popredia vlastnými zásluhami a usiloval sa vytvoriť miesto svojim potomkom. Tak ako Alžbeta Coborová nemohla úplne prijať a pochopiť Mikuláša Esterháziho, aj on len ťažko nachádzal cesty, ako si získať jej priazeň.

Zároveň sobáš odhalil rozdiel v nazeraní na náboženskú otázku v dvoch generáciách uhorskej aristokracie obdobia raného novoveku. Alžbeta Coborová zosobňuje tú časť šľachty, ktorá sa pevne pridŕžala evanjelickej viery, zastávajúc najvyššie posty v krajine. Aj deti a vnúčatá sa snažila viesť v jej duchu a bola významnou podporou pre evanjelickú cirkev v Uhorsku. Mikuláš Esterházi pre preto ňu iste znamenal odpadlíka a vypočítavca – sám z protestantského rodu, konvertoval na katolicizmus, aby si zabezpečil isté miesto na panovníckom dvore a jeho dôveru. Kristína Ňáriová predstavovala akýsi prechod. Pôvodne bola katolíčka, počas prvého manželstva sa výraznejšie nebránila vyznávaniu protestantizmu a napokon znova konvertovala pod vplyvom svojho druhého manžela. To dokazuje spletité náboženské pomery v kruhoch ranonovovekej aristokracie. Jej konverzia, ako aj to, že zo svojich dcér mohla vychovať katolíčky, však poukazuje na úspechy rekatolizačného procesu v najvyššej vrstve vtedajšej spoločnosti. Do tretice svadba Kristíny Ňáriovej a Mikuláša Esterháziho podáva obraz o komplikovaných rodinných vzťahoch, ako aj o majetkových pomeroch zainteresovaných osôb a o prechode značnej časti turzovského dedičstva do rúk Esterháziovcov.

Pri ilustrácii okolností vedúcich k svadbe, jej priebehu a sporu o vrátenie detí, ktorý nasledoval, sme vychádzali predovšetkým z maďarsky písaných listov medzi jednotlivými osobami, uložených vo fonde Turzovskej korešpondencie v bytčianskom archíve.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Archívne pramene

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, *Oravský komposesorát, Thurzovská korešpondencia*, inventárne čísla 735, 738, 740, 819, 821, 830, 849, 874, 892, 899, 908, 935, 1017, 1020.

Edície prameňov

SZILÁGYI, Sándor (ed.) *Az Eszterházyak családi naplója 1614 – 1624*. In *Történelmi tár*. Magyar történelmi társulat : Budapest, 1888.

X. – Y. (ed.) *A Fejérpataky család leveles ládájából*. In KOMÁROMY, András (szerk.) *Magyar történelmi tár*, IV. füzet. Magyar történelmi társulat : Budapest, 1900.

ZICHY, Edmund (ed.) *Gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor-szent-mihályi Czobor Erzsébethez*, I. zv. *Az Athenaeum társulat kiadása* : Budapest, 1876.

Monografie

BITSKEY, István. *Petrus Cardinalis Pazmany. Archiepiscopus strigoniensis*. Trnavská univerzita v Trnave, Ústav dejín Trnavskej univerzity v Trnave : Trnava, 2010.

DUCHOŇOVÁ, Diana. *Palatín Mikuláš Esterházy. Dvorská spoločnosť a aristokratická každodennosť*. Veda : Bratislava, 2017.

IPOLYI, Arnold. *Bedeghi Nyáry Krisztina 1604 – 1641*. Magyar történelmi életrajzok. Franklin-Társulat Könyvnyomdája : Budapest, 1887.

KOČIŠ, Jozef – KURUCÁROVÁ, Jana. *Palatín. Životné osudy Juraja Thurzu*. Georg : Žilina, 2012.

LACZLAVIK, György. *Kettős pecsét alatt. Várday Pál esztergomi érsek, király helytartó (1483 – 1549)*. Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat : Pécs – Budapest, 2014.

NYÁRY, Pál. *Egy magyar főúr és kora*. Budapest, 1928.

MRVA, Ivan. *Temné storočie 1619 – 1718. Zlomové osudy slovenských dejín*. Perfekt : Bratislava, 2021.

Štúdie v zborníkoch

BORBÉLY, Zoltán. A Kisvárdai Várday család. In BAJNKO, Dániel. *Acta universitatis de Carolo Eszterházy nominatae, Sectio historiae*, tom. XLVI. Líceum Kiadó : Pécs, 2019

BUBRYÁK, Orsolya. Nyáry Krisztina hozománya. Források az esterházy-kincstár kialakuláshoz. In *Lymbus – Magyarságtudományi forrásközlemények*, 2016.

FEDERMAYER, Frederik. Svadobné oznámenia Thurzovcov (prameň ku genealogickému výskumu rodu). In LENGYELOVÁ, Tünde. *Thurzovci a ich historický význam*. Pro Historia : Bratislava, 2021.

KIS, Cynthia. Two Half-Orphan Aristocratic Girls in Early Modern Hungary. In *Studia Universitatis Cibiniensis, Series Historica*, roč. XVI, 2019.

KUBÍNYI, Miklós. *Bethlenfalvi gróf Thurzó Imre 1598 – 1621*. Magyar történelmi életrajzok. Franklin-Társulat Könyvnyomdája : Budapest, 1888.

Záverečné práce

LETZOVÁ, Mária. Život a dielo Žofie Bosniakovej. Diplomová práca, Trnavská univerzita, Filozofická fakulta, Katedra histórie, 2021.

Internetové zdroje

<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=62500063.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D18>.

A Biographical Sketch of an Itinerant Notary Public: Valentinus Demetree de Tirnauia (active 1425-1465)

ADINEL C. DINCĂ

Abstract: The institution of the notary public was introduced in the medieval Kingdom of Hungary shortly after 1300 by papal legates, who were accompanied by judges and auditors that accepted written testimonies in courts of law only if confirmed by notarial instruments. Although the office of these self-employed legal experts developed gradually, it remained a marginal institution within the framework of the Hungarian juridical system, a position determined by the competition with domestic places of authentication. Within this context, the notary public *Valentinus Demetree de Tirnauia* forged a “migratory” career in the mid-15th century, finding himself in constant mobility between various provinces: from Vienna (now Austria) to Eger (now Hungary), to Cluj-Mănăştur (now Romania) and Trnava (now Slovakia), while presenting his services to diverse particular or institutional agents: private individuals, places of authentication, convents, and municipal structures. The present biographical sketch for the first time brings together the public instruments issued by this itinerant professional, discussing their typology, background, palaeographical aspects, and parallel developments.

Keywords: migration; notary public; social mobility; biography; Transylvania; Slovakia

The social determinants of medieval European migration have been discussed first and foremost in the context of colonization mechanisms: the preconditions for the displacement of large groups of people, migration routes, settlement-related challenges, legal status of the pioneers in their new homelands, and so on.¹ Yet,

¹ The topic is much too complex to address here. For the medieval German eastward expansion (*Deutsche Ostsiedlung*), which has impacted the territories under investigation in this paper, Transylvania and Slovakia, see HIGOUNET, Charles. *Die deutsche Ostsiedlung im Mittelalter*. Berlin : Siedler, 1986; BARTLETT, Robert. *The Making of Europe: Conquest, Colonization and Cultural Change, 950-1350*. Princeton : Princeton University Press, 1993; RADY, Martyn. The German Settlement in Central and Eastern Europe during the High Middle Ages. In BARTLETT, Roger

a more subtle pattern of movement can be taken into consideration especially in the centuries following the establishment of sedentary communities, devoid of the intention of permanently settling into a new location: the individual's change of residency motivated by academic quest (*peregrinatio academica*), dispersion of theological views (itinerant priests and preachers), socio-economic conditions and professional objectives (merchants, mercenaries, public servants, etc.).² The common denominator of these more or less "free movement" types between or within European medieval states starting with the 14th century was the constant swing between locations, pinpointing the "hometown" in the individual's name by the use of locative bynames (toponymic),³ and thus allowing the

– SCHONWALDER, Karen (eds.). *The German Lands and Eastern Europe: Essays on the History of their Social, Cultural and Political Relations*. New York : St. Martin's Press, 1999, p. 11-47; SZENDE, Katalin. Iure Theutonico? German settlers and legal frameworks for immigration to Hungary in an East-Central European perspective. In *Journal of Medieval History*, 45/3, 2019, p. 360-379. See also MAREK, Miloš. Vplyv prístáhovalectva na etnické pomery stredovekých miest na Slovensku [Influence of Immigration on the Ethnic Situation of the Towns in Medieval Slovakia]. In *Mesto a dejiny*, 2/1, 2013, p. 6-24; DINCĂ, C. Adinel. Die Siebenbürger Sachsen im Mittelalter. Höhepunkte der Gründung eines kulturellen Erbes. In MĂLĂNCIOIU, Raluca – ILIE, Oana – ILIE, Cornel-Constantin. *Eine europäische Erfahrung – Das historische und kulturelle Erbe der Deutschen in Rumänien*, București : MNIR, 2019, p. 22-25.

² Recent theoretical discussions on the topic, comprising previous literature, in: KLEINSCHMIDT, Harald. *People on the Move: Attitudes toward and Perceptions of Migration in Medieval and Modern Europe*. Westport, CT : Praeger, 2003; BORGOLTE, Michael (ed.). *Migrationsen im Mittelalter: Ein Handbuch*. Berlin : De Gruyter, 2014; SCHNEIDMÜLLER, Bernd. Die mittelalterlichen Destillationen Europas aus der Welt. In LOHSE, Tillmann – SCHELLER, Benjamin (eds.). *Europa in der Welt des Mittelalters: Ein Colloquium für und mit Michael Borgolte*. Berlin : De Gruyter, 2014, p. 11-32; O'DOHERTY, Marianne – SCHMIEDER, Felicitas (eds.). *Travels and Mobilities in the Middle Ages. From the Atlantic to the Black Sea*. Brepols : Turnhout, 2015; SCHNEIDMÜLLER, Bernd. Medieval concepts of migration and transculturality. In ABU-ER-RUB, Laila et al. (eds.). *Engaging Transculturality: Concepts, Key Terms, Case Studies*. London : Routledge, 2019, p. 79-94.

³ A general survey of medieval anthroponymy in Romania and Slovakia with further bibliographical references in TURCUȘ, Șerban (coord.). *Antroponimia în Transilvania medievală (secolele XI-XIV). Evaluare statistică, evoluție, semnificații [Anthroponymy in Medieval Transylvania (11th-14th centuries). Statistical Assessment, Evolution, Meanings]*. 2 vols., Cluj-Napoca : Mega, 2011; KRŠKO, Jaromír. Reflection of the Historical Facts in the Formation of the Medieval Anthroponymy (with an Example from Hont). In *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio FF – Philologiae*, 37, 2019, p. 185-194.

approximate identification of their ethnicity and native language. Anthroponymical features are even more relevant in the case of self-employed legal experts such as notaries public, whose bynames may be of use as evidence of migration paths across the European territories celebrating the Latin rite, united by a common legal “aquis”. Thus, for instance, professionals from *Erffurdia* (Erfurt, Germany), *Stynawia* (Ścinawa, Poland), *Patschlo* (Paczków, Poland), *Hirspergk* (Jelenia Góra, Poland), *Olomucz* (Olomouc, the Czech Republic), and *Eperiesz* (Prešov, Slovakia),⁴ among others, have imprinted their presence over the 15th and early-16th centuries in the peripheral south-eastern province of Transylvania by means of notarial instruments.

Therefore, the intention of this paper is to bring forth the portrayal and activity of one legal professional illustrative of the epoch’s mobility, the notary public Valentin, son of Demetrius, born around the year 1400 in Trnava (at that time within the borders of the Hungarian Kingdom), where he also may have lived his last years, meeting his end after 1465. His occupational endeavours, however, have taken him over 40 years from Eger (now Hungary) to Cluj-Mănăştur (now Romania) and back to his natal Slovak town. As a result, modern historiography has only considered fragmentary parts of his activity, ignoring the instances that occurred “elsewhere”.⁵ The aim of the present biographical sketch is to reconstruct the entire itinerant career of this notary public, bringing together for the first time his notarial instruments, and discussing their typology, background, and palaeographical aspects.

In fact, the first written mention of Valentin comes from outside the borders of the Kingdom of Hungary, more precisely from Vienna, where, in 1425, the student *Valentinus de Tirnavia* is listed in the matriculation book of the university.⁶ His single nomination

⁴ DINCĂ, C. Adinel. Das öffentliche Notariat bei den Siebenbürger Sachsen im Mittelalter. Ein aktualisierter Überblick. In *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 43, 2020, p. 77-105.

⁵ Due to the modern national-oriented research interests in vernacular, *Valentinus de Tirnavia* is identified in Hungarian historiography under the name “Nagyszombati Bálint”, in Slovak academic literature as “Valentín z Trnavy”, in Romanian “Valentin de Trnava” and in German “Valentin von Tyrnau”.

⁶ TŰSKÉS, Anna. *Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1365-1526* / *Students*

in 1425, together with the fact that he never used any academic title in his subscriptions, suggest that Valentin, like so many other students of his time, may not actually have graduated; it is quite possible that the young man, probably in his 20s, has sought a more lucrative position and in turn took on an apprenticeship with a senior practitioner of the *ars notariae* and managed to acquire an appointment charter as a notary public.⁷

The institution of the notary public was brought into Hungary⁸ by the pontifical legations of the 13th and early 14th century, however their office remained a marginal institution within the Hungarian legal system even in the early 15th century and its status was being determined by the competition with the places of authentication (*loca credibilia*).⁹ The wide network of convents and chapters

from Hungary at the University of Vienna 1365-1526. Budapest : Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltár, 2008, no. 1877.

⁷ The licence to appoint notaries public was usually delegated by the pope and emperor to various high dignitaries who further rewarded it during official visits throughout Europe. In Transylvania two such charters were preserved, one from 1475 issued in Cluj, and a second from 1515, see DINCĂ, C. Adinel. *Mentalità e pratica legale ai confini dell'Europa latina medievale: notai pubblici in Transilvania (XIV-XVI secoli)*. In *RiMe. Rivista dell'Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea*, 9/1, 2021, p. 249-286, Special Issue: *Il Notaio nella società dell'Europa mediterranea (secc. XIV-XIX) The Notary in the Mediterranean European Society(14th-19th centuries)*, A cura di / Edited by COLESANTI, Gemma T. – PINOL, Daniel – SAKELLARIOU, Eleni.

⁸ A topic discussed by ÉRDÚJHELYI, Menyhért. *A közjegyzőség és hiteleshelyek története Magyarországon [History of Notaries Public and Places of Authentication in Hungary]*. Budapest : Pallas, 1899; BARTA, István. *Középkori közjegyzőségeink történetéhez [On the History of Hungarian Medieval Public Notaries]*. In BARATH, Tibor – EMBER, Győző – KRING Miklós (eds.). *Emlékkönyv Szentpétery Imre születése hatvanadik évfordulójának ünnepére*. Budapest : Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, 1938, p. 31-46; KUBINYI, András. *Írástudás és értelmiségi foglalkozásúak a Jagellókorban [Literacy and Professional Intellectuals in the Age of the Jagiellonian Rulers]*. In KÁLLAY, István (ed.). *A magyar hivatali írásbeliség fejlődése 1181–1981*. Budapest : ELTE, 1984, p.186-208; KÖBLÖS, József. *Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában [The ecclesiastical middle class in the time of Matthias and the Jagiellonians]*. Budapest : MTA Törttud. Int., 1994; CSUKOVITS, Enikő. *Közjegyzők a középkori Magyarországon [Notaries in Medieval Hungary]*. In ROKOLYA, Gábor (ed.). *700 éves a közjegyzőség Magyarországon. A 2008. november 27-i jubileumi konferencián elhangzott előadások szerkesztett változata*. Budapest : MOKK, 2008, p. 54-73.

⁹ BÓNIS, György. *Les autorités de "foi publique" et les archives des "loci credibiles" en Hongrie*. In *Archivum*, 12, 1962, p. 87-104; BORSA, Iván – GYÖRFFY, György. *Actes privés, "locus credibilis" et notariat dans la Hongrie médiévale*. In *Notariado público y documento privado: de los orígenes al siglo XIV*. vol. 2. València : Direcció General del Patrimoni Cultural, 1989, p. 941-949; KÓFALVI, Tamás. *Places of*

throughout the Kingdom of Hungary, which were entitled to issue acts invested with public authority (*fides publica*) assumed a notarial function that the private practitioners never succeeded in challenging in importance. The causes can be found in the social, economic, and legal conditions of the country during the Middle Ages: the importance of customary law, and (here somehow simplistically formulated) a rural-urban dichotomy in terms of administrative tasks and solutions that directed the vast majority of the *universitas nobilium* towards the places of authentication,¹⁰ and the urban merchants and burghers to the services of notaries public. However, there is ample evidence that these “paralegals” provided their knowledge to municipal structures and accepted to work as scribes for an urban council in return for remuneration.¹¹

Basically, the Italian model of the notary public as an independent professional “for hire” has changed in northern and south-eastern European regions during the late Middle Ages, the office of *notarius (publicus)* evolving into a less autonomous occupation and a different social position, often an employee of ecclesiastical or municipal structures, who used “trust” (*fides*) in association with private enterprises, as a “second job”. It is also no coincidence that the first domestic notaries public in medieval Hungary were closely related to the parish church: they were either parish priests, or members of the parish clergy. The number of notarial certifications

Authentication. In *Chronica: Annual of the Institute of History, University of Szeged*, 2, 2002, p. 27-38; SZENDE, Katalin. *Trust, Authority, and the Written Word in the Royal Towns of Medieval Hungary*. Brepols : Turnhout, 2018.

¹⁰ A lack of trust in these legal intermediaries – both foreign and private – seems to be a common place for those provinces where local customs prevailed. See a comparative perspective in VAN DER SCHUEREN, Falco. Des clerics qui se mesleront de faire lettres et obligations: public notaries and comital vassals or ‘hommes de fief’ in the organisation of voluntary jurisdiction in late-medieval Hainaut (1345-1467). In *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis / Revue d’Histoire du Droit / The Legal History Review*, 88 / 3-4, 2020, p. 392-421.

¹¹ See European case studies on this subject in MURRAY, M. James. Notarial Signs and the Diplomatics of Notarial Documents in Medieval Flanders. In RÜCK, Peter (ed.). *Graphische Symbole in mittelalterlichen Urkunden. Beiträge zur diplomatischen Semiotik*. Sigmaringen : Peter Rück, 1996, p. 689-702; PREVÉNIER, Walter – DE HEMPTINNE, Thérèse (eds.). *La diplomatie urbaine en Europe au Moyen Âge. Actes du congrès de la Commission internationale de diplomatique, Gand, 25-29 août 1998*, Louvain/ Apeldoorn : Garant, 2000.

for private clients or for official authorities was apparently not large, for that reason notaries public were forced to combine their legal expertise with other activities, using their literacy or just their clerical preparation. Among these side jobs can be included – beside parish priest – a teacher at the parochial elementary school, an organist, a town notary and scribe, or notary of various ecclesiastical institutions (such as deaneries and land chapters).¹²

In this brief presentation of notarial practice in the Kingdom of Hungary, it is necessary to mention one more aspect: the content of the public instruments. As mentioned above, these documents – an active element of legal standardization within Latin Europe¹³ – were commissioned either by private individuals or ecclesiastical and lay institutions. As such, their contents followed either the

¹² Examples can be quoted in both Transylvanian and Slovak provinces: Urbanus Petri, a public notary active between 1428-1471 around Sibiu (Romania) was employed as a teacher, an organist and a scribe of the municipal council and local deanery, see DINCĂ, C. Adinel. Urban Literacy in Medieval Transylvania. In ANDEA, Susana (coord.). *Between Public and Private. Writing Praxis in Transylvania during the XIII-XVII Centuries*, Cluj-Napoca: Argonaut; Gatineau : Symphologic Publishing, 2016, p. 77-190, here at p. 120-123; DINCĂ. Das öffentliche Notariat, no. 100; various other collaborations quoted in SROKA, Andrzej Stanisław. Registre prijatí do meštianskeho stavu v Bardejove z rokov 1432–1450 a 1462–1488 [Registers of Admission to the Burgher State in Bardejov from the Years 1432–1450 and 1462–1488]. In: *Studia Historica Tyrnaviensia*, 9-10, 2010, p. 349-381; ŠEDIVÝ, Juraj. (Stredoveká) Bratislavská kapitula a mesto. Medzi symbiózou a konkurenciou / (Mittelalterliches) Kollegiatkapitel von Pressburg und die Stadt. Zwischen Symbiose und Konkurrenz. In HRDINA, Jan – MAŘÍKOVÁ, Martina (eds.). *Kapituly v zemích Koruny české a v Uhrách ve středověku*, Praha : Scriptorium, 2011, p. 197-215.

¹³ A feature underlined by various Eastern European case studies, see: HLAVÁČEK, Ivan. *Das öffentliche Notariat in den böhmischen Ländern von den Anfängen bis zu der hussitischen Revolution*. In *Notariado público y documento privado: de los orígenes al siglo XIV*. vol. 1. València : Direcció General del Patrimoni Cultural, 1986, p. 177-193; SKUPIENSKI, Krzysztof. Les notaires publics en Pologne au Moyen Âge. In *Historia, Instituciones, Documentos*, 23, 1996, p. 403-419; KOS, Dušan. Zur Problematik des öffentlichen Notariats in Krain im Mittelalter. In *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 105, 1997, p. 57-73; SKUPIENSKI, Krzysztof. *Notariat publiczny w średniowiecznej Polsce [Notary Public in Medieval Poland]*. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2002; KERSKEN, Norbert. Das öffentliche Notariat in Schlesien – Lokale und regionale Bindungen und Beziehungen. *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*, 56, 2007, p. 163-201; GRBAVAC, Branka. The professional formation of public notaries in Dalmatia from the second half of the twelfth century to the end of the fourteenth century. In MOSTERT, Marco – ADAMSKA, Anna (eds.). *Writing and the Administration of Medieval Towns*. Turnhout : Brepols, 2014, p. 285-312.

guidelines of gracious jurisdiction, or aspects of public law. The first category consisted of gratuitous transfer of property *inter vivos* and *per mortis causa*: gifts, donations, and last wills and testaments, but also sales and purchase contracts, property deeds, as well as the appointment of attorneys and other legal representatives, various testimonies, and depositions in trials. The public documents attested by the authority of the notary public included perambulation of settlements' boundaries, transcription of ecclesiastical trials and their judgement, copies of pontifical documents and royal charters. The purpose of all these transcripts that verify the authenticity of the attached documents and declarations relates directly to the third parties objectors and the highest appellate courts.

The earliest notarial document drawn up by Valentin of Trnava, and probably one of his first issued instruments, has been preserved in the holdings of the Hungarian National Archives,¹⁴ same as the rest of his written output. On May 28th 1426,¹⁵ just one year after his stay in Vienna, Valentin prepares a sale purchase agreement for a house in Vienna¹⁶ in the cathedral church dedicated to St John in Eger (*in kathedrali ecclesia Beati Iohannis apostoli et ewangeliste in castro Agriensis fundata*) sold by Thomas of *Dycow* (today Đakovo, Croatia), archdeacon of Ung and canon of Krakow and Eger, and acquired by George of *Hora*, *doctor sacre pagine* (holder of a doctorate in theology), canon of the St Stephen Church in Vienna, and *Petrus Stephani de villa Castri*, a cleric of the Zagreb dioceses. The act displays all the required characteristics of a notarial act:¹⁷ it is written on a discreetly ruled parchment, in long lines, in a rapid documentary script (Gothic cursive) with numerous abbreviations,

¹⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Hungarian National Archives) Budapest, Hungary, archival fonds Diplomatikai Levéltár (Diplomatic collection of original charters and photocopies), hereafter MOL DL.

¹⁵ MOL DL 43665.

¹⁶ Regest in TÓTH, Norbert C. – MIKÓ, Gábor. *Zsigmondkori Oklevéltár [Charters from the Age of King Sigismund]*. vol. XIII (1426). Budapest : Magyar Nemzeti Levéltár, 2017, no. 636.

¹⁷ WEILEDER, Magdalena. *Spätmittelalterliche Notarsurkunden. Prokuratorien, beglaubigte Abschriften und Delegatenurkunden aus bayerischen und österreichischen Beständen*. Wien, Köln und Weimar : Böhlau, 2019, chapter Äußere und inner Merkmale von Notarsurkunden, p. 77-104, especially V.2.3. Unbesiegelte Notariatsinstrumente, p. 90-93.

the text is arranged as a *charta transversa* (script parallel to the width), it follows the standard form for this type of agreement, it is appropriately and correctly dated (indiction, year of the pontifical reign, Julian/Roman calendar date), and validated by the notary's subscription and signet. The subscription informs the reader that the notary public is the son of Demetrius of Trnava (*Valentinus Demetrii de Tirnauia*), a cleric of the Esztergom diocese (*clericus Strigoniensis diocesis* – the Latin bishopric that incorporated the town of Trnava in the 15th century) and was invested by imperial authority (*sacra auctoritate imperiali*), whereas his unique notarial signet (the *signum tabellationis* or the *signum notarii*)¹⁸ illustrates a square arabesque derived from Solomon's knot motif (also similar to the Celtic knot motif) additionally decorated with curly vine tendrils, surmounted by a "pattée" cross (related to the early medieval Byzantine typology, with arms that are wider on the outside edges than at the center) standing on a 3-stepped pedestal (2 of the steps filled with dotted crosses, the third element integrating the text *S[ignum] Valentini*), with an undulating baseline. The stem of the signet also features a chalice-like node. The initial "I" stands 27 lines high, extended with the same curly vine motifs, on the left side of the text block.

The documentary records have not preserved any information about the time Valentin has spent in Eger, nor when and why he moved to Cluj-Mănăştur, a Benedictine abbey and at the same time a place of authentication¹⁹ in the eastern province of Transylvania (now Romania, at that time a Voivodeship subject to the Hungarian

¹⁸ Theoretical frame and further reading in WEILEDER, Magdalena. „Emblematische“ Notarssignete der Frühen Neuzeit. In BARTZ, Gabriele – GNEISS, Markus. *Beihefte zum Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde/Illuminated Charters. Essays from Diplomatic, Art History and Digital Humanities*, Wien, Köln und Weimar : Böhlau, 2018, p. 103-123.

¹⁹ SIPOS, Gábor. A kolozsmonostori konvent hiteleshelyi működése [Operation of the Cluj-Mănăştur Place of Authentication]. In CSETRI, Elek et al. *Művelődéstörténeti tanulmányok*. Bucureşti : Kriterion, 1979, p. 33-50; JAKÓ, Zsigmond. *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289-1556) [The Records of Cluj-Mănăştur Convent (1289-1556)]*. vol. I-II. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1990. Modern evolution of the convent's archive described by BOGDÁNDI, Zsolt. *A kolozsmonostori konvent a fejedelemség korában [The Cluj-Mănăştur Convent in the Age of the Principality]*, Kolozsvár : Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2012.

crown).²⁰ Here, he solemnly drew up a resolution,²¹ testifying before abbot *Anthonius* of Cluj-Mănăştur that Albert, the parish priest of *Egeres* (Aghireşu), had no patronage rights over the parish church from *Jegenye* (Leghia).²² Both parishes were part of the monastery's estate,²³ thus the document have not been opposed to third parties but was most probably intended for its internal administrative archives. This fact might explain the peculiarities of the deed: although it is written according to the specific formulary of the sealed notarial documents,²⁴ the parchment lacks any marks of an affixed seal (cuts or tears). The major inconsistency, however, is represented by the date formula(s): the indiction corresponds to 1433 (*indictione undecima*), the year of the pontifical reign to 1431 (*pontificatus in Christo patris et domini nostri domini Eugenii, divina providentia sacrosancte Romane ac universalis ecclesie pape quarti, anno sedis eius primo* – between March 3rd 1431 and March 3rd 1432) while the Roman calendar date reads Thursday, April 12th 1432 (*anno a nativitate domini millesimo quadingentesimo tricesimo secundo ... die Jovis duodecima mensis Aprilis*) when, in fact, the 12th of April falls on a Thursday only in 1431.²⁵ Despite these peculiarities, the charter

²⁰ Besides Cluj-Mănăştur, the only other functional place of authentication in 15th century Transylvania was the diocesan city of Alba Iulia, see VEKOV, Károly. *Locul de adevărire de la Alba Iulia (secolele XIII-XVI) [The Alba Iulia Place of Authentication (13th to 16th Century)]*. Cluj-Napoca : Centrul de Studii Transilvane, 2003; BOGDÁNDI, Zsolt – GÁLFI, Emőke (eds.). *Az erdélyi káptalan jegyzőkönyvei 1222-1599 [The Records of the Transylvanian Chapter, 1222-1599]*, Kolozsvár : Erdélyi Múzeum, 2006.

²¹ MOL DL 28206.

²² A partial transcript of the document in ENTZ, Geza. *Erdély építészete a 11-13. században [The Architecture of Transylvania in the 11th-13th Centuries]*. Kolozsvár : Erdélyi Múzeum, 1994, p. 104.

²³ HÉGY, Geza. A középkori erdélyi egyházmegye esperességeiről / Deaneries of the Medieval Transylvanian Diocese. In SZÓCS, Péter Levente (coord.). *Arhitectura religioasă medievală din Transilvania VI / Középkori egyházi építészet Erdélyben VI / Medieval Ecclesiastical Architecture in Transylvania VI*. Satu Mare : Editura Muzeului Sătmărean, 2020, p. 355-367, here at p. 360.

²⁴ ...*sub appensione sigilli nostri annularis ac cum subscriptione notarii publici infrascripti munitas...* See also WEILEDER. *Spätmittelalterliche Notarsurkunden*, sub-chapter V.2.4. *Besiegelte Notariatsinstrumente and V.2.5. Notarielle Siegelurkunden*, p. 93-97.

²⁵ The dating discrepancies have risen the concern of Gustav GÜNDISCH and Franz ZIMMERMANN, the editors of the source-collection *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. vol. 4, 1416-1437. Hermannstadt: Ausschuß des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, 1937, doc. 2146, who were only

presents no signs of forgery or other foul play: the palaeographical analysis (see further below) indicates the same hand as the previous instrument issued in Eger, there are no scratched-out areas or crossed-out letters or words, the signet is clearly drawn, and there is present even a biographical detail: by 1431 / 1433 Valentin describes himself as the son of “the late Demetrius of Trnava” (*natus quondam Demetrii de Tirnauia*), a description that will occur in all his future notarial production.

On November 18th 1435, Valentin of Trnava drew up another notarial act²⁶ concerning the Cluj-Mănăştur abbey, this time a transcript of another instrument, issued in 1397²⁷ by the notary public *Heynricus Iohannis*, recording the summons of the former bishop of Transylvania to the Apostolic See due to the unlawful appropriation of various lands belonging to the monastery and the testimonies of various witnesses, who, due to the great distance and dangerous roads, would not be able to personally attend the trial in Rome. The document fulfils all the requirements of the specialised literature devoted to the notarial discipline: formal aspects concerning the design of the parchment sheet, the *transversa charta* format of the text, the elaborate decorative initial and notarial signet, and the inner formulary, yet again with a miscalculation of the date of the pontifical

aware at that moment of a modern transcript made by the Transylvanian canon Dániel Fancsali (1769-1838) and presumed an inadequate transmission of the document. This short summary was the only reference source for Sandor TONK, who compiled the first inventory of medieval notaries public who operated in Transylvania: TONK, Sandor. *A középkori közjegyzőség Erdélyben* [The Medieval Notary in Transylvania]. In CSETRĪ, Elek et al. *Művelődéstörténeti Tanulmányok*. Bucureşti : Kriterion, 1980, p. 36-62, here at p. 61 and the 2nd bi-lingual edition, TONK, Sándor. *A középkori közjegyzőség Erdélyben / Instituția notariatului public în Transilvania medievală*. Budapest: Közjegyzői Akadémiai Kiadó, 2019, p. 64/132. A double identification (1431.IV.12 and 1432.IV.12) also in DINCĂ. *Das öffentliche Notariat*, no. 101.

²⁶ MOL DL 28765. Briefly mentioned by ENTZ. *Erdély építészete*, p. 342. Two 18th century copies of this document at MOL DL 37215 and Arhivele Naționale ale României – Cluj [Cluj Branch of the Romanian National Archives], Fond familial Bánffy, ANR, Seria 1 – Documente medievale, no. 154.

²⁷ MOL DL 28764, MÁLYUSZ, Elemér. *Zsigmondkori oklevéltár*. vol. I. (1387–1399). Budapest : Akadémiai Kiadó, 1951, no. 4764. See also JAKÓ. *A kolozsmonostori convent jegyzőkönyvei*, vol. I, p. 23, footnote 19 for further details on the modern diplomatic analysis of this specific document.

year (*domini nostri domini Eugenii, divina providentia sacrosancte Romane ac universalis ecclesie pape quarti, anno sedis eius quarto* corresponds to the period March 3rd 1434 – March 3rd 1435) and of the indiction (*indictione quartadecima* corresponds to 1436).

The public acceptance in all courts of law of notarial instruments placed the notary public in the highest position of credibility. Besides his signet, his “hand” represented a guarantee, both for the one who commissioned the instrument, as well for the one who read it. The “hand” of the notary, more precisely his form of writing, can be considered a strong indicator and used to identify further documents. Such a case may be the draft of a testament prepared on February 18th, 1435 by a priest residing in the Benedictine convent of Cluj-Mănăştur, *Nicolaus presbyter de Yegerdorff, Olomocensis dyocesis*,²⁸ in the presence of several witnesses from adjacent localities (Cluj, Turda, Dăbâca, etc.), among whom was Valentin, notary public, now identified as a parish priest (*Valentino notario publico, plebano parochiali*). The outline of the testament does not contain any traces of authentication: signatures, sealing marks, or notarial subscriptions. Although this document is written on paper in first person (*Ego...*), the palaeographical analysis of the document in comparison with the previously notarial instruments mentioned above indicates several, undisputable, similarities. The script used by Valentin to draft his notarial texts is a Gothic cursive, sometimes referred to in the palaeographical nomenclature as *cursiva*, or *cursiva recentior*, documentary script of Trecento-II-type.²⁹ Regardless of

²⁸ MOL DL 36897. Transcription published by BARABÁS, Samu – CSÁNKI Dezső – FEJÉRPATAKI László – DÉCSÉNYI Gyula. Adatok a magyarországi középkori könyvtárak történetéhez [Data on the History of Medieval Libraries in Hungary]. In *Magyar Könyvszemle*, 61/1-2, 1891, p. 34-36. Briefly mentioned by ERDÉLYI, László (ed.). *A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története [The history of the St. Benedict order in Pannonhalma]*, vol. III. Budapest : Stephaneum, 1905, p. 315; ENTZ. *Erdély építészete*, p. 329; DINCĂ, C. Adinel. The University and the Parish. The Medieval Books from Heltau/ Cislădie. In *Philobiblon: Transylvanian Journal of Multidisciplinary Research in Humanities*, 24/2, 2019, p. 337-352, here at p. 340.

²⁹ HEINEMAYER, Walter. *Studien zur Geschichte der gotischen Urkundenschrift*, Köln : Böhlau, 1982; SPIEGEL, Joachim. Vom Trecento I/ II zum Typ A, B, C, Ein Versuch zu Terminologie und (computer)-graphischer Darstellung der Urkundenschrift des 14. Jahrhunderts. In *Zeitschrift für Bayerische Landesgeschichte*, 55, 1992, p. 65-76; RÜCK, Peter. Ligatur und Isolierung: Bemerkungen zum kursiven Schreiben

its scholarly name, this is the most widely used script throughout the later Middle Ages (late 14th to 15th century), extant in books, as well as in chancery products (charters, letters, registers). Due to its pragmatic context of use and the rather reduced degree of formality, the variants of this script are indeed quite diverse, with several levels of execution and individual choices of scribes deciding upon many details. However, certain letter forms may be considered as definitory markers: single-compartment a; b-h-k-l, with looped ascenders at the right-hand side; f and straight/long s going below the base line. A closer look at Valentin's script places it, as a matter of fact, halfway between *cursiva* and *hybrida*, precisely because of the omission of the loops at the ascenders of b-h-k-l. This combination of elements and graphical choices (which further also involves variants of the letter d, with/without a loop) is extant in all the instruments issued by Valentin, defining him as a versatile scribe. A future, even more careful examination of the scripts and their contexts of execution may identify possible 'rules' followed by the notary in engaging one style of writing or the other. Such a thorough palaeographical examination would perhaps clarify why the instrument from 1449 (DL 14212 a) (especially in terms of the script and the poor design of the notarial sign) seems to be quite different when compared with the other instruments issued by Valentin. For now, it may suffice to notice, that the late document may have been penned by a different person (despite the explicit wording in the subscription: *presens instrumentum manu propria scribens*) or by an already aging Valentin. Turning back to the actual palaeographical peculiarities that determined the incorporation of the notarial draft (DL 36897) into the works of the notary public

im Mittelalter. In: BAURMANN, Jürgen – GÜNTHER, Klaus B. – KNOOP Ulrich (eds.). *Aspekte von Schrift und Schriftlichkeit*. Hildesheim : Olms, 1988, p. 111-137; SCHNEIDER, Karin. *Paläographie und Handschriftenkunde für Germanisten. Eine Einführung*, Tübingen : Max Niemeyer, 1999, p. 59-65; DEROLEZ, Albert. *The Palaeography of Gothic Manuscript Books: From the Twelfth to the Early Sixteenth Century*. Cambridge : Cambridge University Press, 2003, chapter "Cursiva", p. 142-162. Precautions concerning palaeographical means of identification in SPUNAR, Pavel. Paleographical difficulties in defining an individual script. In GUMBERT, J. P. M. – DE HAAN J. M. (eds.), *Miniatures, Scripts, Collections. Essays Presented to G. I. Lieftinck*, vol. 4, Amsterdam : van Gendt, 1976, p. 62-68.

originating in Trnava, among many details we should mention especially the constant use of several peculiar *litterae notabiliores* (majuscules or versals): an oversized, alpha-like *a*, and a large, under the base line descending, *J*, in form of waning crescent. Both majuscules served to quickly accomplish a written task. The cursive form of the letter *g* also deserves a special attention – in this case the tail of the grapheme curves and distinctly extends to the left (against the writing direction). Additional elements to be considered are: *d* at the beginning of the word is not round, but sharply curved to the left; the abbreviation sign for *con/com* (9) has its tale below the base line abruptly curved towards up and right. By combining the above elements, one may easily recognize the *cursiva/hybrida* script that was featured by Valentin in various places of his activity.

All these palaeographical identity features strongly suggest that the actual scribe of the testament was Valentin,³⁰ who at that time held the office of parish priest of Cluj-Mănăştur village, probably as a reward for his services to the abbey.³¹ Since no other notary of the Benedictine place of authentication is attested for the time interval 1431-1435, historians assume that Valentin has also held this position, an assumption that may be further (in)validated by the palaeographical correlation between the documents issued by the Cluj-Mănăştur convent and instruments signed by Valentin.³² Incidentally, Nicholas of *Jegendorf, Olomocensis dyocesis* is named

³⁰ There are only a few documented instances in the medieval Kingdom of Hungary when a *publicus notarius* collaborated in the preparation of a last testament and will, see MAJOROSSY, Judit. Archives of the Dead: Administration of Last Wills in Medieval Hungarian Towns. In *Medium Aevum Quotidianum*, 48, 2003, p. 13-28, especially at p. 24. Some 16th century examples from Transylvania can be quoted here: Arhivele Naționale ale României – Cluj [Cluj Branch of the Romanian National Archives], Primăria orașului Bistrița, no. 335, 1502.IX.18-1502.XII.18, the testament of *Albertus litteratus de Maray*; Arhivele Naționale ale României – Cluj [Cluj Branch of the Romanian National Archives], Primăria orașului Bistrița, no. 563, 1518.IX.18, the testament of *Caspar Mensator*, a burgher from Bistrița; MÓL DL 47525, 1523.IX.04, the testament of *Clara Tabischi* – all these documents were issued as authenticated notarial instruments.

³¹ A hypothesis supported by JAKÓ. *A kolozsmonostori convent jegyzőkönyvei*, vol. I, p. 54, 129.

³² A future survey of the c. 100 charters issued by the Cluj-Mănăştur convent between 1431-1435 could lead to the identification of specific hand(s) of scribes.

among the witnesses of the notarial act drawn up by Valentin in November 1435, implying that his testament drafted earlier that year may have been later transcribed and authenticated either by the notary public or by the place of authentication, a document that has not survived the passing of time.

Shortly after this occasion, Valentin of Trnava may have decided to leave Cluj-Mănăştur. Contextual clues concerning his departure from Transylvania appear mainly in the overview of the political events of 1437. The death of king Sigismund on December 12th 1437 occurred in the midst of social unrest: the peasants' revolt that began in June 1437 at Bobâlna, near Cluj, prompted an attack on the abbey of Cluj-Mănăştur in November of the same year, causing the abbot to flee and the violent demise of the convent's notary, *Blasius literatus*.³³ In any case, by the autumn of 1438 Valentin returned to his hometown, while his former Transylvanian collaborators still recognized his written testimonies: in 1439³⁴ a deposition of *Valentinus condam notarius*³⁵ was recognized by a local judge during his trial.

The circumstances that awaited him in his Slovak hometown were no less complicated: Trnava was under the occupation of the Hussite armed troops between 1432 and 1435,³⁶ which forced the patrician elite to go into exile and caused numerous damages to the local churches and convents as a result of looting. Among these damaged institutions was the Franciscan convent of the Poor Clares in Trnava; this was one of the most important religious houses in the entire Kingdom of Hungary, a place where members of prominent

³³ Described by the Voivode of Transylvania in his 1438-issued charter, MOL DL 26390. See also DEMÉNY, Ludovic. Documente noi referitoare la răscoala de la Bobâlna [New Documents Regarding the Bobâlna Uprising]. In *Studii și Materiale de Istorie Medie*, 4, 1960, p. 395-421; PASCU, Ștefan. *Bobâlna*. București : Editura Științifică, 1963. *Blasius literatus* was also nominated in another document issued in August 1437, see MOL DL 26884.

³⁴ JAKÓ. *A kolozsmonostori convent jegyzőkönyvei*, vol. I, no. 152 [after April 14th 1439]; MOL DL 36390, p. 22, no. 1.

³⁵ The Latin *quondam / condam* could signify "former", "at one time", "deceased", or the like, depending on the context.

³⁶ LYSÝ, Miroslav. Vpády husitov a ich posádky v Uhorsku v rokoch 1432–1435 [The Hussite Invasions and Hussite Garrisons in the Kingdom of Hungary in the Period 1432–1435]. In *Historicky časopis*, 55 / 4, 2007, p. 633-657.

aristocratic families often found the appropriate environment for contemplative life.³⁷ Shortly after the retreat of the Hussite troops, the abbess of the Clarisses began a campaign to regain sources of income that would last for some decades. This endeavour involved a number of legal instruments and collaborations with the local parish church, municipal structures and other Franciscan convents. In the spring of 1438, the notary public *Iohannes Iacobi de Vrbow* (Vrbov, Slovakia)³⁸ already issued two notarial instruments³⁹ in favour of the Poor Clare's Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary in Trnava, certifying some tax-related privileges granted by former Hungarian kings.

Details of this legal enterprise further emanate from the notarial instruments drawn up by Valentin of Trnava, who issued three such acts in 1438,⁴⁰ 1449⁴¹ and

³⁷ KARÁCSONYI, János. *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig [History of the Order of Saint Francis in Hungary until 1711]*. IX. Könyv. A magyarországi Kláraszúzek története. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1924, p. 460-473; RÁBIK, Vladimír. *Mestská kniha Trnavy [Trnava's Town Book], (1392/1393) 1394-1530*. Trnava: Filozofická Fakulta Trnavskej Univerzity V Trnave, 2008, p. 104; RÁBIK, Vladimír. *Počiatky konventu klarisiek v Trnave v stredoveku [The Beginnings of the Clarissan Convent in Trnava in the Middle Ages]*. In *Studia Capuccinorum Boziniensia*, 3/1, 2017, p. 58-71.

³⁸ A former student of the Vienna University in 1414, see HLAVÁČEK, Ivan – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Studenti z českých zemí a Slovenska na vídeňské universitě [Studenten aus den böhmischen Ländern und der Slowakei an der Wiener Universität]*. In *Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, II/1, 1961, p. 97-132, here at p. 111.

³⁹ MOL DL 1534 and MOL DL 5209, both from March 21st 1438.

⁴⁰ MOL DL 13144. Briefly mentioned in FRAKNOI, Vilmos (ed.). *Acta legationis cardinalis Gentilis. II / Gentilis bibornok magyarországi követségének okiratai. 1307–1311*. Budapest: Franklin-Tarsulat, 1885, p. 302; ŠTEFÁNIK, Martin – LUKÁČKA, Ján. *Lexikon stredovekých miest na Slovensku [Lexicon of Medieval Towns in Slovakia]*, Bratislava: Historický Ústav SAV, 2010, p. 547, footnote 340 and RÁBIK, Vladimír. *Erhard Modrer z Trnavy a Kremnice – počiatky rodu. Modelová analýza premeny meštianskych elit v stredovekom Uhorskom kráľovstve [Erhard Modrer of Trnava and Kremnica – The Beginnings of the Genus. Model Analysis of the Transformation of Urban Elites in the Medieval Kingdom of Hungary]*. In *Mesto a dejiny*, 7/2, 2018, p. 75-93, here at p. 88, footnote 61.

⁴¹ MOL DL 14212. Text of the document published in RÁBIK, Vladimír. *Trnavské príjmy Ostrihomskej kapituly v stredoveku [The Trnava's Income of Esztergom Chapter in the Middle Ages]*. In RÁBIK, Vladimír (ed.). *Trnava 1211–2011 Historické štúdie k starším dejinám mesta*, Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity; Krakow: Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2011, no. 36, p. 136-139. Briefly mentioned in RÁBIK. *Mestská*

1465,⁴² suggesting a long-lasting cooperation between him and the religious house. In addition to the names of mayors, lay administrators and officials, parish priests and altar rectors, other notaries public, and common citizens, each of these documents provides valuable details concerning the internal organization of the secular and ecclesiastical institutions of the town.

Unlike the instruments drawn up at Cluj-Mănăştur, the three aforementioned acts penned in Trnava make correct use of the dating elements. The oldest of them, issued on September 10th, 1438, follows the typical pattern for a transcription of a previous document, in this case a papal letter from 1309,⁴³ settling a dispute between the nuns of the Poor Clares convent and the prelates of Esztergom and Székesfehérvár with respect to the tithe collected from the patrimonial estates in Trnava. The letter was transcribed and authenticated in the sacristy of the St Nicholas parish church (*in sacristia anteriori*) at the request of Erhard Modrar /Modrer, the former mayor of Trnava and Kremnica⁴⁴ and at that time administrator of secular affairs of the Clarissan monastery (*vir Erhardus Modrar civis civitate Tirnauiensis predictae officialisque et administrator temporalium sancte monialium Abbatissae et conventus monasterii beate virginis Marie ordinis sancte Clare*), and brings up the names of various ecclesiastical and secular witnesses, among them one other notary public: *Thoma Corporis Christi arcium liberalium baccalarius, Stephano beati Iohannis baptiste, Thoma sancte Dorothee, notario publico, et Iohanne sancte Katherine in capella in prefata ecclesia beati Nicolai confessoris in civitate Tirnauiensis altarum rectoribus, ac nobilibus viris strennuo Fridrico de Rwembergh et Sandor de Dopza.*

kniha Trnavy, p. 102; ŠTEFÁNIK – LUKAČKA. *Lexikon*, p. 547, footnote 340; RÁBIK, Vladimír – LABANČ, Peter – TIBENSKÝ, Martin. *Vývoj stredovekých miest na Slovensku [Development of Medieval Cities in Slovakia]*, II, Trnava, 2013, p. 44-45.

⁴² MOL DL 16270. Briefly mentioned in KARÁCSONYI. *Szt. Ferencz rendjének*, p. 468; RÁBIK, Vladimír. *Mestská kniha príjmov trnavskej farnosti sv. Mikuláša z roku 1495 [Trnava Parish, St. Nicholas' Town Book of Incomes from 1495]*. Trnava : Filozofická fakulta 2006, p. 84; RÁBIK. *Mestská kniha Trnavy*, p. 104; ŠTEFÁNIK – LUKAČKA. *Lexikon*, p. 547, footnote 340; RÁBIK – LABANČ – TIBENSKÝ. *Vývoj stredovekých miest na Slovensku*, p. 46.

⁴³ FRAKNOI. *Acta legationis cardinalis Gentilis*, no. LXII, p. 298-301.

⁴⁴ ŠTEFÁNIK – LUKAČKA. *Lexikon*, p. 540; RÁBIK. Erhard Modrer z Trnavy, *passim*.

The notarial instrument drawn up by Valentin on January 10th, 1449, stands out in two respects: firstly, it names a comprehensive list of Trnava dwellers and officials who testified about the hardships of the Clarissan nunnery during the Hussite occupation of the town and the destruction of the charters and letters attesting to the tax exemption of their parish church dedicated to St John in *Bolerad* (now Boleráz, a municipality of Trnava District). The deposition had been recorded at the request of Michael, nicknamed *Pompos*, the guardian of the Franciscan convent of St Jacob in Trnava (*religiosum virum fratrem Michaelem dictum Pompos, guardianum claustrum beati Iacobi apostoli maioris, ordinis beati Francisci confessoris*). Secondly, the draft of the notarial instrument has also been preserved in the archives, a case which provides a rare insight into the inner workings of document production. A collaborator (with a noticeable different handwriting) sketched the draft (DL 14212 a) on parchment probably on spot, in the “large room” (*in stuba maiori*) of the parish church of St Nicolas, and Valentin prepared the official version afterwards (DL 14212 b), with some names of witnesses missing in the second rendition of the account. The assistant (probably an apprentice, a notary-in-training) paid less attention to the decorative elements of the first draft as well: the two capital letters “I”[n] and “E”[t] are roughly delineated, while the notarial signet is only roughly scribbled.

The last preserved document penned in classic style by the notary public Valentin of Trnava was issued on September 10th 1465, in relation to the same Clarissan convent in town: it recorded the appointment of two legal representatives (proctors) of the nunnery, *Bartholomeus de Waradino* (Oradea, Romania), a Franciscan friar, and *Paulus Budensi*, a citizen of Trnava by the abbess *Martha*, and was witnessed by various town officials, among them even the mayor Štefan Kreyzer.⁴⁵ This document was part of a larger legal commitment of the entire town to secure sources of income in relation to the tithes claimed by the archbishopric of Esztergom, which were difficult to pay even three decades after the Hussite

⁴⁵ RÁBIK, Vladimír. Richtári Trnavy v stredoveku VII. (1455–1472) [Trnava Officials in the Middle Ages VII. (1455–1472)]. In *Novinky z radnice*, 22/3, April 2011, p. 27-30.

plundering of the city.⁴⁶ The litigation, that was discussed by secular and ecclesiastical courts and which attracted the protection of the Transylvanian “de Hunedoara”/“de Hunyad” family,⁴⁷ would linger into the 16th century. This notarial instrument is the last documentary citing of Valentin of Trnava, who probably died sometime after.

At this stage, it would only be appropriate to sum up the scattered biographical clues that transpire from the few documentary traces preserved to this day: Valentin was born around 1400 in Trnava, attended the Vienna University in 1425 but probably did not graduate, became a notary public before 1426, when he moved to Eger for a short while, continued in Transylvania, to Cluj-Mănăştur abbey, where between 1431-1435 he draw up mostly in-house documentation and was probably remunerated with the revenue of the local parish church, then returned c. 1438 to his hometown where he established a close lucrative relationship with the convent of the Poor Clares, and passed away after 1465, when his last notarial instrument was issued. His professional output met all the formal requirements of the discipline: the documents were written exclusively in Latin, on parchment, in traditional *charta transversa* alignment, followed the typological protocol and subscription, displayed a decorated initial “I” and a unique notarial sign. The faulty dating in his acts issued in Transylvania may indicate their reduced significance in (hypothetical) future trials. A rare glimpse into the stages of the authentication process is given by the draft preserved alongside the definitive version of the act, allowing a parallel comparison of decoration and contents.

The taxonomy of authenticated instruments covers most categories of the notarial style, suggesting the use of a formulary book: sale purchase agreement, testament, depositions, copies of original letters, power of attorney. Collections of models for the execution of documents were constantly present in Hungarian legal activity, including formularies for notaries public.⁴⁸ One such

⁴⁶ RÁBIK. Trnavské príjmy, p. 68-69.

⁴⁷ RÁBIK. Trnavské príjmy, p. 69-70.

⁴⁸ ERDŐ, Péter. *Kirchenrecht im mittelalterlichen Ungarn: gesammelte Studien*. Berlin : Frank & Timme, 2005, p. 115-116; ERDŐ, Péter. Ecclesiastical procedure in Eastern

compilation was transcribed in Transylvania around 1431-1432, in Aiud, by *baccalaureus artium Iacobus Haas*, and the model book may have belonged to an itinerant legal professional, such as Valentin of Trnava. The volume⁴⁹ contains various texts of canon law along with a practical procedural treatise, and a section explaining the ways of using the notarial instrument in legal practice: *forma instrumenti publici* (f. 151v). Similarly, a copy of Rolandino Passeggeri's *Summa artis notariae* could be found in Sibiu around the same time, part of the book collection of the local parish church.⁵⁰

A discussion about the motivation of the notaries' public itinerant behaviour must take into account two defining aspects of their activity: first, they were private legal professionals who, unlike public officials, relied solely on themselves to monetize their knowledge and expertise. Secondly, they were transnational professionals, with high mobility across national and organizational lines of demarcation due to the standardization of the Latin common and canon law in medieval Europe, but also to their agency, which opened up a wider space for the services provided by legal practitioners and allowed for a wide array of "jobs" to be associated with the notarial praxis. As skilled migrants, the notaries public integrated easily and rapidly among the cosmopolitan urban centres of the Kingdom of Hungary, diffusing the rules, norms, and standards generally acknowledged by the transnational courts of law. Thus, for most notaries public mobility equated with expanded social networks and career advantages, translated into financial security and prosperity.

Central Europe. In HARTMANN, Wilfried – PENNINGTON, Kenneth (eds.). *The History of Courts and Procedure in Medieval Canon law*, Washington, DC : The Catholic University of America Press, 2016, p. 455-457; SZOVÁK, Kornél. Funktion und Formen der Formelbücher im mittelalterlichen Ungarn. In: GUYOTJEANNIN, Olivier et al. (eds.). *Les formulaires: Compilation et circulation des modèles d'actes dans l'Europe médiévale et moderne*, Prague : Éditions Karolinum, 2018, p. 349-362.

⁴⁹ Universität Bibliothek München, 8° Cod. Ms. 152, see DANIEL, Natalia. *Die lateinischen mittelalterlichen Handschriften der Universitätsbibliothek München: Die Handschriften aus der Oksaoreihe*. Wiesbaden : O. Harrassowitz, 1989, p. 128-131.

⁵⁰ DINCĂ, C. Adinel. Buchbesitz der Marienkirche in Hermannstadt um die Mitte des 15. Jahrhunderts. In *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 41, 2018, p. 17-32, here at p. 21.

By the middle of the 15th century, notarial activity was a constant presence in Trnava: the names of notaries public as well as urban notaries appear in documents in relation to the everyday functioning of municipality.⁵¹ As in other medieval Hungarian towns, including those of Transylvania, an occasional collaboration between the practitioners of the *ars notariae* and the urban councils was quite likely, as the scribes' legal competencies were a source of income. However, only an extensive palaeographical survey of the municipal documents issued around the 1450s and 1460s could confirm Valentin's association with the secular authorities of Trnava, a future task that may again find parallel support in Transylvanian Saxon towns' bi-lingual administrative solutions (German/Latin). Language proficiency was – and still is – an important driver of transnational mobility for all professionals. Further analogies between the Slovak⁵² and Transylvanian overall notarial activity, especially within the communities inhabited by German population, may highlight the role of legal knowledge and the social position of the notaries public within the urban society, and why this institution, at least in Transylvania, integrated into the rural world.

⁵¹ RÁBIK. Mestská kniha príjmov trnavskej, p. 83; ŠTEFÁNIK – LUKAČKA. *Lexikon*, p. 538; ROHÁČ, Juraj. Entstehung der Amtsbücher in der Slowakei. In PREVENIER – DE HEMPTINNE (eds.). *La diplomatie urbaine*, p. 407-416. See also some notarial instruments issued in Trnava by notaries public: MOL DL 1534; MOL DL 5209; MOL DL 17354; MOL DL 75681.

⁵² Recent investigations have identified several notaries public who collaborated with municipal authorities in Slovak towns, see: ZAVARSKÝ, Svorad. Verejný notariát v stredovekej Bratislave [Notaries Public in Medieval Bratislava]. In: RAGAČOVÁ, Júlia et al. (eds.). *Diplomatická produkcia v stredovekom meste*. Bratislava : Ministerstvo vnútra SR, Odbor archívov a registratúr, 2005, p. 172-180. PETROVIČOVÁ, Mária. Mestskí a verejní notári v Bardejove v 15. storočí [Town and Public Notaries in Bardejov in the 15th Century]. In: *Annales historici Presovienses*, 8, 2009, p. 287-298, who identified 4 town notaries who were also notaries public.

Bibliography

BARABÁS, Samu – CSÁNKI, Dezső – FEJÉRPATAKI, László – DÉCSÉNYI, Gyula. Adatok a magyarországi középkori könyvtárak történetéhez [Data on the History of Medieval Libraries in Hungary]. In *Magyar Könyvszemle*, 61/1-2, 1891, p. 33-44.

BARTA, István. Középkori közjegyzőségeink történetéhez [On the History of Hungarian Medieval Public Notaries]. In BARÁTH, Tibor – EMBER, Győző – KRING Miklós (eds.). *Emlékkönyv Szentpétery Imre születése hatvanadik évfordulójának ünnepére*. Budapest : Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, 1938, p. 31-46.

BARTLETT, Robert. *The Making of Europe: Conquest, Colonization and Cultural Change, 950-1350*. Princeton : Princeton University Press, 1993.

BOGDÁNDI, Zsolt – GÁLFI, Emőke (eds.). *Az erdélyi káptalan jegyzőkönyvei 1222-1599* [The Records of the Transylvanian Chapter, 1222-1599], Kolozsvár : Erdélyi Múzeum, 2006.

BOGDÁNDI, Zsolt. *A kolozsmonostori konvent a fejedelemség korában* [The Cluj-Mănăştur Convent in the Age of the Principality], Kolozsvár : Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2012.

BÓNIS, György. Les autorités de “foi publique” et les archives des “loci credibiles” en Hongrie. In *Archivum*, 12, 1962, p. 87-104.

BORGOLTE, Michael (ed.). *Migrationen im Mittelalter: Ein Handbuch*. Berlin : De Gruyter, 2014.

BORSA, Iván – GYÖRFFY, György. Actes privés, “locus credibilis” et notariat dans la Hongrie médiévale. In *Notariado público y documento privado: de los orígenes al siglo XIV*. vol. 2. València : Direcció General del Patrimoni Cultural, 1989, p. 941-949.

CSUKOVITS, Enikő. Közjegyzők a középkori Magyarországon [Notaries in Medieval Hungary]. In ROKOLYA, Gábor (ed.). *700 éves a közjegyzőség Magyarországon. A 2008. november 27-i jubileumi konferencián elhangzott előadások szerkesztett változata*. Budapest : MÖKK, 2008, p. 54-73.

DANIEL, Natalia. *Die lateinischen mittelalterlichen Handschriften der Universitätsbibliothek München: Die Handschriften aus der Oktavreihe*. Wiesbaden : O. Harrassowitz, 1989, p. 128-131.

DEMÉNY, Ludovic. Documente noi referitoare la răscoala de la Bobâlna [New Documents Regarding the Bobâlna Uprising]. In *Studii și Materiale de Istorie Medie*, 4, 1960, p. 395-421.

DEROLEZ, Albert. *The Palaeography of Gothic Manuscript Books: From the Twelfth to the Early Sixteenth Century*. Cambridge : Cambridge University Press, 2003.

DINCĂ, C. Adinel. Buchbesitz der Marienkirche in Hermannstadt um die Mitte des 15. Jahrhunderts. In *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 41, 2018, p. 17-32.

DINCĂ, C. Adinel. Das öffentliche Notariat bei den Siebenbürger Sachsen im Mittelalter. Ein aktualisierter Überblick. In *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 43, 2020, p. 77-105.

DINCĂ, C. Adinel. Die Siebenbürger Sachsen im Mittelalter. Höhepunkte der Gründung eines kulturellen Erbes. In MĂLĂNCIOIU, Raluca – ILIE, Oana – ILIE, Cornel-Constantin. *Eine europäische Erfahrung – Das historische und kulturelle Erbe der Deutschen in Rumänien*, București : MNIR, 2019, p. 22-25.

DINCĂ, C. Adinel. Mentalità e pratica legale ai confini dell'Europa latina medievale: notai pubblici in Transilvania (XIV-XVI secoli). In *RiMe. Rivista dell'Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea*, 9/I, 2021, Special Issue: *Il Notaio nella società dell'Europa mediterranea (secc. XIV-XIX) The Notary in the Mediterranean European Society (14th-19th centuries)*, A cura di / Edited by COLESANTI, Gemma T. – PIÑOL, Daniel – SAKELLARIOU, Eleni, p. 249-286.

DINCĂ, C. Adinel. The University and the Parish. The Medieval Books from Heltau/Cisnădie. In *Philobiblon: Transylvanian Journal of Multidisciplinary Research in Humanities*, 24/2, 2019, p. 337-352.

DINCĂ, C. Adinel. Urban Literacy in Medieval Transylvania. In ANDEA, Susana (coord.). *Between Public and Private. Writing Praxis in Transylvania during the XIII-XVII Centuries*, Cluj-Napoca: Argonaut; Gatineau : Symphologic Publishing, 2016, p. 77-190.

ENTZ, Geza. *Erdély építészete a 11-13. században [The Architecture of Transylvania in the 11th-13th Centuries]*. Kolozsvár : Erdélyi Múzeum, 1994.

ERDÉLYI, László (ed.). *A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története [The history of the St. Benedict order in Pannonhalma]*. vol. III. Budapest : Stephaneum, 1905.

ERDŐ, Péter. Ecclesiastical procedure in Eastern Central Europe. In HARTMANN, Wilfried – PENNINGTON, Kenneth (eds.). *The History of Courts and Procedure in Medieval Canon law*, Washington, DC : The Catholic University of America Press, 2016, p. 426-462.

ERDŐ, Péter. *Kirchenrecht im mittelalterlichen Ungarn: gesammelte Studien*. Berlin : Frank & Timme, 2005.

ÉRDÚJHELYI, Menyhért. *A közjegyzőség és hiteleshelyek története Magyarországon [History of Notaries Public and Places of Authentication in Hungary]*. Budapest : Pallas, 1899.

FRAKNOI, Vilmos (ed.). *Acta legationis cardinalis Gentilis. II / Gentilis bibornok magyarországi követségének okiratai. 1307–1311*. Budapest : Franklin-Tarsulat, 1885.

GRBAVAC, Branka. The professional formation of public notaries in Dalmatia from the second half of the twelfth century to the end of the fourteenth century. In MOSTERT, Marco – ADAMSKA, Anna (eds.). *Writing and the Administration of Medieval Towns*. Turnhout : Brepols, 2014, p. 285-312.

GÜNDISCH, Gustav, – ZIMMERMANN, Franz, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. vol. 4, 1416-1437. Hermannstadt: Ausschluß des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, 1937.

HEGY, Geza. A középkori erdélyi egyházmegye esperességeiről / Deaneries of the Medieval Transylvanian Diocese. In SZÓCS, Péter Levente (coord.). *Arhitectura religioasă medievală din Transilvania VI / Középkori egyházi építészet Erdélyben VI / Medieval Ecclesiastical Architecture in Transylvania VI*. Satu Mare : Editura Muzeului Sătmărean, 2020, p. 355-367.

HEINEMAYER, Walter. *Studien zur Geschichte der gotischen Urkundenschrift*, Köln : Böhlau, 1982.

HIGOUNET, Charles. *Die deutsche Ostsiedlung im Mittelalter*. Berlin : Siedler, 1986.

HLAVÁČEK, Ivan – HLA VÁČKOVÁ, Ludmila. Studenti z českých zemí a Slovenska na vídeňské universitě [Studenten aus den böhmischen Ländern und der Slowakei an der Wiener Universität]. In *Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, II/1, 1961, p. 97-132.

HLAVÁČEK, Ivan. *Das öffentliche Notariat in den böhmischen Ländern von den Anfängen bis zu der hussitischen Revolution*. In *Notariado público y documento privado: de los orígenes al siglo XIV*. vol. 1. València : Direcció General del Patrimoni Cultural, 1986, p. 177-193.

JAKÓ, Zsigmond. *A kolozsmonostori convent jegyzőkönyvei (1289-1556) [The Records of Cluj-Mănăştur Convent (1289-1556)]*. vol. I-II. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1990.

KARÁCSONYI, János. *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig [History of the Order of Saint Francis in Hungary until 1711]*. IX. Könyv. A magyarországi Kláraszűzek története. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1924.

KERSKEN, Norbert. Das öffentliche Notariat in Schlesien – Lokale und regionale Bindungen und Beziehungen. *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*, 56, 2007, p. 163-201.

KLEINSCHMIDT, Harald. *People on the Move: Attitudes toward and Perceptions of Migration in Medieval and Modern Europe*. Westport, CT : Praeger, 2003.

KÖBLÖS, József. *Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában [The ecclesiastical middle class in the time of Matthias and the Jagiellonians]*. Budapest : MTA Törttud. Int., 1994.

KÓFALVI, Tamás. Places of Authentication. In *Chronica: Annual of the Institute of History, University of Szeged*, 2, 2002, p. 27-38.

KOS, Dušan. Zur Problematik des öffentlichen Notariats in Krain im Mittelalter. In *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 105, 1997, p. 57-73.

KRŠKO, Jaromír. Reflection of the Historical Facts in the Formation of the Medieval Anthroponymy (with an Example from Hont). In *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio FF – Philologiae*, 37, 2019, p. 185-194.

KUBINYI, András. Írástudás és értelmiségi foglalkozásúak a Jagellókorban [Literacy and Professional Intellectuals in the Age of the Jagiellonian Rulers]. In KÁLLAY, István (ed.). *A magyar hivatali írásbeliség fejlődése 1181–1981*. Budapest : ELTE, 1984, p.186-208.

LYSÝ, Miroslav. Vpády husitov a ich posádky v Uhorsku v rokoch 1432–1435 [The Hussite Invasions and Hussite Garrisons in the Kingdom of Hungary in the Period 1432–1435]. In *Historicky časopis*, 55/4, 2007, p. 633-657.

MAJOROSSY, Judit. Archives of the Dead: Administration of Last Wills in Medieval Hungarian Towns. In *Medium Aevum Quotidianum*, 48, 2003, p. 13-28

MÁLYUSZ, Elemér. *Zsigmondkori oklevéltár*. vol. I. (1387–1399). Budapest : Akadémiai Kiadó, 1951.

MAREK, Miloš. Vplyv prisťahovalectva na etnické pomery stredovekých miest na Slovensku [Influence of Immigration on the Ethnic Situation of the Towns in Medieval Slovakia]. In *Mesto a dejiny*, 2/1, 2013, p. 6-24.

MURRAY, M. James. Notarial Signs and the Diplomatics of Notarial Documents in Medieval Flanders. In RÜCK, Peter (ed.). *Graphische Symbole in mittelalterlichen Urkunden. Beiträge zur diplomatischen Semiotik*. Sigmaringen : Peter Rück, 1996, p. 689-702.

O'DOHERTY, Marianne – SCHMIEDER, Felicitas (eds.). *Travels and Mobilities in the Middle Ages. From the Atlantic to the Black Sea*. Brepols : Turnhout, 2015.

PASCU, Ștefan. *Bobâlna*. București : Editura Științifică, 1963.

PETROVIČOVÁ, Mária. Mestskí a verejní notári v Bardejove v 15. storočí [Town and Public Notaries in Bardejov in the 15th Century]. In *Annales historici Presovienses*, 8, 2009, p. 287-298.

PREVENIER, Walter – DE HEMPTINNE, Thérèse (eds.). *La diplomatie urbaine en Europe au Moyen Âge. Actes du congrès de la Commission internationale de diplomatie, Gand, 25-29 août 1998*, Louvain/ Apeldoorn : Garant, 2000.

RÁBIK, Vladimír – LABANC, Peter – TIBENSKÝ, Martin. *Vývoj stredovekých miest na Slovensku [Development of Medieval Cities in Slovakia]*, II, Trnava, 2013.

RÁBIK, Vladimír. Erhard Modrer z Trnavy a Kremnice – počiatky rodu. Modelová analýza premeny meštianskych elít v stredovekom Uhorskom kráľovstve [Erhard Modrer of Trnava and Kremnica – The Beginnings of the Genus. Model Analysis of the Transformation of Urban Elites in the Medieval Kingdom of Hungary]. In *Mesto a dejiny*, 7/2, 2018, p. 75-93.

RÁBIK, Vladimír. *Mestská kniha príjmov trnavskej farnosti sv. Mikuláša z roku 1495 [Trnava Parish, St. Nicholas' Town Book of Incomes from 1495]*. Trnava : Filozofická fakulta, 2006.

RÁBIK, Vladimír. *Mestská kniha Trnavy [Trnava's Town Book], (1392/1393) 1394-1530*. Trnava : Filozofická Fakulta Trnavskej Univerzity V Trnave, 2008.

RÁBIK, Vladimír. Počiatky konventu klarisiek v Trnave v stredoveku [The Beginnings of the Clarissian Convent in Trnava in the Middle Ages]. In *Studia Capuccinorum Boziniensia*, 3/1, 2017, p. 58-71.

RÁBIK, Vladimír. Richtári Trnavy v stredoveku VII. (1455–1472) [Trnava Officials in the Middle Ages VII. (1455–1472)]. In *Novinky z radnice*, 22/3, April 2011, p. 27-30.

RÁBIK, Vladimír. Trnavské príjmy Ostrihomskej kapituly v stredoveku [The Trnava's Income of Esztergom Chapter in the Middle Ages]. In RÁBIK, Vladimír (ed.). *Trnava 1211–2011 Historické štúdie k starším dejinám mesta*, Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity; Krakow : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2011, p. 25-166.

RADY, Martyn. The German Settlement in Central and Eastern Europe during the High Middle Ages. In BARTLETT, Roger – SCHONWALDER, Karen (eds.). *The German Lands and Eastern Europe: Essays on the History of their Social, Cultural and Political Relations*. New York : St. Martin's Press, 1999, p. 11-47.

ROHÁČ, Juraj. Entstehung der Amtsbücher in der Slowakei. In PREVENIER, Walter – DE HEMPTINNE, Thérèse (eds.). *La diplomatie urbaine en Europe au Moyen Âge. Actes du congrès de la Commission internationale de diplomatie, Gand, 25-29 août 1998*, Louvain/ Apeldoorn : Garant, 2000, p. 407-416.

RÜCK, Peter. Ligatur und Isolierung: Bemerkungen zum kursiven Schreiben im Mittelalter. In: BAURMANN, Jürgen – GÜNTHER, Klaus B. – KNOOP Ulrich (eds.). *Aspekte von Schrift und Schriftlichkeit*. Hildesheim : Olms, 1988, p. 111-137.

SCHNEIDER, Karin. *Paläographie und Handschriftenkunde für Germanisten. Eine Einführung*, Tübingen : Max Niemeyer, 1999, p. 59-65.

SCHNEIDMÜLLER, Bernd. Die mittelalterlichen Destillationen Europas aus der Welt. In LOHSE, Tillmann – SCHELLER, Benjamin (eds.). *Europa in der Welt des Mittelalters: Ein Colloquium für und mit Michael Borgolte*. Berlin : De Gruyter, 2014, p. 11-32.

SCHNEIDMÜLLER, Bernd. Medieval concepts of migration and transculturality. In ABU-ER-RUB, Laila et al. (eds.). *Engaging Transculturality: Concepts, Key Terms, Case Studies*. London : Routledge, 2019, p. 79-94.

ŠEDIVÝ, Juraj. (Stredoveká) Bratislavská kapitula a mesto. Medzi symbiózou a konkurenciou / (Mittelalterliches) Kollegiatkapitel von Pressburg und die Stadt. Zwischen Symbiose und Konkurrenz. In HRDINA, Jan – MARÍKOVÁ, Martina (eds.). *Kapituly v zemích Koruny české a v Uhrách ve středověku*, Praha : Scriptorium, 2011, p. 197-215.

SIPOS, Gábor. A kolozsmonostori konvent hiteleshelyi múködése [Operation of the Cluj-Mănăştur Place of Authentication]. In CSETRI, Elek et al. *Művelődéstörténeti Tanulmányok*. Bucureşti : Kriterion, 1979, p. 33-50.

SKUPIEŃSKI, Krzysztof. Les notaires publics en Pologne au Moyen Âge. In *Historia, Instituciones, Documentos*, 23, 1996, p. 403-419.

SKUPIEŃSKI, Krzysztof. *Notariat publiczny w średniowiecznej Polsce [Notary Public in Medieval Poland]*. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2002.

SPIEGEL, Joachim. Vom Trecento I/ II zum Typ A, B, C, Ein Versuch zu Terminologie und (computer)-graphischer Darstellung der Urkundenschrift des 14. Jahrhunderts. In *Zeitschrift für Bayerische Landesgeschichte*, 55, 1992, p. 65-76.

SPUNAR, Pavel. Paleographical difficulties in defining an individual script. In GUMBERT, J. P. M. – DE HAAN J. M. (eds.), *Miniatures, Scripts, Collections. Essays Presented to G. I. Lieftinck*, vol. 4, Amsterdam : van Gendt, 1976, p. 62-68.

SROKA, Andrzej Stanisław. Registre prijatí do meštianskeho stavu v Bardejove z rokov 1432–1450 a 1462–1488 [Registers of Admission to the Burgher State in Bardejov from the Years 1432–1450 and 1462–1488]. In *Studia Historica Tyrnaviensia*, 9-10, 2010, p. 349-381.

ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján. *Lexikon stredovekých miest na Slovensku [Lexicon of Medieval Towns in Slovakia]*, Bratislava : Historický Ústav SAV, 2010.

SZENDE, Katalin. Iure Theutonico? German settlers and legal frameworks for immigration to Hungary in an East-Central European perspective. In *Journal of Medieval History*, 45/3, 2019, p. 360-379.

SZENDE, Katalin. *Trust, Authority, and the Written Word in the Royal Towns of Medieval Hungary*. Brepols : Turnhout, 2018.

SZOVÁK, Kornél. Funktion und Formen der Formelbücher im mittelalterlichen Ungarn. In: GUYOTJEANNIN, Olivier et al. (eds.). *Les formulaires: Compilation et circulation des modèles d'actes dans l'Europe médiévale et moderne*, Prague : Éditions Karolinum, 2018, p. 349-362.

TONK, Sándor. *A középkori közjegyzőség Erdélyben / Instituția notariatului public în Transilvania medievală*. Budapest: Közjegyzői Akadémiai Kiadó, 2019.

TONK, Sandor. A középkori közjegyzőség Erdélyben [The Medieval Notary in Transylvania]. In CSETRI, Elek et al. *Művelődéstörténeti Tanulmányok*. București : Kriterion, 1980, p. 36-62.

TÓTH, Norbert C. – MIKÓ, Gábor. *Zsigmondkori Oklevéltár [Charters from the Age of King Sigismund]*. vol. XIII (1426). Budapest : Magyar Nemzeti Levéltár, 2017.

TURCUȘ, Șerban (coord.). *Antroponimia în Transilvania medievală (secolele XI-XIV). Evaluare statistică, evoluție, semnificații* [*Anthroponymy in Medieval Transylvania (11th-14th centuries). Statistical Assessment, Evolution, Meanings*]. 2 vols., Cluj-Napoca : Mega, 2011.

TÜSKÉS, Anna. *Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1365-1526 / Students from Hungary at the University of Vienna 1365-1526*. Budapest : Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltár, 2008.

VAN DER SCHUEREN, Falco. Des clerics qui se mesleront de faire lettres et obligations: public notaries and comital vassals or 'hommes de fief' in the organisation of voluntary jurisdiction in late-medieval Hainaut (1345-1467). In *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis / Revue d'Histoire du Droit / The Legal History Review*, 88/3-4, 2020, p. 392-421.

VEKOV, Károly. *Locul de adeverire de la Alba Iulia (secolele XIII-XVI)* [*The Alba Iulia Place of Authentication (13th to 16th Century)*]. Cluj-Napoca : Centrul de Studii Transilvane, 2003.

WEILEDER, Magdalena. „Emblematische“ Notarssignete der Frühen Neuzeit. In BARTZ, Gabriele – GNEISS, Markus. *Beihefte zum Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde* *Illuminated Charters. Essays from Diplomatic, Art History and Digital Humanities*, Wien, Köln und Weimar : Böhlau, 2018, p. 103-123.

WEILEDER, Magdalena. *Spätmittelalterliche Notarsurkunden. Prokuratorien, beglaubigte Abschriften und Delegatenerkunden aus bayerischen und österreichischen Beständen*. Wien, Köln und Weimar : Böhlau, 2019.

ZAVARSKÝ, Svorad. Verejný notariát v stredovekej Bratislave [Notaries Public in Medieval Bratislava]. In RAGACOVÁ, Júlia et al. (eds.). *Diplomatická produkcia v stredovekom meste*. Bratislava : Ministerstvo vnútra SR, Odbor archívov a registratúr, 2005, p. 172-180.

RECENZIE / REVIEWS

MAREK, Miloš. (ed.). *In honorem et memoriam viri doctissimi. Zborník k nedožitým deväťdesiatinám prof. Vincenta Sedláka*. Trnava : Filozofická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave, 2021, 279 s.

Katedra histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave vydala pri príležitosti nedožitých deväťdesiatych narodenín profesora Vincenta Sedláka (*02.12.1930 – +20.01.2009) spomienkový zborník, ktorý nesie názov „In honorem et memoriam viri doctissimi“. Zborník je rozdelený do dvoch častí. Prvá časť nesie názov *Vincent Sedlák a jeho dielo* a obsahuje príspevky jeho kolegov, priateľov a žiakov z jednotlivých odvetví historickej vedy (edičná činnosť, historická jazykoveda, onomastika, slavistika). Autori si pripomínajú profesorove životné osudy a jeho pôsobenie ako vysokoškolského pedagóga. V úvode Miloš Marek právom radí profesora Sedláka k zakladajúcim osobnostiam novodobej Trnavskej univerzity i Katedry histórie, pričom vyzdvihuje jeho bohaté životné dielo, ktorým ovplyvnil mnohých svojich nasledovníkov a ktorým v slovenskej historiografii zanechal výraznú a trvalú stopu.

Autorkou prvého príspevku, s názvom *Vincent Sedlák – spomienky*, je profesorka Marta Dobrotková, ktorá spomína na jeho študijné začiatky i neskoršiu výskumno-vedeckú a pedagogickú činnosť, pričom prezrádza aj čo-to z jeho súkromného života (láska k športu, obľuba kysnutých koláčov, návštevy bufetu s občerstvením na Evanjelickom dome a pod.). Ludmila Sulitková spomína na profesora Sedláka, ktorý stál pri začiatkoch jej profesionálnej kariéry, ako na spoločenského človeka, vynikajúceho odborníka a pedagóga. Autorka v príspevku spomína na ich osobné priateľstvo, vzájomnú korešpondenciu, na ich spoločné pracovné pôsobenie v HÚ SAV, i na profesorovo nadčenie pre šport. Pána profesora zhodnotila ako komplexnú osobnosť – na jednej strane to bol špičkový vedec a na strane druhej priateľ vždy ochotný pomôcť, človek hlbokých morálnych zásad i výborný spoločník. Zuzana Lopatková sa vo svojom príspevku s názvom *Vincent Sedlák a pedagogická činnosť* venovala, ako už z názvu vyplýva, hlavne pedagogickej činnosti profesora Sedláka. Ako pedagóg pôsobil na Trnavskej univerzite od

roku 1992 až do svojej smrti v roku 2009. Profesor Sedlák bol autorom nespočetného množstva štúdií a príspevkov zásadného charakteru, obohacujúcich slovenskú historiografiu. Autorka príspevku tiež vyzdvihuje jeho edičnú činnosť, najmä ako editora prvého zväzku *Monumenta Vaticana Slovaciae*, ktorý predstavuje prelomové dielo vydaných prameňov k dejinám Slovenska z Vatikánskeho apoštolského archívu a poukazuje aj na jeho bohatú pedagogickú činnosť. Na Katedre histórie prednášal onomastiku, klasickú a stredovekú latinčinu, a viedol semináre a cvičenia z latinskej paleografie. Pričinil sa aj o výchovu mnohých absolventov, viedol 14 diplomových prác, štyroch doktorandov a konzultoval viaceré rigorózne práce. Súčasťou príspevku sú aj dve prílohy. Príloha A – Zoznam a anotácie diplomových prác v odbore história na Trnavskej univerzite v Trnave, ktorých školiteľom bol prof. PhDr. Vincent Sedlák, CSc. A príloha B – Zoznam a anotácie dizertačných prác v odbore slovenské dejiny na Trnavskej univerzite v Trnave, ktorých bol školiteľom prof. PhDr. Vincent Sedlák, CSc. Edičnej činnosti profesora Sedláka sa vo svojom príspevku *Vincent Sedlák a edičná činnosť* podrobne venoval Miloš Marek. Autor poukazuje na najvýznamnejší kariérny počín profesora Sedláka a Richarda Marsinu, na dvojzväzkové diela *Slovenský diplomatár* a *Slovenský registár*, ktorými sa stali nesmrteľnými medzi slovenskými historikmi. Autor podrobne opisuje prípravu a zostavenie týchto diel a úskalía, ktoré museli autori pri ich spracovaní a zostavení prekonávať. V závere príspevku autor opisuje prípravu a prácu na Sedlákovej edícii pápežských desiatkov, ktorá sa mala stať prvou sériou edičného radu *Monumenta Vaticana Slovaciae*. Výskum sa uskutočnil spolu s kolegami Milošom Marekom a Vladimírom Rábikom vo vatikánskom archíve v roku 2006, ale slávnostného uvedenia edície sa žiaľ už profesor Sedlák nedožil. Prvú časť zborníka s príspevkami venovanými profesorovi Sedlákovi uzatvára príspevok Márie Feješovej *Profesor Vincent Sedlák a historická onomastika*. Tento príspevok, ako sama autorka uvádza, má mať skôr doplnujúci a rozširujúci charakter, pretože komplexnejšie zhodnotenie prínosu prof. Sedláka pre historickú onomastiku už bolo publikované v zborníku z vedeckej konferencie pri príležitosti nedožitých 80. narodenín.

Druhá časť zborníka obsahuje vedecké štúdie autorov, či už bližších alebo vzdialenejších spolupracovníkov profesora Sedláka. Štúdie sa dotýkajú problematiky, ktorej sa venoval aj on sám vo svojej vedeckej činnosti. Figurujú tu príspevky na tému dejín osídlenia, života šľachty alebo historickej jazykovedy. Všetky spolu tvoria mozaiku celku, ktorým je spomienka na osobu i dielo profesora Sedláka. Táto časť začína prácou Ferdinanda Uličného s názvom *Drobné štúdie II*. Príspevok sa skladá z dvoch obsahových častí, ktoré sa delia na ďalšie menšie textové časti. Prvý text (1.1) je venovaný duchovným patrónom kostolov na Spiši. V tejto časti dominuje a je zaujímavý autorom zostavený zoznam svätcov, symbolov svätcov a symbolov ako duchovných patrónov kostolov na Spiši. V nasledujúcej kapitole (1.2) *Farnosti na Spiši* sa autor zaoberá najstaršími farnosťami na území Spiša, ich vznikom, prvými dokladmi (prvý priamy doklad všeobecne o spišských farnostiach z roku 1232), či jednotlivými farskými a filiálnymi kostolmi. V kapitole (1.3) *Bratstvá na Spiši* sa venuje napríklad najstaršiemu cirkevnému spišskému bratstvu, Bratstvu XXIV. farárov evanjelistu Matúša. V tejto časti okrem toho uvádza jednotlivé farnosti v 14. storočí vzniknutých bratstiev. Uvádza jednotlivé farnosti Bratstva hornohornádskeho, dolnohornádskeho, Ľubovnianskeho, dunajeckého, dolnopopradského, hornopopradského a Bratstva banských mestečiek. V druhej časti príspevku sa autor venuje Starému Tekovu, Tekovskému hradu a Tekovskému komitátu.

Po tejto práci nasleduje štúdia Márie Zacharovej *Osídlenie panstva Branč v stredoveku*. Podľa slov autorky, príspevok vznikol ako spomienka na spoluprácu pri zostavovaní diplomovej práce, ktorej školiteľom bol práve profesor Sedlák. Autorka sa v príspevku v úvodných častiach venuje geografii, prírodným pomerom, cestnej sieti či najstarším archeologickým nálezom vzťahujúcim sa k panstvu Branč. Spomína vznik hradu Branč, zaoberá sa jeho názvom, jednotlivými majiteľmi a kastelánmi, sídlami panstva Branč, rozširovaním panstva a pod. V závere príspevku autorka vypísala s krátkou charakteristikou jednotlivé sídla panstva Branč od roku 1394 do roku 1526 (Brestové, Častkov, Chropov, Koválovec, Kunov, Ondrejova Lehota, Myjavka, Podzámok, Rohov, Rybky,

Senica, Sobotište, Smrdáky, Vrbovce, Turá Lúka, Zakovce). Príspevok dopĺňa aj farebná mapka s vyznačeným územím a hranicami panstva a s polohou hradu Branč v rámci panstva.

Autorom príspevku *O obci Kuchyňa v stredoveku* je Pavol Vrablec. Autor v príspevku zosumarizoval doterajšie poznatky o tejto obci ležiacej na Záhorí. V príspevku sa napríklad zaoberá otázkami vzniku tejto obce, etymológiou jej názvu, najstaršou písomnou zmienkou, literatúrou a prameňmi vzťahujúcimi sa na toto sídlo, kamenným hrádkom nad obcou, farnosťou a farárch pôsobiacich v Kuchyni. Stručne sa venuje stredovekým dejinám Kuchyne aj v dvoch kapitolkách *Kuchyňa v 13. storočí* a *Kuchyňa v 14. storočí*, pričom čerpá informácie predovšetkým zo zachovaných listinných prameňov. V závere príspevku autor konštatuje, že Kuchyňa vystupuje na svetlo dejín od začiatku 13. storočia, odkedy je možné jej dejiny sledovať na základe zachovaných písomných prameňov, a v tomto zmysle ju radí medzi „najstaršie“ dediny na Záhorí.

Problematika výskumu súkromnej korešpondencie uhorskej šľachty je veľmi široká a zložitá, najmä vzhľadom na často nevyhnutný interdisciplinárny prístup a rozptýlenosť i nedostupnosť podkladových materiálov. Napriek mnohým úskaliam výskum tejto problematiky napreduje, čo potvrdzuje aj štúdia Moniky Tihányiovej, ktorá nesie názov *Zo súkromnej korešpondencie stredovekej uhorskej šľachty*. Stredoveká korešpondencia patrí k cenným diplomatickým prameňom. V Uhorsku sa s ňou stretávame už od vzniku kráľovstva a vôbec prvé zachované listy z uhorského prostredia majú takmer výlučne diplomatický charakter. V úvode svojej práce sa autorka venovala súkromnej stredovekej korešpondencii vo všeobecnej rovine, na čo nadviazala vybranými príkladmi súkromnej korešpondencie uhorskej šľachty, od najstarších zachovaných exemplárov do obdobia 16. storočia. Štúdiu tvorí výpočet jednotlivých druhov listov, delených z hľadiska obsahu či adresátov a odosielateľov, opisy udalostí známych aj z iných písomností a pod. Zaujímavé sú aj informácie o rodinných vzťahoch, ktoré súkromná korešpondencia odhaľuje a ktoré niekedy významným spôsobom dopĺňajú už existujúce poznatky o genealógii rodov. Plne musíme súhlasiť s autorkiným konštatovaním, že v prípade súkromnej

korešpondencie uhorskej šľachty ide o plnohodnotné pramene, ktoré majú pri výskume stredovekých uhorských dejín širokú využiteľnosť.

Problematike genézy a postaveniu šľachty v stredovekej spoločnosti sa v našej historiografii v minulosti venovala pomerne malá pozornosť a výskum tejto problematiky má pomerne krátku históriu. Dnes panuje v tejto oblasti už priaznivejšia situácia a výskum jednotlivých šľachtických rodov obohacuje našu historiografiu a prináša zaujímavé informácie zo života tejto vrstvy spoločnosti. Dokazuje to aj štúdia Tomáša Hrubého *Z dejín rodu Rišňovských*, v ktorej načrtol históriu tohto šľachtického rodu. Autor sa v štúdiu zaoberá otázkami pečenežského pôvodu Rišňovských, ich postavením medzi uhorskou šľachtou, poukazuje na obdobie rozširovania rodinných majetkov i obdobie susedských sporov, zaoberá sa tiež osudmi alekšinskej a hornorišňovskej vetvy rodu či Rišňovskými v závere stredoveku, kedy prebiehali medzi jednotlivými vetvami rodu ostré spory. Autor v štúdiu zmapoval históriu rodu a uviedol, že jeho detailné zmapovanie by si zaslúžilo samostatné vedecké spracovanie vo forme diplomatára či samostatnej tematickej publikácie. Uhorskej šľachte, konkrétne rodu Coborovcov, sa vo svojej štúdiu *Adam Cobor mladší* venuje Mária Kohútová. Hneď v úvode štúdie autorka konštatuje, že o príslušníkoch tohto významného šľachtického rodu a ich majetkových pomeroch veľa literatúry nenájdeme. Štúdiu na základe jej obsahu môžeme rozdeliť na dve časti, prvá časť sa venuje jednotlivým príslušníkom rodu a ich majetkovým pomerom od najstarších čias a v druhej časti sa už autorka priamo venuje osobe Adama Cobora, jeho osobe, vojenskej kariére, jeho zbožnosti či jeho osobnému životu. Predmetná štúdia poskytuje zaujímavý exkurz do života príslušníka uhorskej šľachty v období druhej polovice 17. storočia.

Sakrálné stavby sú nielen stavbami slúžiacimi k náboženským účelom, ale sú zároveň vyjadrením umeleckej vyspelosti a duchovnej kultúry národa a dodnes patria k významným historickým a architektonickým pamiatkam. Vo väčšine prípadov ide o stále živé stavby, dodnes slúžiace svojmu pôvodnému účelu. Henrieta Žažová sa vo svojom príspevku venuje sakrálnym pamiatkam Šintavy. Hlavný výskumný objekt predstavujú zachované sakrálné stavby

v šintavskej farnosti a autorka mapovala aj zaniknuté sakrálne stavby, ktoré sa v Šintave spomínajú už v stredoveku, alebo v novovekých vizitačných protokoloch. Na základe svojho výskumu autorka prichádza k záveru, že najstarším zachovaným sakrálnym objektom v šintavskej farnosti je farský Kostol sv. Martina a Kostol Navštívenia Panny Márie vo Vinohradoch nad Váhom má pravdepodobne tiež stredoveký pôvod.

Výskum vlastných mien významnou mierou dopĺňa pohľad na vývin, diferenciaciu a súčasný stav jazyka, pričom je tiež nevyhnutným predpokladom na historicko-komparatívne výskumy, pri ktorých slúži historická propriálna a apelatívna lexika ako základný dokumentačný materiál. Problematike výskumu vlastných mien sa v štúdiu s názvom *Historiografia a výskum historickej slovenskej toponymie* venujú autori Juraj Hladký a Tomáš Truban. Cieľom štúdie je podľa autorov poukázať na dôležitosť sprostredkúvania prameňov na výskum historickej toponymie vo vzťahu k vývinu praslovanského základu slovenského jazyka, jeho slovnej zásoby, nárečovej diferenciacie a kontaktov s inými jazykmi, ako aj k poznaniu premien sídiel a krajiny, ktorá človeka v minulosti obklopovala. Ojkonymá patria k najstaršej písomne zachovanej vrstve slovnej zásoby a ich základnou charakteristikou je zviazanosť s územím, ktoré pomenúvajú. V komunikácii nie je dôležitý ani tak význam ojkonyma, ale jeho forma. Jaromír Krško sa vo svojej štúdiu *Názvy dní týždňa v slovenskej toponymii* zaoberá slovenskými ojkonymami, ktoré sú motivované názvami dní týždňa. Tie sú úzko spájané s obchodom a trhmi s týždňovou periodicitou. V štúdiu sa autor venuje aj vzniku a rozvoju trhov i trhových miest v našom geografickom priestore od slovanských čias.

Nasledujúci príspevok autora Andreja Závodného *Vybrané lexikálne relikty v slovenských vlastných menách* odhaľuje slovenskú apelatívnu lexiku a jej využitie, pričom sa primárne zaoberá vybranými lexikálnymi relikty v slovenskej antroponymii a toponymii.

Peter Žeňuch prispel do zborníka štúdiou s názvom *Kultúrno-historické a ideové vnímanie pôvodu slovenskej cirkvi v Uhorsku v M. Bradačovom Epitome o cirkevných dejinách z konca 18. storočia*. V štúdiu objasňuje význam edukačných kompendií, ktoré majú

zásadný význam a sú aktuálnym zdrojom poznania o vnímaní, charaktere a identite byzantsko-slovanskej tradície. K edukačným kompendiám radí aj historicko-edukačný spis Michala Bradača, ktorému venuje prevažnú časť svojej štúdie. Autor v závere štúdie konštatuje, že Bradáčov edukačný spis a množstvo obdobných písomností dokazuje, že miestny klérus bol vzdelaný, pretože vedel argumentačne a precízne formulovať nielen vlastné teologické pohľady, ale aj prezentovať názory na etnické a jazykové pomery v prostredí vlastnej cirkvi i v porovnaní s inými. Autor sa snaží zmeniť stereotypnú predstavu súčasnej historickej spisby venovanej problematike byzantskej cirkvi na Slovensku, z ktorej vyplýva, že byzantsko-slovanskú cirkev tvorili z veľkej časti málo vzdelaní alebo nevzdelaní kňazi.

Zostavovateľ Doc. Mgr. Miloš Marek, PhD., Katedra histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave i autori jednotlivých príspevkov týmto zborníkom vyjadrili profesorovi Vincentovi Sedlákovi pri príležitosti jeho nedožitého jubilea svoju hlbokú vďačnosť za dlhoročné pedagogické pôsobenie a významný vedecký prínos, ako aj za jeho srdečnosť, humor a ľudský prístup, ktorými všetkých štedro zahŕňal. Zborník obsahuje logicky a podľa tém zoradené príspevky, ktoré z viacerých stránok zhodnocujú dielo profesora Sedláka v jednotlivých odvetviach historickej vedy, pričom sa dotýkajú problematiky, ktorej sa venoval aj on sám vo svojej vedeckej činnosti. Prvá tematická časť zborníka, s osobnými spomienkami autorov a zhodnotením vedeckej, edičnej a pedagogickej činnosti pána profesora, prináša nielen komplexný pohľad najmä na jeho profesionálnu vedeckú činnosť, ale vykresľuje aj viaceré stránky jeho osobnosti. Osem farebných fotografií profesora Sedláka v závere zborníka umocňuje vyjadrené spomienky a dáva im hlbší rozmer. Druhá tematická časť - štúdie - prináša množstvo zaujímavých výskumných výsledkov, názorov, náhľadov či zosumarizovaných a doplnených informácií z oblastí, ktorým sa počas svojho profesionálneho života venoval aj pán profesor. Možno skonštatovať, že zborník je zhmotnením dôstojnej spomienky na túto významnú osobnosť slovenskej medievistiky.

Michal Franko

HRUBOŇ, Anton et al. *Fašizmus náš slovenský*. Bratislava : Premedia, 2021, 312 s. ISBN 9788081598111.

V poslednom období sa slovo fašizmus hojne začalo objavovať v širšom podvedomí ľudí, naplňalo obsah novín. Nedávny vývoj začal odborníkov podnecovať k hľadaniu odpovedí na otázku čo to vlastne fašizmus je, prípadne čo nie je. Neprekvapí, že historická obec hrá jednu z hlavných rolí vo výskume fašizmu. Jedným výsledkov výskumu je publikácia *Fašizmus náš slovenský* od Antona Hruboňa a ďalších spolupracovníkov.

Nerátajúc úvod text tvorí jedna veľká časť pomenovaná *Slovenský fašizmus* ktorej súčasťou sú i tri počtom strán menšie časti mapujúce fašizmus v kontexte menších žijúcich v 20. storočí na Slovensku. Záverom text dopĺňa kapitola venujúca sa dejinám antifašizmu na Slovensku. Text uzatvára *Záver* a nasledujú *Použité pramene a literatúra*.

Na úvod sa Hruboň pokúša o krátku charakteristiku fašizmu ako ideológie. Ponúka tiež zvolenú výskumnú metódu. S odkazom na súčasné trendy vo výskume fašizmu sa pokúša vsadiť slovenský fašizmus do celoeurópskeho kontextu a zároveň ho porovnať s dejinami iných fašistickým hnutí v Európe ako aj s históriou nacionalizmu vôbec.

Na začiatku prvej časti nás autor posúva až do 19. storočia v snahe položiť si otázku, odkiaľ vlastne ideové základy slovenského fašizmu pochádzajú. Domnieva sa pritom, že modernizácia, ktorá sa v druhej polovici 19. storočia definitívne udomácnila vo vtedajšom Rakúsko-Uhorsku vplývala i na stav slovenskej spoločnosti. Z modernizácie vychádzajúce idey socialistické či liberálne boli na Slovensku sledované s obavami ako možná hrozba. Hrozba motivovala i politický pohyb. Vznikali strany ponúkajúce sa ako alternatíva či už voči socializmu alebo liberalizmu. Voliča mal osloviť program kresťansko-konzervatívny v oblasti spoločenskej a sociálny v oblasti ekonomickej.

Ani vznik Československa uvedené problémy neriešil. Ako Hruboň upozorňuje, postuláty o československom národe vnímala časť slovenskej politickej elity rovnako ak nie dokonca kritickejšie ako maďarizáciu pred roku 1918. Kresťansko-konzervatívne kruhy

navyše prichádzajúcich predstaviteľov českej inteligencie vnímali ako nositeľov liberálnych či voľnomyšlienkárskejších ideí. Z východu sa zase šírili obavy zo socializmu posilňované či už dianím v Rusku alebo skúsenosťami s pokusmi o Maďarskú či Slovenskú republiku rád. Ako si s novým vývojom poradiť? Odpoveď sa pokúsil ponúknuť niekdajší vysokoškolský profesor Vojtech Tuka, ktorý krátko po vzniku Československa vstúpil do Slovenskej ľudovej strany (ďalej len SLS), hlavnej reprezentantky katolíkov na Slovensku. Autor pripomína Tukov vyhranený postoj voči všetkým modernistickým myšlienkam. V kombinácii so skutočnosťou, že Tuka bol jednou z mála odborne zdatných osôb v SLS, to znamenalo výrazný vplyv na stranícku politiku Ľudákov. Podľa Hruboňa už v prvej polovici 20. storočia možno nájsť minimálne u Vojtecha Tuku fascináciu fašizmom.

Najmä v minulosti sa politika SLS (od roku 1925 pod názvom Hlinkova slovenská ľudová strana - HSLS) zvykla označovať ako klérofašistická. Označenie po roku 1989 získalo nálepku ideologického pojmu a i historici dnes poukazujú na skutočnosť, že fašizmus a kresťanstvo nie sú kompatibilné. V súvislosti s uvedeným však autor upozorňuje, že v dejinách európskeho fašizmu máme dochované pokusy o „spojenie nespojiteľného“. Napokon i radikálne kruhy vnútri HSLS so zaujatím sledovali vývoj na Apeninskom polostrove. Zhromažďovali sa v Rodobrane, organizácii pôvodne založenej na ochranu verejných zhromaždení Ľudákov. Pod zdanlivo nevinným popisom činnosti sa skrývali i výtržníctva, násilnosti a tak úrady činnosť organizácie pozastavili. Jednou z najdôležitejších postáv Rodobrany bol už zmieňovaný Vojtech Tuka. Hruboň na niekoľkých príkladoch ukazuje postupnú fašizáciu Rodobrany s tvrdením, že v danom období rodobranecká ideológia tvorila zmes revolučného fašizmu a mystického katolicizmu. Napriek tomu, že organizácia sa v roku 1929 rozpadla, jej myšlienky vo verbálnej rovine prežili až do čias, kedy sa HSLS stala faktickou štátostranou. Napriek tomu sa hlavný prúd v strane od Rodobrany vždy odkláňal.

V medzivojnovom Československu existovalo hneď niekoľko organizácií či strán, ktoré rôznymi spôsobmi prišli do kontaktu s fašizmom. Jednou z nich bola Národná obec fašistická (NOF) vedená

niekdajším legionárom Radolom Gajdom. Táto z pragmatických dôvodov v tridsiatych rokoch urobila obrat v rétorike a pokúsila sa sľubmi o autonómie loviť i v slovenskom politickom rybníku. Dvojpercentný zisk na Slovensku vo voľbách roku 1935 hovoril len o nevelkom úspechu uvedených snáh. Hruboň tento výsledok pripisuje neschopnosti strany presvedčiť voliča o úprimnosti autonomistických myšlienok. Medzivojnový vývoj v Európe sledovali i predstavitelia Slovenskej národnej strany. Národnári sa z pohnútok podobných ako Ťudáci domnievali, že fašistické či aspoň autoritatívne režimy pomôžu európskym národom lepšie bojovať so „strašidlom komunizmu“. Podľa autora však nikdy v SNS neprišlo k priamemu osvojeniu si fašistickej ideológie.

Mohlo by sa zdať, že Tukova aféra ušetrila kruté rany radikálnemu krídlu HSĽS. Tuka skončil vo väzení, jeho neformálny zástupca Alexander Mach sa z politiky dočasne stiahol. Prišli však impulzy nové. Nástup Adolfa Hitlera v Nemecku, pád demokratických európskych štátov sledovali i Ťudáci predstavitelia. Ako prvý sa začal meniť ich jazyk a najviac vo vzťahu k židovskej populácii. Po vzniku autonómie a Slovenského štátu radikalizmus napredoval. Ako ukazuje Hruboň, týkalo sa to nielen článkov dennej tlače, ale i kampaní organizovaných Úradom propagandy či dokonca humoristickým časopisom Kocúr. Cieľom bolo predstaviť Židov ako etnikum nečisté, ako element, ktorý v slovenskej spoločnosti nemá čo hľadať.

Samotná HSĽS netvorila názorový monolit. V zásade môžeme identifikovať dve veľké skupiny. Na jednej konzervatívcoch vedených predsedom vlády a neskôr prezidentom Tisom. Už zmieňovaní Tuka a Mach boli hlavnými postavami radikálneho krídla. Podľa Hruboňa jednoznačným sporom bol pohľad na podobu samotného režimu. Konzervatívci videli cestu v zriadení autoritatívneho stavovského štátu, radikáli inšpirovaní nemeckým vzorom predkladali radikálne požiadavky sociálneho charakteru. Polemika sa neodohrávala len na stránkach dennej tlače ale i vydávaním publikácií, ktoré mali čitateľa presvedčiť o správnosti navrhnutého vývoja. Postoj voči liberalizmu tlače, ale i komunizmu či samotnej demokracii však obe skupiny spájali. Posun prezidenta Tisa v čase silnejúcej protizidovskej kampane naznačuje, že ani v antisemitizme sa skupiny od seba príliš

nelišili. Víťazom politického súboja sa napriek presadeniu niektorých požiadaviek radikálov stali konzervatívci. Radikálne krídlo ostalo početne oslabené a druhý dych mu vlialo až vypuknutie SNP.

Okrem Židov sa terčom kritiky stali i slovenskí Rómovia hoc v ich prípade si režim netrúfol na deportáciu do koncentračných táborov a rómska populácia končila „len“ v pracovných táboroch. Obzvlášť ľudácki radikáli na stránkach svojich periodík ponúkali ideologický pohľad či zdôvodnenie „rasovej nevhodnosti Rómov“. Zatiaľ čo Židia mali pre Slovákov predstavovať hrozbu „zhora“, Rómovia mali byť hrozbou „zdola“.

Ako Hruboň uviedol na predchádzajúcich stranách po vypuknutí povstania sa na scénu vrátili najväčší ľudácki radikáli, z veľkej časti i vďaka Nemcom, ktorí si uvedomili, že v danom čase ide o jednu z najiniciatívnejších skupín k spolupráci s Nemeckom. Práve z týchto kruhov sa v posledných mesiacoch existencie Slovenskej republiky ozývali posledné snahy o mobilizáciu obyvateľstva avšak s nevelkým úspechom.

Súčasťou inšpirácie sa zahraničnými vzormi boli i predstavy o rasovo čistom slovenskom človeku. Najviac na stránkach radikálneho časopisu *Náš boj* sa autori pohrávali so spôsobmi vytvorenia uvedeného nového slovenského človeka. Okrem zbavenia sa Židov či Rómov sa mal posilňovať tiež kult krásy a sily. Hruboň však dopĺňa, že samotný ľudácky režim nikdy nesiahol k nemeckému vzoru pokiaľ ide o vraždenie fyzicky či mentálne postihnutých osôb. Ďalšiu inšpiráciu hľadali domáci politickí predstavitelia v kultúrnej politike. Na antisemitskú kampaň bola použitá nemecká filmová produkcia. V architektúre nové poriadky symbolizovali modernizačné plány na prebudovanie Bratislavy, kde s projektami prišli i nemeckí či talianski architekti. Komplikovanejší stav bol v literatúre, kde sa síce niektorí spisovatelia prihlásili slovom k národnému socializmu, ich tvorba sa však venovala skôr témam ako prezident Tiso či vznik Slovenského štátu. Vo finále tak možno súhlasiť s autorom, že ľudákom sa nepodarilo v celej šírke realizovať vlastnú kultúrnu politiku.

Ako teda režim rokov 1938 až 1945 definovať. Hruboň ponúka nasledovnú charakteristiku:

Režim Hlinkovej slovenskej ľudovej strany z rokov 1938 – 1945 mal pôvodne nacionalisticko-autoritatívny ráz, ktorý sa pod vplyvom domácich a zahraničných faktorov transformoval na režim národnosocialistického (fašistického) typu a následne zmutoval do formy hybridného režimu bez jasnej politickej identity.

Prvá z menších častí sa nazýva *Od „ochrany nemeckej vecí“ ku kultu hákového kríža : Rola Karpatonemeckej strany pri fašizácii nemeckej menšiny na Slovensku* a okrem Antona Hruboňa do nej autorsky prispel tiež Michal Schvarc. Už názov naznačuje, že autori sa zamerali na politický vývoj nemeckej národnostnej menšiny na Slovensku. V tomto prípade prišlo k pokusu o porovnanie s osudmi politickej reprezentácie Nemcov v západnej časti republiky. Ako Sudetonemecká strana (SdP) tak i Karpatonemecká strana (KdP) prešla počas tridsiatych rokov zaujímavou cestou. Najprv sa stali dominantnou politickou silou nemeckej menšiny v Čechách a na Slovensku. S nástupom Adolfa Hitlera začali postupne meniť rétoriku až prešli k reálnemu prijatiu fašistickej ideológie. Súbežne s uvedeným sa SdP a KdP začali zblížovať najprv programovo neskôr i organizačne. Hoci kríza v pohraničí sa týkala predovšetkým SdP dotkla sa i nemeckej menšinovej politiky na Slovensku. Predseda strany Franz Karmasin sa v polovici septembra stiahol do Viedne. Vrátil sa silnejší a v kariére pokračoval ako vedúca postava *Deutsche Partei*. Nová strana sa stala kópiou NSDAP či už presadzovanou ideológiou alebo i podobou pridružených organizácií.

Snahám NOF o získanie menšinového voliča na Slovensku sa venuje časť *„Árijci, všetci pod jednu strechu“* Fašistické pokúšania maďarskej menšiny na Slovensku. Podľa dvojice autorov Anton Hruboň a Katarína Ristveyová fašisti pred voľbami roku 1935 otupili niekdajší protimenšinový postoj pričom na druhej strane posilnili antisemitizmus a antikomunizmus. Ako naznačuje volebná geografia, v okresoch obývaných maďarskou menšinou strana slávila zisky dokonca vyššie ako celoslovenský priemer, čo však neplatí o regiónoch so silným nemeckým zastúpením. Ani nádejné výsledky však stranu nedokázali dostať do pozície, kedy by sľuby vedela pretaviť na realitu. S koncom NOF sa uzatvára i existencia jej národnostnej sekcie nazývanej Árijský front.

Pre niekoho možno prekvapivou témou sa zaoberá Denisa Nešťáková v časti *Židovskí fašisti? Slovenskí Židia, židovský nacionalizmus a reflexia fašistickej ideológie v 30. rokoch 20. storočia*. Fašizmus bol v medzivojnovovej Európe vplyvnou ideológiou a podľa autorky mohol mať vplyv i na niektoré názory radikálnej skupiny revizionistických sionistov. Pod vplyvom myšlienok Vladimíra Jabotinského vznikali radikálne predstavy o budúcom židovskom štáte a v ňom žijúcom novom židovskom človeku. Jabotinského myšlienky ovplyvnili i skupiny slovenských Židov združených či už v politických organizáciách židovských revizionistov prípadne v mládežníckej organizácii Betar. Boli však tieto organizácie naozaj fašistické? Autorka tvrdí, že vonkajšie (rovnošata) či vnútorné (ideológia) znaky môžu naznačovať inšpiráciu fašizmom, sama však židovských revizionistov za fašistov nepovažuje. Dodáva však, že v historickej obci neexistuje na túto tému jednotná odpoveď. Labutou piesňou židovských revizionistov bol vývoj po Mníchovskej dohode. Prišlo k snahám o spoluprácu s novým režimom v snahe pripraviť a dostať čo najviac Židov do Palestíny. Perzekúcia Ľudáckeho režimu však všetky uvedené snahy rýchlo zahnila do sfér ilegality.

Súbežne s nástupom fašizmu na Slovensku existovala i opozícia, čo v kapitole *Antifašizmus na Slovensku v rokoch 1938 – 1945* približuje Marek Syrný. Ten vidí niekoľko zdrojov, z ktorých antifašistické myšlienky na Slovensku mohli prichádzať. Dôležitý bol postoj šedej masy, ktorá na začiatku možno nový režim akceptovala a až s obratom na vojnových frontoch začala postoje meniť, či sa priamo zapájať do odbojových aktivít. Viac dôvodov na odbojové však mali skupiny, voči ktorým bol Ľudácky režim viac či menej zameraný (Česi, Židia, evanjelici, predstavitelia iných politických strán). Z týchto skupín sa postupne kreovali skupiny odbojové či už komunistické alebo občianske. Vrcholom spoločného úsilia zjednoteného antifašistického odboja sa stalo Slovenské národné povstanie.

Textovú časť uzatvára opäť Anton Hruboň záverom, ktorý obsah celej monografie rekapituluje so zamyslením sa nad odkazom, ktorým sa do dejín zapísala HSLS ako kresťansko-konzervatívna strana. Strana, ktorej časť sa nechala fašistickými ideálmi uniesť až napokon fašizmus prijala za vlastnú ideológiu.

Monografia *Fašizmus náš slovenský* ponúka nový pohľad na politický režim rokov 1938 – 1945 na Slovensku, na fašizmus či na dejiny 20. storočia vôbec. Okrem odpovedí kniha môže dať niekoľko nie príjemných otázok o slovenských dejinách. História nie je však príbeh uzavretý a nazdávam sa, že Hruboňov počín pre slovenskú historiografiu je viac než prínosný. Menej pochopenia možno mať azda len pre poslednú kapitolu, ktorá sa úplne nehodí do rámca knihy zaoberajúcej sa prioritne fašizmom. Celkový dojem z publikácie však daná kapitola nekazí.

Adam Bielez

FRANKO, Michal. *Vznik a pôsobenie Slovenského vinohradníckeho družstva*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a Vedy, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 2020, 149 s. ISBN 978-80-568-0251-9.

Monografia *Vznik a pôsobenie Slovenského vinohradníckeho družstva* z pera Mgr. Michala Franka, PhD., je prvou vedeckou prácou, ktorá sa zaoberá dejinami Slovenského vinohradníckeho družstva v rozpätí rokov 1936 – 1950. Nadväzuje na početné autorove odborné publikácie, venované dejinám vinohradníctva a vinárstva predovšetkým v malokarpatskej oblasti.¹ Už tento autorov prehľad o situácii malokarpatského vinohradníctva od novoveku po 20. storočie treba zhodnotiť pri posudzovaní úrovne monografie.

Predmetom je obdobie vzniku a prvých rokov pôsobenia Slovenského vinohradníckeho družstva, teda prelom prvej a druhej polovice 20. storočia. Autor tieto udalosti zasadil do širšieho kontextu hospodárskeho vývoja v Československu pred druhou

¹ FRANKO, Michal. Kríza slovenského vinohradníctva v časoch prvej Československej republiky. In *Vinič a víno*, roč. 20, 2020, č. 4, s. 136 – 138. FRANKO, Michal. Činnosť Slovenského vinohradníckeho družstva v rokoch 1943-1945. In *Historika*, roč. 4, 2015, č. 1, s. 32 – 34. FRANKO, Michal. Slovenské vinohradnícke družstvo v Pezinku. In *Historika*, č. 1, 2013, s. 29 – 37. FRANKO, Michal. Cesta malokarpatského vinohradníctva : od prelomu letopočtov do vzniku Slovenského vinohradníckeho družstva. In *Historika*, Pezinok : OZ Museum Vinorum, 2020, s. 34-39. FRANKO, Michal. Kríza slovenského vinohradníctva v časoch prvej Československej republiky. In *Vinič a víno*, roč. 20, č. 4/2020, Bratislava : Z & J, 2020, s. 136-138.

svetovou vojnou.² Rovnako je monografia prínosnou sondou do úrovne a problematiky vinohradníctva a družstevníctva. Založenie Slovenského vinohradníckeho družstva s centrálou v Pezinku na jeho valnom zhromaždení 25. apríla 1936 bolo odpoveďou malokarpatských vinárov na hospodársku krízu 20. rokov 20. storočia, ktorá negatívne ovplyvňovala vinársku produkciu a znižovala dopyt po domácich vínach. Slovenské vinohradnícke družstvo naozaj dopomohlo k zvýšeniu vinárskej výroby, a tým aj k nárastu životnej úrovne malokarpatských vinohradníkov a vinárov. Monografia vo svojich ťažiskových kapitolách približuje príčiny vzniku družstva, ako aj samotný proces jeho založenia. Štvrtá kapitola venuje podrobnú pozornosť družstevným stanovám, dôležitým pri objasňovaní účelu družstva, jeho organizácii a správe, členskému zastúpeniu, činnosti jednotlivých orgánov družstva, právam a povinnostiam členov, či záležitostiam jeho obchodovania. V jednotlivých podkapitolách sa nachádzajú rozpracované paragrafy, týkajúce sa hlavne otázky účelu družstva, prijímania nových členov, zániku členstva, práv a povinností členov (išlo hlavne o hlasovacie právo), členských podielov a zápisného vo výške 10. Kč. Ďalej sa monografia podrobne venuje družstevným orgánom s dôrazom na jeho Valné zhromaždenie, hlasovanie a voľby, ktoré v rámci neho prebiehali. Autor sa sústredil aj na správu družstva, ktorú určovali jeho stanovy.

Dôležitou je aj kapitola, pojednávajúca o materiálnom zázemí Slovenského vinárskeho družstva. Prelomovým bol pritom rok 1938, kedy dostalo družstvo do prenájmu reštauráciu v Pezinskom zámku. Mohlo teda vyčapovať časť vykúpených vín priamo vo svojom sídle. Kvôli priaznivej situácii a prosperite si rok na to mohlo družstvo dovoliť odkúpiť celý zámok, čo bol mimoriadne významný medzník jeho existencie. V monografii sa tejto kúpe, jej okolnostiam a samotnej dražbe, venuje detailná pozornosť. Obraz o Slovenskom vinohradníckom družstve kompletizuje záverečná

² Konkrétnejšie sa autor zaoberal situáciou v malokarpatskom vinohradníctve a obchode s vínom vo vyššie uvedenej práci *Kríza slovenského vinohradníctva v časoch prvej Československej republiky*, pričom poukázal aj na ťažké postavenie samotných malokarpatských vinohradníkov, ktorí sa po rozpade monarchie ocitli doslova na hranici chudoby. FRANKO, *Kríza slovenského vinohradníctva*, s. 136.

kapitola, ktorá sa zaoberá jeho činnosťou, teda vykupovaním hrozna, vína a muštu od menších vinohradníkov, jeho výrobou, ošetrovaním, skvalitňovaním, uskladňovaním a predajom. Okrem toho družstvo pôsobilo aj na poli osvety a propagovalo moderné postupy pri pestovaní a spracúvaní hrozna. Za účelom rozšírenia jeho činnosti začali krátko po jeho založení v okolitých malokarpatských vinohradníckych vznikáť filiálne pivnice. Za zmienku stojí aj organizovanie vinohradnícko-ovocinárskej výstavy v roku 1937 v Pezinskom zámku, na ktorej aj Slovenské vinohradnícke družstvo predstavilo 10 vzoriek vína, neskôr ocenených komisiou.

Osobitnú pozornosť autor venoval činnosti Slovenského vinohradníckeho družstva počas 2. svetovej vojny, teda konkrétne prechodu frontu. Správa družstva sa snažila v čo najvyššej možnej miere ochrániť zásoby vína pred ustupujúcimi nemeckými vojakmi. Časť vín sa pritom podarilo evakuovať do pivníc v Čechách a na Morave a ponechané bolo len také množstvo vína, aké malo vystačiť nevyhnutnej potrebe obyvateľstva. Napokon však vojnové udalosti činnosť vinohradníckeho družstva, odhladiť od menších strát a škôd, zásadne neobmedzili. Pezinok bol oslobodený ruskou armádou 1. apríla 1945 a už 28. apríla uzavrelo vedenie družstva dohodu s ruským vojenským velením o predaji vína vojenským jednotkám. V takomto prípade družstvo zo situácie profitovalo.³

Monografia sa zameriava aj na pôsobenie vinohradníckeho družstva po druhej svetovej vojne. V tomto období nastal jeho dynamický rozvoj a stalo sa dokonca vzorom pre ostatné novovznikajúce družstvá. Samo sa ale muselo prispôbiť situácii povojnového družstevníctva. K jeho ochromeniu prispeli kroky, smerujúce k prechodu poľnohospodárstva na veľkovýrobné socialistické princípy. Do jeho činnosti zasiahlo založenie Družstva pre hospodárenie s poľnohospodárskymi výrobkami v roku 1948, od roku 1949 podliehajúceho ústrediu so sídlom v Prahe, ktoré malo na Slovensku výhradné právo na výkup

³ Obdobie prechodu frontu bolo pre Slovenské vinohradnícke družstvo skutočne zložitým obdobím, ktoré preverilo vedenie a správu družstva, a zároveň potvrdilo pozíciu družstva ako stabilizačného faktora v miestom i celoštátnom obchode s vínom. FRANKO, Činnosť Slovenského vinohradníckeho, s. 33-34.

poľnohospodárskych výrobkov. Slovenské vinohradnícke družstvo sa napriek štátnym zásahom usilovalo pokračovať v nákupe hrozna a vína a intenzívnu činnosť vyvíjalo až do roku 1950. Vplyvom snahy štátu o riadenie nákupu poľnohospodárskych výrobkov bolo napokon vinohradnícke družstvo 6. septembra 1951 vrátane svojho majetku včlenené do Slovenských vinárskych závodov. Definitívnym záverom družstevnej formy nákupu poľnohospodárskych výrobkov na Slovensku bolo znárodnenie dovtedajších skladištných družstiev ako národných podnikov na základe vyhlášky z roku 1952 s platnosťou od 1. 1. 1953.

Monografia *Vznik a pôsobenie Slovenského vinohradníckeho družstva* teda mapuje prechod od obdobia družstevníctva až po znárodňovanie na príklade Slovenského vinohradníckeho družstva. Zároveň podáva obraz o úrovni vinohradníctva a vinárstva v sledovanom období, najmä v malokarpatskej oblasti. Založená na štúdiu prameňov z viacerých archívov a početnej domácej aj zahraničnej odbornej literatúre je v neposlednom rade prínosom k poznaniu hospodárskych dejín Slovenska v 20. storočí.

Mária Letzová

FRANKO, Michal. *Malokarpatské vinohradnícke poriadky*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 2021, 213 s. ISBN: 978-80-568-0426-1.

Vinohradníctvo a vinárstvo v minulosti predstavuje mimoriadne širokú a zaujímavú tematiku na skúmanie, pričom v súvislosti s územím Slovenska zohrávala dôležitú úlohu malokarpatská vinohradnícka oblasť. Aj v rámci tak často skúmanej oblasti akou je vinohradníctvo sa však nájdu „biele miesta,“ a teda nespracované tematické okruhy. K takýmto témam nesporne patria vinohradnícke poriadky, ktorým sa v doterajšej historiografii nevenovala takmer žiadna, resp. iba okrajová pozornosť, súvisiaca najmä s výskumom viničného práva. O to viac treba oceniť dlhodobý vedecký záujem autora recenzovanej publikácie Michala Franka, mimo iného o oba tematické okruhy (vinohradnícke poriadky aj viničné právo),

ktorý po viacerých čiastkových výstupoch¹ a rokoch výskumu pristúpil k vydaniu ucelenej monografie. Čo sa týka viničného práva, zaujímavé sú najmä výsledky autorovho výskumu týkajúce sa komparácie jeho formulácie a používania na Morave a na území dnešného západného Slovenska. Dobové spoločné črty a odlišnosti vo viničnom práve boli totiž nepochybne dôležitým odrazovým mostíkom pre skúmanie vinohradníckych poriadkov a ich dodatkov. Autorovo komplexné zameranie na vinohradníctvo v jeho najrôznejších právnych a písomne kodifikovaných podobách je významným dielikom skladačky poznania tohto extrémne podstatného a výnosného hospodárskeho odvetvia v minulosti. Zároveň treba povedať, že tieto pravidlá skúma nielen tak, ako mali fungovať v teoretickej rovine, ale aj v rámci praxe.²

¹ Napr. v práci FRANKO, Michal. Viničné štatúty a náčrt vývoja viničného práva v Malokarpatskej oblasti. In *Studia historica Tyrnaviensia IX-X*. Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2010, s. 110-121. ISBN 978-83-7490-327-1. autor prvý krát zosumarizoval jeho dovtedajšie poznatky z danej problematiky, pričom sa zaoberal hlavne otázkami vzniku viničného práva. V štúdií FRANKO, Michal. Prenikanie viničného práva do Malokarpatskej oblasti a základné aspekty viničného práva vo viničných štatútoch uplatňovaných na Morave a západnom Slovensku. In *Studia historica Tyrnaviensia XI-XII*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2011, s. 304-340. ISBN 978-83-7490-411-7. porovnával malokarpatské a moravské vinohradnícke štatúty. V štúdií FRANKO, Michal. Viničné právo malokarpatskej vinohradníckej oblasti. In *Studia doctoralia Tyrnaviensia 2011*. Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2011, s. 75-98. ISBN 978-83-7490-443-8. predstavil zosumarizoval prvé výskumné výsledky zo sledovanej problematiky. V práci FRANKO, Michal. „Additamenta“ – dodatky pezinských a modranských vinohradníckych poriadkov. In *Studia Historica Tyrnaviensia XIX*. Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2017, s. 190-206. ISBN 978-83-8111-013-6. už zašiel v problematike ďalej a skúmal aj dodatky viničných štatútov. V monografii FRANKO, Michal. *Organizácia a správa viničných hôr malokarpatských miest Svätý Jur, Pezinok a Modra*. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, Veda, 2018, 185 s. ISBN 978-80-568-0138-3. zosumarizoval dovtedajšie zistenia a predstavil výsledky jeho niekoľkoročného výskumu vinohradníckeho práva a vinohradníckych poriadkov v kontexte organizácie a správy viničných hôr vybraných vinohradníckych lokalít. ² V štúdií FRANKO, Michal. Súdny proces s Matejom Paurom. In *Historika : Malokarpatský historický občasník*. 2014, roč. 3, č.1, s. 24 – 26, ISSN 1338 – 998 -X. sa venoval reálnemu prípadu z praxe a poukázal na uplatnenie vybraných zákonov a procesy, ktoré viedli až k odsúdeniu a potrestaniu vinníka. V práci FRANKO, Michal. Malokarpatské kamenice. In *Historika : Malokarpatský historický občasník*. 2013, roč. 2, č.2, s. 28 – 29, ISSN 1338 – 998 -X. sa venoval zaujímavým kamenným

Čo sa týka obsahu a štruktúry recenzovanej publikácie, okrem objasňujúcich kapitol, týkajúcich sa klasifikácie, genézy, vývoja, účelu a obsahu vinohradníckych poriadkov má monografia čiastočne aj charakter edície. Autor si totiž vytýčil za cieľ aj zozbieranie a publikovanie zachovaných poriadkov z malokarpatského regiónu (zväčša v pôvodnom znení, niektoré potom v starej alebo súčasnej slovenčine). Franko sa v monografii sústreďuje najmä na vinohradnícke poriadky domáceho pôvodu malokarpatskej vinohradníckej „pentapolitany,“ teda piatich slobodných kráľovských miest, ktoré figurovali ako významné centrá produkcie vína (Bratislavu, Svätý Jur, Pezinok, Modru a Trnavu). V neposlednom rade sa ale prirodzene zaoberá aj ich odpismi, ktoré od nich preberali menšie mestečká. Dôležité je tiež zmieniť rozdiely v dominujúcom hospodárení a obchodovaní s vínom v rézii samotných miest a v rukách mešťanov. S rastom vinohradníckej produkcie a výnosnosti, ale aj potrebou kontroly, riadenia a vo všeobecnosti organizácie, bol prirodzeným výsledkom vznik vinohradníckeho práva, vinohradníckych poriadkov, nariadení a štatútov. Typické bolo preberanie starších poriadkov z významnejších a rozvinutejších lokalít v podobe akýchsi vzorov, po ktorých mestá v neskoršom období (najmä 17. storočia) začali aj s vytváraním vlastných. V tejto súvislosti Franko čitateľov oboznamuje aj s významnými vinohradníckymi inštitúciami a pracovnými pozíciami v mestách malokarpatskej oblasti, ako aj s prameňmi obsahujúcimi najdôležitejšie údaje o skúmanej problematike.

Vznikom, vývojom a filiáciou samotných vinohradníckych poriadkov sa autor zaoberá v tretej kapitole monografie. Obsahová diferenciacia a obširnosť týchto poriadkov je zaujímavá z hľadiska času vzniku. Vinohradnícke poriadky zo staršieho obdobia sú totiž spravidla kratšie a riešia vinohradnícke záležitosti v menšej miere, zatiaľ čo mladšie sú podstatne obsiahlejšie a vinohradníckou správou a organizáciou sa zaoberajú prepracovanejšie.

fortifikáciám, ktorých relikty sa nachádzajú v Malých Karpatoch dodnes. Vybranými otázkami výčapu alkoholických nápojov, hlavne vína, sa zaoberal v práci FRANKO, Michal. Výčap vína v minulosti. In *Vinič a víno*, roč. 21, č. 1 (2021), s. 26-29 [print]. ISSN 1335-7514.

Štvrtú kapitolu Franko venoval najstaršiemu zachovanému poriadku z Vajnor, ktorý však nie je domáceho charakteru, týkajúci sa najmä odvádzania hôrneho (vinohradníckej dávky). Súčasťou kapitoly je aj odpis vajnorského poriadku v pôvodnom jazyku, ktorým bola stará nemčina. Autor však predpokladá, že zachovaný odpis vajnorského poriadku sa „javí iba ako zlomok pôvodného poriadku“ (s. 31). Tento predpoklad je podľa nášho názoru opodstatnený, keďže v ňom chýbajú základné ustanovenia týkajúce sa organizácie, správy či ochrany vinogradov. V skutočnosti obsahuje iba osem bodov týkajúcich sa výberu dávok, absentujúc úvod i záver. Franko zároveň v tomto kontexte upozorňuje na mimoriadne zaujímavú skutočnosť, že malokarpatské domáce poriadky sa nezvykli zaoberať hôrnym (dávkami), zatiaľ čo v dolnorakúskych poriadkoch sa im vždy venovala zvýšená pozornosť (s. 32).

Ďalšia kapitola je zameraná na najstaršie ustanovenia bratislavských mestských štatútov v kontexte vinohradníctva a výčapu vína. Aj v prípade Bratislavy sa vznik vinohradníckych poriadkov a štatútov spája s nevyhnutnou potrebou organizácie a usmernení, súvisiacou s narastajúcim objemom vína ako obchodného artiklu a rozvojom vinohradníctva ako takého. K týmto zmenám tu dochádzalo už koncom stredoveku. Hoci sa nijaký stredoveký ucelený vinohradnícky poriadok z Bratislavy nezachoval, autor venuje pozornosť výčapníckemu štatútu z konca 15. storočia, ktorý sa zachoval v rámci mestských štatútov. Časť zmienok o vinohradníctve sa dokonca týkala prác a správania vo vinogradoch. Osobitne treba spomenúť ustanovenia zaoberajúce sa škodami na vinogradoch a s nimi súvisiacimi trestami. Vyzdvihnúť treba autorove čítanie a študovanie jednotlivých prameňov „medzi riadkami,“ analýzu a logické závery plynúce z dlhoročného zaoberania sa touto tematikou, a teda nevyhnutným poznaním dobového kontextu v súvislosti so zachovanými dokumentami. V závere kapitoly čitateľ opäť nájde pôvodné znenie vybraných ustanovení (v starej nemčine) z týchto bratislavských mestských štatútov z obdobia 15. a 16. storočia. Následne sa text sústreďuje na viaceré pramene : v prvom rade na už spomínaný výčapnícky štatút z roku 1497, ďalej prvý zachovaný ucelený samostatný bratislavský vinohradnícky

poriadok z roku 1570, bratislavský vinohradnícky poriadok z roku 1683, poriadok pre vinohradníckych robotníkov z roku 1534 a výčapnícky štatút slobodného kráľovského mesta Bratislavy z roku 1879, pričom rovnako ponúka aj ich odpisy. Pri jednotlivých dokumentoch vždy upozorňuje na ich obsah a najdôležitejšie alebo netypické ustanovenia. Pri spomínaných výčapníckych štatútoch bola umožnená a zároveň aj žiadúca ich vzájomná komparácia.

Šiesta kapitola sa venuje najstarším známym modranským vinohradníckym poriadkom, resp. odpisom, výčapnému poriadku zo 17. storočia a inštrukciám modranskému vinohradníckemu úradu zo začiatku 19. storočia. Zaujímavosťou a tak trochu aj šťastím je, pokiaľ sa o existencii prameňa (v tomto prípade vinohradníckeho poriadku) vie aspoň zo zmienky v nejakom inom dokumente, hoci fyzický exemplár sa nezachoval, alebo zatiaľ nebol objavený. K takýmto prípadom došlo aj v prípade vinohradníckych poriadkov malokarpatského regiónu. Prirodzeným javom bolo kopírovanie štatútov a poriadkov podľa vzoru iného mesta, a to najmä v tom prípade, pokiaľ daná lokalita nedisponovala právom tvoriť si vlastné vinohradnícke poriadky. V budúcnosti, pokiaľ právo získali si mohli vytvoriť nový poriadok, prípade formou dodatkov doplniť už existujúci poriadok a takýmto spôsobom ho „aktualizovať“ podľa potrieb doby. Filiácia poriadkov zároveň naznačovala nadradenosť postavenia jednej lokality nad druhou (v tomto prípade Bratislavy nad Modrou, či Pezinkom a podobne). Súčasťou každého publikovaného poriadku je aj jeho odpis. Ako jazyk prameňov sa už objavuje aj slovenčina, čo môže byť lákavé z pohľadu štúdia aj pre laického čitateľa.

V siedmej kapitole sa autor geograficky zaoberá mestom Pezinok, pričom podrobnejšie rozoberá napr. odpis pezinského vinohradníckeho poriadku pre Boleráz z konca 16. storočia či ustanovenia o pereckých majstroch v pezinskom organizačnom štatúte z roku 1873 a ďalšie pramene z 19.–20. storočia. V tomto prípade je pekne viditeľná reťaz preberania poriadku, keď Pezinok najprv prebral svoj vinohradnícky poriadok od susednej Modry a potom ho poskytol vo forme odpisu poddanskej dedine Pezinského panstva Cajle, či mestečku Boleráz. Prostredníctvom zmienovaných prameňov

zároveň autor dokumentuje prelomové zmeny v opatreniach a postavení vinohradníckeho úradu. Z ustanovení zaujmú napr. vlastníci, ktoré boli potrebné pre výkon funkcie vinohradníckych majstrov, ich práva, povinnosti, či tzv. „cestný poriadok.“

Ďalšia kapitola sa týka svätajurského vinohradníckeho poriadku z roku 1650 a jeho ustanovení, a tiež poriadku z roku 1872. Autor opäť prehľadne zhrňa obsah poriadkov, ich špecifiká a formálne náležitosti. Uplatňuje tiež komparačnú metódu historickej práce.

V posledných dvoch kapitolách sa čitateľ dozvie o štatútoch cechu trnavských vinohradníkov z roku 1673 a o torzovitej časti poriadku zo Šenkvic z 18. storočia. Napriek úpadku trnavského vinohradníctva, ku ktorému došlo v priebehu 17. storočia sa zachovali tieto štatúty, ktoré dokladajú pretrvávajúce fungovanie vinohradníctva (hoci aj v menšej miere ako v minulosti), keďže ho bolo potrebné upraviť.

Monografia Michala Franka s názvom „*Malokarpatské vinohradnícke poriadky*“ je dôležitým dielikom historického výskumu slovenského vinohradníctva. Možno konštatovať, že autor patrí k popredným bádateľom v tejto oblasti na Slovensku a svojím výskumom sa pokúša postupne zaplňať „biele miesta“ slovenskej historiografie, ktoré sme spomínali už v úvode recenzie. Publikáciu hodnotíme vysoko pozitívne, oceňujeme spôsob jej zostavenia a rozdelenie na informačnú a edičnú časť pri každom zo skúmaných poriadkov. Takto koncipované monografie sú totiž vysoko prínosné pre ďalších bádateľov, ktorí môžu výskum v ideálnom prípade posúvať ďalej. Súčasťou monografie je aj obrazová príloha ako súčasť textu, slovník dôležitých pojmov a samozrejme zoznam použitých prameňov a literatúry. Z publikovanej monografie je badateľný dlhoročný výskum a záujem autora a týmto mu prajeme veľa úspechov v jeho pokračovaní.

Alena Macková

HENISCH, Bridget Ann. *Kuchár v stredoveku*. Budmerice: Vydavateľstvo RAK, edícia Minora, 2021, 303 s. ISBN 978-80-85501-82-7.

Dielo „*Kuchár v stredoveku*“ z viacerých uhlov pohľadu opisuje a interpretuje spôsob života kuchárov a kuchárook v

období stredoveku. Zameriava sa pritom nielen na prípravu jedál pre kráľovské či šľachtické rody, ale aj v domácnostiach bežného poddaného ľudu. Súčasťou monografie sú napr. aj opisy stredovekých kuchýň a toho, čo v nich nikdy nesmeli chýbať, opis dobového stolovania, prípravy rôznych jedál, ako aj stredoveké recepty.

Autorka Bridget Ann Henischová (*1932 – †2020) bola anglická historička so zameraním na stredovekú literatúru, jedlo a kuchyňu. Slovenský preklad jej publikácie „Kuchár v stredoveku“ vyšiel v roku 2021 vo vydavateľstve RAK v Budmericiach, pričom boli k dielu pridané aj hodnotné kapitoly slovenských historičiek, ktoré rozoberajú danú problematiku v rámci uhorského kontextu, čo považujeme za mimoriadne vhodné a prínosné. Tejto úlohy sa zhostili dve významné slovenské historičky Tünde Lengyelová a Diana Duchoňová.

Monografia je rozdelená do deviatich pomerne obsiahlych kapitol. Prvá sa podrobnejšie venuje rôznemu vnímaniu kuchárov a ich činnosti v stredoveku. Kuchári boli v minulosti a do istej miery aj v súčasnosti buď velebení za svoje umenie, alebo zatracovaní. V stredoveku však bolo jedlo a najmä bohaté hostiny chápané aj v negatívnom zmysle, v súvislosti s jedným zo siedmich smrteľných hriechov – obžerstvom. Hostiny plné vyberaných jedál, ktoré boli majstrovskými kúskami kuchárov však mali nesporne dôležitú funkciu na mnohých úrovniach. Pri hostinách sa oslavovalo, uzatvárali sa spojenectvá a vznikali priateľstvá či rodinné zväzky. Kuchári boli v minulosti vnímaní rôzne, ale zväčša boli považovaní za sluhov – nízku vrstvu spoločnosti, pričom o konkrétnych kuchároch sa dozvedáme zriedka (v prípade kuchárov kráľov, vysokej šľachty či z hospodárskych a účtovných záznamov). Zaujímavým faktom je, že kuchári a pomocná sila v kuchyni boli často vykresľovaní ako špinaví, zarastení a otrhaní ľudia, ktorí nemusia oplývať žiadnymi významnými schopnosťami, pretože jedlo dokáže uvariť či upiecť každý, kto sa trochu posnaží. Na druhej strane autorka upozorňuje aj na opačné vnímanie, keď samotní kuchári spisovali svoje recepty či opisovali svoju činnosť, pričom nadovšetko dbali na čistotu kuchárskeho náčinia

a kvalitu podávaného jedla. Tu treba vyzdvihnúť autorkin rozhľad v historických dokumentoch v rozmedzí 8. – 19. storočia, z ktorých často cituje a dokumentuje nimi svoje tvrdenia. Monografia tak nezahŕňa iba primárne sledované obdobie stredoveku. Jedlo prirodzene tvorilo najbežnejšiu súčasť života chudobných i bohatých a bolo aj je nevyhnutnou potrebou každého človeka. Do istej miery sa jedlo chápalo ako niečo hriešne, na druhej strane platil Hippokratov výrok „*Nech jedlo je vaším liekom*“ (s. 40). Zatiaľ čo v bežných domácnostiach plnili funkciu kuchára či gazdinej ženy, vo významnejších domoch tvorili personál kuchyne výlučne muži. Ani vo všeobecnosti nízke hierarchické postavenie kuchárov nemuselo byť pravidlom. Henschová napr. spomína prípad najslávnejšieho francúzskeho kuchára 14. storočia Tailleventa, ktorý za svoje kuchárske umenie na kráľovskom dvore získal povýšenie do rytierskeho stavu s erbom na ktorom sa vynímali tri hrnce (s. 43).

Druhá kapitola je venovaná kuchárom v podmienkach bežného poddaného ľudu, problémom, s ktorými sa museli vysporiadať, surovinám, z ktorých varili ako aj diferenciacii podávaných jedál pre deti a ostatných členov rodiny. Prirodzene, domáce gazdine sa museli vysporiadať s mnohými ťažkosťami, či už to bolo v čase mieru, alebo ešte viac v dobe vojen, chorôb a nedostatku. Dochovať si vlastné zvieratá, či dopestovať vlastne obilniny, zeleninu a ovocie nebolo rozhodne samozrejmosťou a pokiaľ mala rodina takéto možnosti, považovala sa za lepšie situovanú a uspokojovanie základných životných potrieb bolo jednoduchšie. Pre ženy v domácnosti bolo samozrejme náročné zosúladiť povinnosti gazdinej (prácou na poli, varením, vedením a upratovaním domácnosti) so starostlivosťou o deti, o čom svedčia mnohé záznamy a vyobrazenia. Ďalej autorka prehľadne sumarizuje najbežnejšie suroviny na varenie a spôsoby ich získavania, ale aj metódy varenia a kuchynské vybavenie. Zároveň sa zaoberá aj odlišnosťami jedálničku malých detí (resp. batoliat) a detí od prvého či druhého roku života, keď sa už zvyčajne stravovali ako dospelí. Henschová ďalej postupne rozobrala jednotlivé základné suroviny v domácnostiach – ovocie a zeleninu, zrna a chlieb, mlieko, maslo a syry, vajcia, rôzne druhy mäsa (pre

chudobných bola najdostupnejšia hydina a bravčové mäso), ako aj ryby ako dôležité pôstne jedlo. Venovala sa tiež potrebe umývania a očistenia riadu a kuchárskych pomôcok.

Tretia kapitola sa sústreďuje na ponuku jedál a surovín na trhoch, jarmokoch, v krčmách a hostincoch. Taktiež sa spomínajú konkrétne špeciality ponúkané v takýchto objektoch a autorka porovnáva „pouličnú“ stravu s domácou. Okrem toho na konkrétnych príkladoch venuje pozornosť aj príležitostiam, ktoré sa nezaobišli bez hostín a prípravy honosných jedál, akými boli svadby, kary a iné spoločenské udalosti. Autorka pritom neopomenula ani podomový predaj tovaru či dôležitosť chleba ako základnej potravy chudobných aj bohatých (hoci len minimum bežných domácností mala vlastnú pec na chlieb a tým pádom si často nosili vlastné zamiesené cesto na upečenie k pekárom). K najčastejšie predávaným jedlám na uliciach patrilo bezpochyby ovocie a v prímorských oblastiach rôzne mäkkýše a slávky, ktoré si mohla dovoliť aj chudoba. Na uliciach sa však dali zohnať aj slávnostné pochutiny v podobe sladkých i slaných koláčov, mimoriadne obľúbených oblátok a pod. Podobne ako dnes, aj v minulosti sa kládol dôraz na kvalitu potravín, hlavne mäsa, keďže mäsiari boli často obviňovaní z klamstiev o druhu mäsa, prípadne jeho stave a čerstvosti. V prípade rôznych osláv a hostín sa často uplatnili externí dodávatelia širokého sortimentu potravín a hotových jedál, ako aj kuchynského riadu.

V štvrtej kapitole monografie sa čitateľ dozvie o vedení kuchýň v domácnostiach, nevyhnutnom vytváraní zásob, dôležitých podmienkach, ktoré museli byť splnené, aby sa vôbec mohlo začať s varením, či potrebných nástrojoch. Jedlo a predovšetkým večere boli časom trávenia spoločných chvíľ v rodinnom kruhu a boli tak dôležitou súčasťou života rodín. Pri organizovaní hostín a osláv bola nevyhnutnosťou dobrá organizácia a deľba práce, pričom najmä vo váženejších rodinách mali významné postavenie panie domu. Tie organizovali prácu, najímali služobníctvo, rozhodovali o menu, prípadne spisovali zásoby a rozhodovali o ich mňaní. Neraz bolo nevyhnutné šetriť a uskutočnenú hostinu vyvážiť úsporným stravovaním v ďalších dňoch. Prirodzene, plytvanie potravinami a bezbrehé mňanie často viedlo k prázdny m sýpkam a komorám,

čomu sa každá dobrá gazdiná snažila vyhnúť. Nevyhnutnosťou každej domácnosti a kuchyne bola dostatočná zásoba dreva a prívod vody. Čo sa týka kuchynského vybavenia, väčšina domácností si musela vystačiť so základným náradím a v prípade potreby si ďalšie vypožičiavali.

Ďalšia časť publikácie sa zameriava na podrobnosti príprav hostín, spôsoby hospodárenia a prípadné nepríjemnosti, ku ktorým mohlo dôjsť. Hostiny ako také boli vždy ukážkou bohatstva, moci a prestíže. Všetko vrátane pripraveného jedla muselo byť dokonalé. Aby to tak však bolo, kuchár musel dbať na nespočetné množstvo vecí i detailov. Okrem iného musel brať do úvahy dostupnosť ingrediencií vzhľadom na sezónu, cirkevné nariadenia či pôstne dni. Pokiaľ sa hostina konala v pôstny deň, nesmelo sa podávať mäso. Napriek tomu muselo byť jedlo chutné, nápadité a uspokojiť pána domu a jeho hostí vo všetkých ohľadoch. Kuchár sa zároveň musel vedieť prispôbiť náhlym zmenám, vedieť improvizovať a rýchlo sa zorientovať aj v cudzej, a teda neznámej kuchyni. Jedlo podávané na kráľovských či šľachtických dvoroch počas hostín muselo upútať nielen znamenitou chuťou, ale aj výzorom. To už bolo na kreativite každého kuchára, čo použil, aby upútal pozornosť konzumentov, príjemne prekvapil a ozvláštnil každý chod. Autorka v tomto prípade spomína konkrétne zaujímavosti a vychádzala zo spisov, ktoré spísali o svojom umení samotní významní kuchári.

Šiesta kapitola dostala názov „Kuchári v umení“ a Henischová sa v nej okrem iného zamerala aj na najrôznejšie dobové vyobrazenia jedál, kuchýň, kuchynských pomôcok a vybavenia, ale aj samotných kuchárov, či pomocného personálu. Autorka v tejto časti v podstate ponúka prehľad rôznych rukopisov, manuskriptov, dokumentov či hmotných predmetov, na ktorých sa možno najčastejšie stretnúť s výjavmi z kuchyne alebo kuchármi samotnými (najmä. breviáre, kalendáre, hodinky, žaltáre a pod). Zachovalo sa však pomerne málo vyobrazení kuchárov a ich kuchýň, ale podstatne viac detailov kuchynského vybavenia a kuchynských prác. Pomerne častým motívom boli kuchynské prípravy, prípadne vyobrazenia kuchynských pomocníkov (často detí), ako obracajú ražne alebo miešajú niečo v kotlíku. Záver tejto kapitoly a zároveň obsahu, ktorej

autorkou je Bridget Ann Henischová zahŕňa výber stredovekých receptov a rôznych rád pri príprave jedál.

Predposlednú kapitolu, ktorá dopĺňa zvolenú problematiku napísala Tünde Lengyelová, pričom venuje pozornosť stolovaniu a jedlám v stredovekom a ranonovovekom Uhorsku. Uhorské jedlá a spôsoby stravovania sa zrejme niekedy aj výrazne líšili od pomerov v iných krajinách Európy. Podľa dobových správ totiž uhorské jedlo nebolo hlavne cudzincom príliš pochuti, keďže šlo o ťažké a príliš korenené jedlá. Kritizovala sa aj nedostatočná hygiena v kuchyniach a pri stoloch, zápach a pod. Typické pre Uhorsko mala byť aj nadmerná konzumácia vína. Lengyelová čitateľa informuje aj o vzhľade uhorských kuchýň a dobovom inventári, či typických jedlách, na ktorých si pochutnávali Uhri (najmä šľachta).

Napokon o uhorských pomeroch čo sa týka stravovania, stolovania a etikety na kráľovskom dvore a v šľachtických domácnostiach poskytuje zaujímavé poznatky aj Diana Duchoňová. Poukázala napr. na úplne iný rozmer, ktorý mali kuchári na kráľovskom dvore, a to, že boli zodpovední za bezpečnosť jedla, ktoré sa kráľovi servírovalo. Jedy boli totiž často využívaným prostriedkom na odstránenie nepohodlného panovníka a Duchoňová spomína aj kuchárov známych po mene, ktorým sa podarilo zmať pokusy o kráľovraždu. Okrem iného sa sústredila aj na financovanie kráľovskej kuchyne, pričom v niektorých obdobiach sa ani dvor nevyhol nakupovaniu na dlh a znižovaniu plátov. Veľmi pozitívne treba ohodnotiť aj autorkinu prácu s množstvom archívnych prameňov, napr. v kontexte zisťovania personálnej štruktúry dvorskej kuchyne u vybraných uhorských panovníkov a s tým súvisiacimi zaujímavosťami. Opis stolovania na uhorskom kráľovskom dvore v stredoveku a začiatkom novoveku často nebol lichotivý. Napr. pre uhorské kráľovné z iných krajín bolo veľmi náročné si zvyknúť na uhorskú dvorskú etiketu, spôsoby stravovania a typy podávaných jedál. Aj samotné kráľovné prinášali na uhorský dvor rôzne novoty, ktoré sa však nie vždy ujali. Za veľmi zaujímavé považujeme aj poznatky o čase jedenia, podávaných chodoch a ich množstve či zasadacom poriadku.

Dejiny každodennosti predstavujú vždy mimoriadne náročnú tému na skúmanie, keďže archívne pramene nie vždy dovoľujú vytvoriť

si dostatočnú predstavu o dobových reáliách v tomto kontexte. Na druhej strane je každodenný život v minulosti nesmierne zaujímavý a prítiažlivý nielen pre historikov, ale aj v očiach laickej verejnosti. Každý, kto sa zaujíma o minulosť totiž túži vedieť v prvom rade to, aký bol život ľudí v danom konkrétnom období a v čom sa odlišoval od toho súčasného. V predkladanej monografii sa čitateľ dozvie obrovské množstvo poznatkov súvisiacich s prípravou a podávaním jedál, ľudoch, ktorí ich pripravovali, kuchynskom inventári, stolovaní a mnohých ďalších aspektoch každodenného života v kuchyni. Treba vyzdvihnúť spracovanie publikácie, množstvo použitých prameňov a ich využitie, ako aj obrazovú dokumentáciu, ktorá dotvára celkový dojem z čítania a v prípade voľby témy z okruhu každodennosti je podľa nášho názoru nevyhnutnosťou. Celoeurópsky obraz o problematike vhodne dopĺňajú kapitoly od slovenských historičiek, ktoré poskytujú náhľad do (najmä kráľovských a šľachtických) kuchýň v Uhorsku, čím sa núka vzájomná komparácia. Publikáciu hodnotíme vysoko pozitívne a veríme, že trend posledných rokov v podobe čoraz častejšieho skúmania dejín každodennosti bude pokračovať ako v zahraničí, tak aj na Slovensku.

Alena Macková

ANOTÁCIE / ANNOTATIONS

Úvod prvého čísla časopisu Slovenská archivistika patrí spomienke na profesora Richarda Marsinu, veľikána slovenskej historiografie, ktorého životná púť sa skončila 25. marca 2021. Profesor Marsina nielen obhajoval potrebu slovenského archívneho periodika pri jeho zakladaní, ale bol tiež niekoľko desaťročí členom redakčnej rady Slovenskej archivistiky.

V rubrike *Štúdie a články* je uverejnených päť príspevkov z oblasti archívniectva, pomocných vied historických, ochrany archívnych dokumentov a archívnej pedagogiky. Balázs Csiba z Katedry archívniectva a PVH Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (ďalej FF UK) predstavil súčasný stav maďarskej diplomatiky. Načrtnol možnosti štúdia tejto pomocnej vedy historickej na univerzitách v Maďarsku, pozornosť venoval tomu, aké pravidlá sa používajú pri edovaní stredovekých prameňov a v jadre textu priblížil najdôležitejšie vydávané pramenné edície, konkrétne Arpádovský, Anjuovský a Žigmundovský registár. Okrem toho práce, ktoré publikujú archívy šľachtických rodov a cirkevných ustanovizní, dokumenty stolíc alebo určitých funkcionárov, pramene hospodárskeho a iného charakteru a pod. zaradil do kategórie tematické edície. Táto prehľadová štúdia dokladá vysokú úroveň maďarskej edičnej činnosti a zároveň poukazuje na fakt, že začatá cesta je ešte pomerne dlhá.

Frederik Federmayer z Katedry archívniectva a PVH FF UK sa venoval heraldickým znameniam na pečatiach kožušníkov. Výskumom heraldiky a sfragistiky sa zaoberá dlhodobo a tento raz sa sústredil na oblasť meštianskej heraldiky, ktorá je v porovnaní napr. s heraldikou šľachtickou menej prebádaná a v poslednom období sa ukazuje jej potenciál. Zameral sa na heraldické znamenia remeselníkov, konkrétne kožušníkov a používanie osobných znamení kožušníckymi majstrami. Na základe archívneho výskumu sa mu podarilo identifikovať sedem typov kožušníckych osobných znakov.

Rozbor archívneho fondu Východoslovenská pobočka Slovenskej historickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied v Košiciach (1915) 1958 – 1990 (1991) spracovala Miriama Fialkovičová zo

Štátneho archívu v Košiciach. Po krátkom náčrte dejín obnovenej Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV v Bratislave zamerala pozornosť na jej východoslovenskú pobočku v Košiciach, ktorá bola zriadená v roku 1958. Opísala jej činnosť a v druhej časti štúdie priblížila dejiny archívneho fondu, ktorý vznikol z činnosti pobočky a v súčasnosti je uložený v košickom štátnom archíve. Dozvedáme sa o štruktúre archívneho fondu, o postupe pri jeho spracovaní, ako aj o možnostiach jeho využitia pre bádateľskú verejnosť.

Z oblasti ochrany archívnych dokumentov je príspevok Laury Pacherovej zo Slovenského národného archívu, ktorá sa pri svojej práci okrem iného venuje aj reštaurovaniu pauzovacích papierov z osobného fondu významného slovenského architekta Dušana Jurkoviča. Súčasťou fondu je zbierka projektovej dokumentácie, vyhotovená na pauzovacích papieroch, ktoré sú veľmi krehkým materiálom, rýchlo podliehajúcim poškodeniu. Autorka opísala postup reštaurovania tohto druhu dokumentov. Predchádzalo mu vytvorenie spracovateľskej databázy a výskum klucelovej laminačnej fólie, ktorou sa podliepa pauzovací papier. Fólia ho spevní a zároveň nenaruša jeho pôvodné vlastnosti.

Archívno-pedagogické služby Maďarského národného archívu podporujúce vzdelávanie predstavila Laura Csonka z Maďarského národného archívu v Budapešti. U maďarských kolegov sa náležitá pozornosť venuje archívnej pedagogike ako prostriedku pre spoznávanie dejín a oboznámenia sa študentov s prameňmi uloženými v archívoch. Táto oblasť vzdelávania je u nás bohužiaľ viac ako zanedbaná. Po vypuknutí pandémie koronavírusu bolo nutné aj v tejto sfére prijať rýchle rozhodnutia, reagovať na vývoj situácie a prejsť z prezenčného na digitálne vzdelávanie. Boli zverejnené digitálne zbierky a s nimi spojené aplikácie, hry a úlohy, ktoré mali uľahčiť prácu pedagógov. Autorka priblížila konkrétne príklady vzdelávacích aktivít, ktoré boli vypracované archívom a ich využitie. Príspevok inšpiruje k zamysleniu sa, ako využiť archívne dokumenty na propagáciu histórie mladým generáciám moderným a inovátívnym spôsobom.

Do rubriky *Diskusia* pripravila príspevok Kristína Majerová z Archívu Slovenskej akadémie vied (ďalej SAV). Predstavila postup

pri tvorbe inventárov, ako základného typu archívnych pomôcok, k archívnym fondom uloženým v Archíve SAV a kroky vedúce k ich prepájaniu na nadfondovej úrovni s cieľom prepojiť súvisiace informácie z rôznych fondov a poukázať na ich vzájomnú spojitosť. Jednotná typológia fondov Archívu SAV umožňuje štandardizáciu obsahovej i formálnej stránky inventárov. Príspevok je zameraný na metodiku tvorby archívnych pomôcok a nové zásady, ktoré boli zosumarizované v manuáli zakotvujúcim odborné postupy pri zostavovaní inventárov, pričom sa pri tvorbe tejto metodiky uplatnili aj zásady Všeobecného medzinárodného štandardu pre archívny opis ISAD(G).

Rubrika *Predpisy* prináša stručnú informáciu o obsahu metodického pokynu *Zásady odbornej archívnej praxe*, ktorý priblížil Norbert Praženka z odboru archívov a registratúr MV SR.

Prvá časť rubriky *Literatúra – Recenzie a referáty* obsahuje 12 recenzií a anotácií na publikácie z oblasti archívnictva, pomocných vied historických, dejín správy, edícií archívnych dokumentov a pod. Ide o nasledujúce tituly: NEUMANN, Tibor (ed.). *Registrum proventuum regni Hungariae. A Magyar királyság kincstartójának számadáskönyve (1494 – 1495).* (Magyar Történelmi Emlékek, Okmánytárak) Budapest, 2019 (Balázs Csiba); KRUPÍK, Adam. *Stredoveké výsady mesta Trnava. Sonda do života stredovekého mesta.* Trnava, 2018 (Marián Babirát); GAJDOŠOVÁ, Martina a kol. *Advokátske komory na Slovensku v rokoch 1875 – 1948.* Bratislava, 2018 (Alžbeta Gabríková); GESCHWANDTNER, Branislav – GUBÁŠOVÁ BAHERNÍKOVÁ, Jana. „Kráľovstvo jedného jazyka a mravu je biedne a slabé.“ Prínos príslušníkov neslovenských etník a národností pre rozvoj Slovenska. Zborník z medzinárodnej konferencie Bratislava 14. – 15. november 2018. Bratislava, 2020 (Tünde Lengyelová); MALEČKOVÁ, Katarína (zost.). *Familia Pálffy. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie.* Bojnice, 2020 (Daniel Kuzmík); *Staviteľ múzeí Michal Milan Harminc.* Bratislava, 2020 (Zuzana Nemcová); ŠUTAJ, Štefan (ed.). *Zmeny hraníc a pohyb obyvateľstva v Európe po druhej svetovej vojne.* Košice, 2020 (Lukáš Repjak); MRIŽOVÁ, Mária – KARÁCSONYOVÁ, Elena. *Moderná správa registratúry. Príručka správcu registratúry.* Nováky, 2019 (Marta Bednárová); *Archívny almanach 3.* Bytča, 2020

(Ivana Červenková); KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid (ed.). *Historické štúdie* 54. Bratislava, 2020 (Ivana Červenková); *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, 2020 (Jozef Meliš); *Paginae historiae. Sborník Národného archívu*, 2020 (Alena Gazdíková).

Druhá časť – *Bibliografický prehľad zahraničných archívnych periodík* – nadväzuje na predchádzajúce čísla a prináša informácie o obsahu ďalších čísel či ročníkov zahraničných periodík vydávaných spoločnosťami archivárov. Medzi anotovanými titulmi nájdeme americký *The American Archivist* (2018, č. 1, Milan Belej), nemecký *Archivar. Zeitschrift für Archivwesen* (2020, č. 1-2, Peter Konečný), britský *Archives and Records: The Journal of the Archives and Records Association* (2020, č. 3, Jana Kafúnová), taliansky *Archivi* (2018, č. 1, Marek Púčík), český *Archivní časopis* (2020, č. 1-2, Michal Bartal), francúzsky *La Gazette des Archives* (2018, č. 1-2, Katarína Kučerová Bodnárová), maďarské *Levéltári szemle* (2020, č. 1-2, Klaudia Bugyinszká), ruský *Otečestvennyje archivy* (2020, č. 1-3, Mária Novosádová) a český *Sborník archivních prací* (2020, č. 1, Daniela Tvrdoňová).

Rubrika *Správy* prináša informáciu o činnosti akvizičnej komisie riaditeľa odboru archívov a registratúr sekcie verejnej správy MV SR za roky 2016 – 2020 z pera predsedu komisie Richarda Pavloviča zo Štátneho archívu v Košiciach. Okrem fungovania komisie sa dozvedáme aj o viacerých zaujímavých jednotlivinách archívnych dokumentov či celých archívnych fondoch, ktoré obohatili archívne dedičstvo prevzatím do konkrétnych štátnych archívov práve prostredníctvom akvizičnej komisie. Ivan Tichý zo Slovenského národného archívu stručne informoval o novinkách v Slovenskom banskom archíve, ktorý je špecializovaným pracoviskom práve Slovenského národného archívu. Zameril pozornosť na rekonštrukciu budovy banského archívu, ktorá prebehla v rokoch 2017 – 2019, ďalej na zmenu vo vedení archívu a publikačnú činnosť.

V rubrike *Kronika* nájdeme medailóny venované jubilujúcim archivárom a bohužiaľ aj tri nekrológy významných osobností slovenského i medzinárodného archívniectva, ktoré nás v roku 2021 opustili – PhDr. Igor Graus, PhD., JUDr. Jozef Chreňo a Dr. Charles Kecskeméti. Prílohu tohto čísla Slovenskej archivistiky tvorí

prehľad archívnych pomôcok štátnych a špecializovaných verejných archívov v SR za roky 2014 – 2020. Číslo uzatvára zoznam autorov štúdií a článkov a pokyny pre autorov.

Ivana Červenková

TURIK, Radoslav. *Zoznam padlých vojakov rakúsko-uhorského pešieho pluku č. 67.* Humenné : Klub vojenskej histórie Beskydy 2021, 240 s. ISBN 978-80-973444-4-3.

Členovia Klubu vojenskej histórie Beskydy, organizácie založenej v roku 2004, sa zameriavajú na rôznorodú činnosť – rekonštrukciu vojnových cintorínov z čias prvej svetovej vojny, organizáciu medzinárodných vedeckých konferencií či iných podujatí a v neposlednom rade výskum a publikovanie odborných prác. Aktuálne z dielne klubu pochádza unikátna publikácia mapujúca padlých príslušníkov 67. rakúsko-uhorského pešieho pluku z Prešova (Infanterie-Regiment Nr. 67, skratka IR67) počas prvej svetovej vojny. V tejto jednotke slúžili v rokoch 1914-1918 tisíce slovenských vojakov, predovšetkým mužov zo Šariša, Spiša a Liptova. Kniha je rozdelená na dve časti. Tá prvá sa zaoberá stručnou históriou prešovského pluku, ale aj metodikou výskumu a štatistickým spracovávaním dát o padlých vojakoch. Ako vysvetľuje Radoslav Turik, údaje sa dali zhromaždiť najmä vďaka zdigitalizovaným úmrtným lístkom, zoznamom strát vydávaným rakúsko-uhorskými vojenskými orgánmi a matrikám padlých, uložených vo vojenských historických archívoch v Bratislave a Budapešti. Druhou časťou diela je samotný zoznam padlých vojakov obsahujúci takmer 3 000 mien a usporiadaný v abecednom poradí.

Prešovský 67. peší pluk bol počas prvej svetovej vojny, ako súčasť košickej 27. pešej divízie, nasadený na severovýchodnom (ruskom) bojisku, aj na talianskom fronte. Ako sa dozvedáme z výskumu Radoslava Turika, mnohí jeho vojaci prežili bojový krst už v úvodných fázach konfliktu, počas ťažkých bojov pri Komarówe. Veľké straty pluk utrpel 28. augusta 1914 pri neúspešnom útoku na dedinu Rachanie. Dlhý zoznam mŕtvych sa ďalej rozširoval, príslušníci 67.

pešieho pluku boli nasadení aj v Karpatoch počas prvej vojnovkej zimy, zúčastnili sa tiež postupu smerom na východ po úspešnom prelomení frontu v máji 1915. Asi 2 000 vojakov skončilo v ruskom zajatí koncom septembra 1916, za čierny deň v histórii jednotky môžeme považovať 1. október 1916 a vyše stovku padlých v bojoch pri obci Zarków. Vďaka knihe však spoznáme i ďalšie lokality, kde vojaci prešovského pluku slúžili a bojovali. V marci 1918 bol pluk prevelený na talianske bojisko, v júni 1918, teda v čase poslednej rakúsko-uhorskej ofenzívy, bojovali jeho vojaci na tirolskom fronte, presnejšie v oblasti Planiny siedmich obcí. Ako konštatuje Radoslav Turik, pluk môžeme s určitým nadhľadom radiť medzi tie „slovenské“, pred prvou svetovou vojnou tvorili Slováci približne 70% jeho príslušníkov.

Pri listovaní zoznamu padlých vojakov spoznávame mnohé údaje a štatistiky, ktoré sú v knihe aj podrobne zosumarizované. Zoznam zahŕňa mená padlých vojakov, údaje o ich narodení, hodnosť, pokiaľ to bolo možné aj nižšiu vojenskú jednotku v rámci pluku, údaje o smrti a údaje o mieste pochovania. Obzvlášť prínosnými sú práve informácie o miestach smrti vojakov. Keďže bol pluk zväčša nasadený na severovýchodnom fronte, najviac jeho príslušníkov zahynulo na území dnešnej Ukrajiny a Poľska. Hojné zastúpenie v štatistikách majú aj súčasné Slovensko a Maďarsko, v tomto prípade však hovoríme najmä o obetiach, ktoré zomreli v nemocniciach v zázemí. Azda najnápadnejšie vyznievajú krajiny bývalého ruského cárskeho impéria, konkrétne Rusko, Uzbekistan, Kazachstan či Tadžikistan. Veľa vojakov totiž skončilo v ruskom zajatí a mnohí sa žiaľ už domov nevrátili. Vo väčšine záznamov o padlých sa nachádza aj údaj o povolání konkrétneho vojaka. Nie je prekvapením, že štatistikám dominujú roľníci, no ako vysvetľuje autor, dohľadať sa dalo viac než 100 rôznych povolání, vrátane učiteľov a študentov. Skutočne rôznorodý je zoznam chorôb a diagnóz, žiaľ pre uvádzaných vojakov fatálnych, k tým najčastejším patria dyzentéria, týfus, tuberkulóza či cholera, k menej obvyklým zase omrzliny, otrava krvi, samovražda a iné. Autor poukazuje ešte na jednu zaujímavosť – obrovskú dominanciu vojakov gréckokatolíckeho vierovyznania v pomere k tým pravoslávny. Tento pomer sa však z dôvodu

politicko-náboženského vývoja po druhej svetovej vojne neskôr zásadne zmenil.

Analýza zdrojov so sebou prinášala mnohé prekážky, aj o nich sa čitateľ môže dozvedieť. Keďže mnoho záznamov bolo písaných ručne, často nečitateľne, prípadne v ruštine, problémy vnikli pri identifikácii geografických názvov. Správnu identifikáciu totiž komplikovalo nedostatočné uvedenie miesta, napr. iba názvom osady, bez spresnenia okresu. Veľmi ťažko sa tiež hľadali niektoré horské lokality na území dnešného Talianska, takmer nemožné bolo z dôvodu skomolených názvov určiť správnu obec na území dnešného Albánska či v prípade zajatcov menej významné lokality na území rozľahlého ruského impéria. Telá mnohých vojakov samozrejme pochované neboli, v prípade ústupu totiž padlí zostávali na bojisku. Úlohou historika bolo tiež odhaliť chybné, konkrétne duplicitné dobové zápisy. Pri tvorbe diela preto autor musel poznať pohyb pluku na bojiskách prvej svetovej vojny, i tak však mix komplikácií sťažoval fakt, že množstvo vojakov 67. pešieho pluku bolo v priebehu vojny z rôznych dôvodov prevelených k iným jednotkám.

Ako v úvode knihy uvádza Radoslav Turík, vedúci skupiny, ktorá digitalizuje zoznamy padlých, nová publikácia má byť iba prvou svojho druhu. Členovia Klubu vojenskej histórie Beskydy plánujú v najbližších rokoch dokončiť zoznamy ďalších jednotiek, ktorých mužstvo bolo výraznou mierou tvorené vojakmi z územia dnešnej Slovenskej republiky.

Juraj Červenka

ZOZNAM AUTOROV / AUTHOR LIST

PhDr. Adam Bieleš, Oddelenie dokumentácie Centra výskumu obdobia neslobody, Ústav pamäti národa, Slovensko

Assoc. Prof. Adinel C. Dincă, PhD Habil., Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania

Mgr. Iva Paštrnáková Dejová, PhD. et Ph.D.,
nezávislá výskumníčka, Slovensko

Mgr. Mária Letzová, doktorandka, Katedra histórie,
Filozofická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave, Slovensko

VYDAVATEĽ / PUBLISHER

Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Hornopotočná 23, 918 43 Trnava, Slovenská republika
+421 33 5939303
historia@truni.sk, ff.truni.sk

Department of History, Faculty of Philosophy, Trnava University,
Street: Hornopotočná ulica č. 3, 918 43 Trnava,
Slovak republic
+421 33 5939303
historia@truni.sk, ff.truni.sk

ŠÉFREDAKTOR / GENERAL EDITOR

doc. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD.

VÝKONNÝ REDAKTOR / MANAGING EDITOR

Mgr. Michal Franko, PhD.

ADRESA REDAKCIE / ADDRESS

Katedra histórie, Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Hornopotočná 23, 918 43 Trnava, Slovenská republika
sht.dejinyvpohybe@gmail.com

Department of History, Faculty of Philosophy, Trnava University,
Street: Hornopotočná ulica č. 3, 918 43 Trnava,
Slovak republic
sht.dejinyvpohybe@gmail.com

PERIODICITA / PERIODICITY

Vychádza dvakrát ročne (1. júna a 1. decembra)

Publication Frequency: Semiannual (1. June and 1. December)

Publikácia vznikla s príspevím Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave.

Publikácia vznikla s príspevím grantového projektu VEGA č. 1/0451/20 Fenomén hradných panstiev a determinanty ich hospodárskeho vývoja v novoveku a grantu VEGA 1/0713/21 Registra censuum mediaevalia Slovaciae. Stredoveké majetkové registre so vzťahom k územiú Slovenska v stredoveku.

© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2022

© Katedra histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, 2022
ISSN 2729-8760

